

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
Bölcsészettudományi Kar

DIPLOMAMUNKA

Ordass Lajos második püspöksége

Témavezető:

Kósa László
Professor emeritus, akadémikus

Készítette:

Isó Gergely
Történelem szak
(Művelődéstörténet)

2016

Tartalomjegyzék

TARTALOMJEGYZÉK	2
BEVEZETŐ	4
Életút röviden	5
Historiográfiai áttekintés	6
Ordass napló	8
ORDASS LAJOS 1956. ÉVI REHABILITÁCIÓJA	12
Előzmények	12
Az Ordass-ügy újra napirenden	15
A külföldi egyházi vezetőkkel folytatott tárgyalások eredményei	19
Galyatető után	21
A rehabilitálás	25
ORDASS A FORRADALOM NAPJAIBAN	26
AZ EGYHÁZ ÚJJÁSZERVEZÉSE	33
Első tanácskozások Horváth Jánossal	33
Országos és kerületi ülések	34
Tovább az egyházi megújulás útján	38
Aggasztó jelek	40
Ordass kapcsolatának alakulása az állammal	42
Kellemetlen elvárások	44
A minneapolisí út	46
Ordass és az állam kapcsolatának értékelése	48
TÁRGYALÁSOK AZ EGYHÁZ ÉS AZ ÁLLAM KÖZÖTT	51
Grünvalszky Károly beadványa	51
„Levél az Állami Egyházügyi Hivatal elnökéhez”	56
Tárgyalóasztalnál	64
SZANKCIONÁLVA	82
Helyzetkezelés állami nyomásra	83
Személycserék	83
Fejtagítás	85
Egyházi csatornák	88

Ordass utolsó tárgyalásai Horváth Jánossal	91
Nyomásgyakorlás megyei szinten	92
Egy kompromisszumkész megoldási kísérlet – állami inspirációra	99
Ordass Lajos válasza a kialakult helyzetre	102
Passzív rezisztencia	102
Tájékoztatók és következményük	104
Fegyelmi kérelem	106
Élet a Déli Egyházkerületben	108
Helyzetértékelés	111
A KONCEPCIÓ VÉGLEGES	113
A nem is félreállítás	113
A „reakciók” eltakarítása az egyházi közéletből	118
ÖSSZEGZÉS	120
FÖLHASZNÁLT IRODALOM	123

Bevezető

A Magyarországi Evangélikus Egyház 1956-ban rendkívül különleges helyzetbe került: élére ismét az az Ordass Lajos püspök állt, akit a kommunista hatalomátvétel után egyházi vezetőként az elsők között vontak koncepciós perbe, zártak börtönbe s állítottak félre. S bár Ravasz Lászlóhoz hasonlóan Ordass is a forradalom napjaiban ült vissza a püspöki székre, mégis Kádár János erőszakos hatalomátvétele után a történelmi egyházak vezetői közül egyedülként élvezhette az állam támogatását s maradhatott püspöki pozícióban 1958. június 24-éig, egészen 1957 nyaráig pedig viszonylagos szabad kezet kapott az egyház kormányzásában.

Hogyan lehetséges az, hogy a kommunisták által evangélikus Mindszentyként is gyakran aposztrofált Ordass Lajos ilyen sokáig együtt tudott működni egy alapvetően egyházzellenes berendezkedésű kommunista pártállami diktatúrával? Együttműködésnek tekinthetjük-e ezt egyáltalán? Hogyan lehetséges az, hogy egy kommunista pártállami diktatúra egy egészen 1956 nyaráig reakciónak tartott papot egyszerűen – még a forradalom kitörése előtt – rehabilitál, majd egyházi vezetőként számol vele, és – legalábbis 1957 nyaráig – engedi, hogy többé-kevésbé a maga belátása szerint intézze az egyház ügyeit? Mit tudott kezdeni Ordass Lajos ezzel a korlátozott időtartamú szabadabb egyházi légkörrel? Hogyan próbálta az egyházat megújítani? Mi változott meg 1957 őszén, ami végül ismételt félreállításához vezetett? Hogyan lett Ordass ismételten nemkívánatos, reakciós személy? Összességében tehát: mi volt az állam koncepciója vele kapcsolatban?

Dolgozatomban ezekre a kérdésekre próbálom megkeresni a választ. Bár az elmúlt évtizedek során Ordass püspök életével, tevékenységével számos kutatás foglalkozott már (ld. 6–7. o.) – amelyek közül kiemelkedik Böröcz Enikő munkássága –, a téma mégsem vesztett aktualitásából, sőt, Ordass Lajos nemrégiben előkerült naplói, továbbá a szintén nemrégiben Magyarországra került Ordass Archívum újfajta, személyesebb és részletesebb megközelítést tesz lehetővé, amelyet az eddigi kutatásoknak sajnos nélkülözniük kellett. Épp ezért tartottam szükségesnek begépelni, s dolgozatomhoz csatolni Ordass Lajos 1956–1957-re vonatkozó naplófeljegyzéseit.

Életút röviden

Ordass Lajos 1901. február 6-án született a II. József által Pfalzból betelepített németek lakta Torzsán, nem messze Újvidéktől. Ordass szülei Wolf Artúr, a Szepességből ide költözött kántortanító és Steinmetz Paula voltak. Ordasst magát is Wolf Lajos néven keresztelték meg, Ordassra csak 1944-ben, a német megszállást követően – tiltakozásul – magyarosította a nevét. Öt elemi után gimnáziumban tanult tovább: először Újverbászon, majd Bonyhádon. A trianoni békediktátum aláírása után az ő szülőfaluja is a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz került, így családjához évekig nem tudott hazamenni, minthogy vízumot nem kapott. 1920-ban, érettségi után, mivel nem vették fel a budapesti egyetem (ma ELTE) matematika tanári szakára, ezért ősszel Budapesten, az evangélikus teológián kezdte meg tanulmányait.¹ Raffay Sándor püspök 1924-ben szentelte lelkésszé. 1929-ig segédlelkésként szolgált Hartán, Soltvadkerten és a Deák téren (Budapest). 1927-ben egy éves svédországi tanulmányútra ment. 1929 és 1930 között tábori lelkész volt. 1929-ben feleségül vette Kirner Irént. Házasságukból öt gyermek született: Barnabás Artúr, Sára, Balázs (csak néhány óráig élt) Zsuzsanna és Erzsébet. 1930-tól 1931-ig kerületi missziói lelkész, majd 1931-től Cegléden volt parókus lelkész. 1941-ben a kelenföldi gyülekezet választotta meg lelkészének. 1945-től a Bányai Egyházkerület püspöke. 1948-ban letartóztatták, koncepciós perben elítélték, s közel kétévi börtön után 1956-ig félreállítva élt. 1956-ban rehabilitálták, majd visszatért a püspöki székbe is, ahonnan 1958. június 24-én ismét távoznia kellett. Ezt követően 1978. augusztus 14-én bekövetkezett haláláig visszavonultan élt.²

---

¹ Az első világháború előtt nem volt Budapesten evangélikus teológiai akadémia, de az eperjesi és a pozsonyi teológiák – pontosabban azok tanárai – az elcsatolt területekről a csonka országba, Budapestre menekültek. Ordass két évig tanult itt, majd egy évre – az 1922–23-as tanévben – tanulmányi ösztöndíj keretében Halle városába utazott. Teológiai tanulmányait a soproni teológiai akadémián fejezte be, minthogy a budapesti megszűnt.

² Vö. ORDASS 1982. 362–367., Magyar Életrajzi Lexikon <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/>, valamint BÖRÖCZ 2012. 19–26.

Historiográfiai áttekintés

Ordass Lajos 1978. évi halálát követően szinte azonnal megkezdődött a püspök életművének földolgozása. Természetesen Magyarországon erről szó sem lehetett a rendszerváltozásig, de az első művek Ordassról nem is itthon, hanem nyugaton jelentek meg. Szépfalusi István³ bécsi evangélikus lelkész vette először kezébe az Ordass-hagyaték feldolgozását. Ennek lett az eredménye a négy „lila könyv.” Az első három még a rendszerváltozás előtt Bernben jelent meg az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem kiadásában a negyedik kötetet pedig a rendszerváltozás után Magyarországon, a Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya gondozásában publikálták. Az első lila könyvet 1982-ben adták ki, *Ordass Lajos: Válogatott írások* címmel. Ebben Ordass által írt teológiai témájú írásokból találhatunk válogatást (igehirdetések, előadások, újságcikkek), amelyekre Szépfalusi hosszú évek gyűjtőmunkája során tett szert. 1985-ben jelent meg a második, 1987-ben pedig a harmadik lila könyv, az *Ordass Lajos: Önéletrajzi írások*. Ezek Ordass Nagy idők kis tükre című önéletrajzát közlik. Az önéletrajz első három fejezetét, amelyek az 1950-es évekig számolnak be az életéről, első félreállításának időszakában írta (1950 és 1956 között), az utolsó negyediket (rehabilitálásának megindításától az újabb félreállításig) pedig 1963-ban. Szépfalusi rendkívüli kutatómunkát végzett az önéletrajz kiadásához, így az Ordass által interpretált egyes események mellé lábjegyzetben mindig csatolja az odaillő újságcikkeket, egyéb beszámolókat, leveleket, valamint Ordass pro memoriáit, így a kiadvány komplex forrásgyűjteményként használható. A negyedik lila könyv 1998-ban jelent meg, ez a *Válogatott írások folytatása*. Ezekben főként olyan források közzélése található (az Ordass-perrel kapcsolatos anyagok – pl. vádirat; rehabilitációval kapcsolatos iratok; második eltávolítása stb.), amelyekhez a diktatúra éveiben Szépfalusi még nem férhetett hozzá.⁴ Szépfalusi forrásgyűjteményei – bár nagymértékben megkönnyítik a kutató feladatát – mégsem teszik fölöslegessé, hogy az általa közölt források eredetiét is elővegyük. Szépfalusi gyakran rendkívül szubjektívan kezeli a forrásokat: kihagy belőlük részeket, önhatalmúlag kicenzúráz belőlük egyes neveket, s több ízben – főképp az Önéletrajzi írások

---

³ 1955-ben költözött Magyarországról Bécsbe. Édesanyja osztrák származású volt, így hivatalosan nem disszidált, hanem „repatriált.” Vö. *Aranydiploma* 2005. 117–118. és SZÉPFALUSI 1984.

⁴ Szépfalusi így vall a lila könyvekkel kapcsolatban: „Az Ordass-kötet megjelentetésével viszont tartoztam egyháznak, a sok hazugsággal megrágalmazott Ordass püspöknek és családjának, de önmagamnak is, hiszen Ordass Lajosnak köszönhetem, hogy lelkész lettem, amit sohasem bántam meg.” (SZÉPFALUSI 1984. 27.)

második kötetében – a közölt forrásokat is rendszertelenül, illetve nehezen követhetően szerkesztette össze.

A rendszerváltozás után lehetővé vált, hogy Magyarországon belül is elővegyék Ordass Lajos ügyét,⁵ és hogy itthon is megjelenjenek róla készült tanulmányok és történeti feldolgozások. Az 1989-ben alapított Ordass Lajos Baráti Kör céljául tűzte ki „*D. Ordass Lajos evangélikus püspök szellemi örökségének, mély evangéliumi hitének, az egyházal és a magyar nemzettel kapcsolatos iránymutató szolgálatának ébren tartását*”-t.⁶ Ennek keretében a Baráti Kör 1989-ben újraindította az 1945-ben megszűnt Keresztyén Igazság c. folyóiratot, amely mai napig élen jár Ordass életművének feltárásában, és egyáltalában az evangélikus egyházi tényfeltárás támogatásában. A folyóirat 2010 óta a Baráti Kör jogutóda, az Ordass Alapítvány kiadásában jelenik meg.

Ordass Lajos kapcsán még három fontos kutató munkásságát szükséges kiemelni. Terray László norvégiai evangélikus lelkészét, az Ordass Lajos Baráti Kör egyik alapító tagját, akinek 1990-ben jelent meg magyar fordításban az eredetileg norvégul – Norvégiában 1984-ben – kiadott *Nem tehetett mást* című Ordass Lajosról szóló életrajzi regénye. Terray 2015 augusztusában bekövetkezett haláláig gyakran jelentetett meg olyan tanulmányokat, amelyek Ordass püspökkel foglalkoznak. 1997-ben a Keresztyén Igazságban publikálta Ordass irathagyatékának ismertetését.⁷

A másik jelentős Ordass-kutató a korábban már megemlített (ld. 4. o.) Böröcz Enikő volt, akinek több Ordassal foglalkozó tanulmánya mellett (ld. főképp Keresztyén Igazság és Credo c. folyóiratok), 2012-ben jelent meg Ordass püspöki éveit feldolgozó monográfiájának első kötete: *Egyházfő viharban és árnyékban. Ordass Lajos evangélikus hitvalló püspöki szolgálata (1945–1958)*. A második kötet, Böröcz Enikő 2014 őszén váratlanul bekövetkezett halála miatt nem készülhetett el.

A harmadik kutató pedig Fabiny Tibor, aki számos előadást tartott és tanulmányt írt Ordass Lajossal kapcsolatban, fő munkája pedig ebben a témában *The Veil of God and the Cross of Christ. Bishop Ordass' Testimony in Communist Hungary* című műve, amelyben Fabiny Ordass Lajos életét és teológiai munkásságát mutatja be.

---

⁵ Ordass feleségének kezdeményezésére az 1990-es években az egyház ismét rehabilitálta Ordasst.

⁶ TERRAY 1990. 3.

⁷ TERRAY 1997. 19–22.

Ordass-napló⁸

Ordass a ceglédi lelkészi évei alatt kezdett el naplót vezetni. Minthogy 1948. augusztus 24-éről 25-ére virradóra házkutatást tartottak nála, s ennek során legtöbb iratát, köztük a naplóit is elkobozták, ezért 1947 előtt írt feljegyzései nem maradtak fenn. A házkutatók figyelmét egyedül az az évi, 1948-as, még bekötetlen naplójegyzetei, valamint az 1947. évi útjáról készített útinaplója kerülte el.⁹ Ezeket Ordass íróasztalának fiókjában tartotta, amelyeket valamiért a hatalom őrei nem találtak meg. A börtönévek alatt érthető módon Ordassnak nem állt módjában naplót írni, szabadulása után pedig minden bizonnyal nem látta szükségesnek, hogy feljegyezze a napi eseményeket, helyette inkább önéletrajzát készítette. Csak aktív püspöki szolgálatba való visszatérése után egy hónappal, 1956. november 26-án kezdett el ismét naplót vezetni. A naplót egy rövid „*ars poeticával*” kezdte, amelyben megjelölte, hogy miért állt neki ismét az írásának:

„Valamikor – püspöki szolgálatom idején naplót vezettem. A börtönévek ezt megszakították. Kiszabadulásom óta a ritkán adódó, följegyzésre méltó eseményekről alkalmi pro memoriát készítettem.

Ez év október 31-én istentiszteleti szolgálattal újra megkezdtem a püspöki szolgálatot. Azóta majdnem egy hónap telt el. Nem eseménytelenül. Sőt, túlzásúfolt eseményekkel. Sajnálom, hogy azonnal nem láttam hozzá a naplóíráshoz. Bizonyos fokig pótolja ezt a hiányt az angol és svéd nyelven írt »imádság-napló«, melyben a történt eseményekről – ha nem is kimerítő formában – szó esik.

Mivel azonban fontosnak látom, hogy a legfontosabb történésekről világos nyilvántartásom legyen, ma újra elhatároztam, hogy azokat melegében följegyzem. Szükségem lehet emlékezetem alátámasztására.”

Ebből a néhány sorból, kiderül, hogy a feljegyzéseket pusztán saját magának tervezte készíteni, annak érdekében, hogy ha esetleg arra van szükség, akkor írásos bizonyítéka legyen maga számára arról, hogy mi hogyan történt, kikerülve ezzel annak a lehetőségét is, hogy utólag félrevezessék, vagy félremagyarázzák az eseményeket.

---

⁸ A napló bemutatásához KÓSA 2012 szolgált mintául.

⁹ Ez utóbbi ma is megtalálható az Evangélikus Országos Levéltárban. (ld. EOL DOLL 19. doboz, 5. tétel)

Ordass a naplót egészen 1957. december 6-áig folyamatosan vezette, ezt követően viszont nem maradt fenn feljegyzés egészen 1961-ig (az 1957 végétől 1958-as félreállításáig történt eseményeket pro memorájában¹⁰ örökítette meg). Az ekkortól ismét újrakezdett napló beköszöntője azt sugalmazza, vagy legalábbis arra is lehet belőle következtetni, hogy 1957. december 6-a után nem elvesztek a naplóbejegyzések, hanem Ordass egyszerűen csak nem vezette tovább a naplóját:

„Naplóírásum több oknál fogva az évek folyamán rendszertelenné vált és sokszor teljesen meg is szakadt. Isten segítségével most újra megkezdem. Még pedig az a tervem, hogy nem csupán száraz napi adatokat jegyzek föl, hanem emlékeim közül is egyet-egyet ide írok, amelyet az adott napi esemény éppen fölkelt a lelkemben. Ilyenformán talán sikerül több olyan emléket rögzítenem, amely különben – följegyzés nélkül – elkallódnék. Legalább számomra maradjon meg. Istenem! Atyám! Légy ebben segítségemre! Ámen.”

Az 1961-től újrakezdett napló „ars poeticája” a korábbihoz képest igen jelentős változáson ment keresztül. Minthogy már Ordass nem volt aktív püspök, már nem volt arra szükség, hogy a napi eseményeket precíz pontossággal sorba vegye, a naplóírás ebben az időszakban már sokkal inkább egyfajta időkitöltő cselekvésnek számított, s arra volt jó, hogy Ordass valamivel elfoglalja magát üres napjaiban. 1961 utáni naplói ezért sokkal személyesebb, bensőségebb hangvételt alkalmaznak, gyakran tér ki bennük unokáival, családjával kapcsolatos élményeire (amire 1948 és 1956–57 folyamán nemigen találunk példát), és – ahogy a fent idézett beköszöntőben is megjelölte – a naplók egyfajta memoárul is szolgáltak, s egy-egy nap eseményei kapcsán asszociált múltbéli emlékét is beleírta az egyes feljegyzésekbe. Terjedelmükben a második félreállítottság éveiben készült jegyzetek a leghosszabbak, naplót 1961-től 1978. augusztus 12-éig, tehát majdnem a haláláig, folyamatosan vezette. Az 1948-as és az 1956–1957-es napló csak kézírásban készült el, 1961 után viszont Ordassnak már ideje volt arra is, hogy a naplóbejegyzéseket lelkiismeretesen kidolgozza. Első körben általában az ún. „Pfarrerkalenderébe”¹¹ jegyezte le a nap eseményeit, majd ez alapján – felesége szerint minden másnap reggel¹² – az anyag részletes, kézírásos kidolgozására került sor. A szöveget csak ezután gépelte le. Év végén a teljes

---

¹⁰ A pro memoria és a napló között az a különbség, hogy míg a pro memorát Ordass egy-egy konkrét esemény megörökítése végett jegyezte le, addig a napló célja az volt, hogy minden egyes napról összegzést készítsen.

¹¹ Lelkésznaptár.

¹² 1989-ben a Zákeus Média Centrum interjút készített Ordass Lajosnéval. Riporter: Győri János Sámuel.

anyagot elvitte egy megbízható könyvkötőhöz, és bekötötte. A bekötött naplókat haláláig az íróasztala mögötti könyvállványon tárolta. Halála után felesége, Kirner Irén a naplókat Zsuzsa lányára és vejére, Dedinszky Gyula, nagybörzsönyi lelkészre bízta azzal a kéréssel, hogy égessék el a cserépkályhájukban, mert neki erre Budapesten nincs lehetősége. Dedinszkyék csak néhány nem magyar nyelvű kötetet égettek el, a többit (kb. 20 kötet és néhány kötetlen évfolyam) a nagybörzsönyi evangélikus templom padlására rejtették a második világháborús aknabelövésekből fenn maradt cserepek alá. 1992-ig itt „*pihentek*” a kötetek, létezésükről pedig még saját gyermekeik sem tudtak. Ekkor Dedinszkyék Ipolydamásra költöztek, a naplókat pedig vitték magukkal. De még itt is könyveik mögé rejtették. Dedinszky Gyula – felesége halála után – átadta a köteteket az Ordass Lajos Baráti Körnek. A Baráti Kör a teljes anyagot digitalizálta, az eredeti példányok pedig ifj. Zászkaliczky Pálnál, a Baráti Kör jogutódjának, az Ordass Alapítványnak az elnökénél találhatók.¹³ A naplókhoz való széleskörű hozzáférés érdekében az Alapítvány a jövőben szeretné az anyagot forráskiadvány formájában publikálni.

A dolgozatomban elsősorban Ordass második aktív püspöksége idején vezetett feljegyzéseit használtam fel forrásként. Ebben az időszakban Ordass a naplóit körülbelül naponta vezette, a napi történéseket általában este, lefekvés előtt jegyezte fel. Gyakran előfordul az is, hogy egy-egy napja olyan sűrű volt, hogy már nem volt ideje, vagy ereje aznap jegyzetelni, ilyenkor általában a következő nap végén (vagy amikor legközelebb hozzájutott a naplóíráshoz) foglalta össze az elmúlt napok eseményeit. Ordass főképp eseménytörténetet írt, amelynek egyik célja a könnyű visszakereshetőség, s ennek érdekében a naplójában felmerülő személyneveket és általában a földrajzi neveket, településeket nagybetűvel jegyezte le.¹⁴ A naplóban elsősorban arra találunk adatokat, hogy kivel, mikor, hol találkozott, hova utazott, vagy milyen munkát végzett, az egyes emberekkel folytatott tárgyalások menetét, az ott elhangzottakat nem szokta leírni. Az egyes események időpontját általában órára – hosszabb esemény esetén napszakra – pontosan jelölte meg.

Keveset beszélt a saját érzelmeiről is, arra viszont gyakran találunk fél mondatos utalásokat, hogy egy-egy személyhez vagy szituációhoz hogyan viszonyult, illetve sok

---

¹³ A napló keletkezésének és Ordass halála utáni sorsának felvázolása Dedinszky Gyula írásos beszámolója alapján készült. Ezúton is nagyon köszönöm nélkülözhetetlen segítségét.

¹⁴ 1948. évi naplójában a neveket ritkábban szedi, nagyobb betűközzel, 1961-től pedig – bár már nem kézzel, hanem írógéppel írta – itt is folytatja az 1956-ban megkezdett módszert, a személynevek nagybetűvel való szedését. Ezekből aztán 1948, illetve 1961 utáni naplók esetében, évi bontásban Ordass mindig készített személynévmutatót. 1956–57-hez ilyen valami oknál fogva vagy nem készült, vagy nem maradt fenn.

bejegyzése végén jegyezte meg, hogy aznap nagyon elfáradt, ami – amellet a munkatempó mellett, amelyről a napló is tanúságot tesz – egyáltalán nem meglepő. Ordass napirendjéről kiderül, hogy általában kora reggeltől késő estig dolgozott, kikapcsolódni ritkán szokott, amikor mégis, akkor általában vagy ő és a felesége mennek látogatóba közeli barátaikhoz, rokonokhoz, vagy ők fogadnak vendégeket (pl. Keken András,¹⁵ Kincses Gusztáv¹⁶).

Az 1956–57. évi napló alapján az is megállapítható, hogy Ordasst – ekkor – nem igazán foglalkoztatták a napi politikai események, egyedül, ha egyházi vonatkozásai is voltak. Az 1956-os forradalmi eseményekre, illetve a forradalom leverését követő sztrájkokra is csak néhány rövid megjegyzésben reagált.¹⁷

A napló alapján világos, hogy püspöksége alatt Ordassnak nem volt szokványos értelemben vett napi rutinja, mert annyira szerteágazó tevékenységet kellett végeznie, hogy inkább csak feladattípusokat tudunk megkülönböztetni egymástól és nem egy berögzült napirendet felvázolni¹⁸ (e feladattípusok: hivatali ügyintézés, lelkipásztori beszélgetések, állammal való tárgyalások, hivatalos vendégek fogadása, gyülekezetlátogatás, istentisztelet, stb.)

Különleges helyet foglalnak el Ordass naplófeljegyzései között a külföldi úti beszámolók, minthogy olyannyira eltérnek a napló szokványos, mindennapi történéseket bemutató részeitől. Ezek közül is kiemelkednek az 1957. augusztusi minneapolis-i út alatt készült bejegyzések. 1957. augusztusában a Lutheránus Világszövetség az egyesült államokbeli Minneapolis városában tartotta harmadik nagygyűlését, ahová a kiutazáshoz szükséges engedélyt az állam is megadta Ordassnak (ld. 46–47. o.). A püspök minneapolis-i világgyűlést már nagyon várta, hónapok óta készült rá, és az a lelkesedés, amellyel a püspök az egész úthoz viszonyult, a bejegyzéseken is tükröződik. A napló hangvétele sokkal optimistább, látszik, hogy az egész milyen kivételes élmény az életében. Kitűnik az is, hogy mindezt egy olyan ember írta, akinek az utóbbi időben nem sok öröm jutott. Csak az út vége felé, Magyarországhoz közeledve kezdett el Ordass ismét aggodalmaskodni.

---

¹⁵ Deák téri lelkész.

¹⁶ Ordass sógora.

¹⁷ Pl. „*Ma egyébként újra sztrájkba lépett a magyar munkásság. A forgalom megbénult. Tanácskozásunk közben több ágyúlövést is hallottunk. Hogy mi történt, nem tudom pontosan. Csak az bizonyos, hogy az ország távol van még attól, hogy nyugalma legyen.*” (Napló 1956. dec. 11.)

¹⁸ A második félreállítás éveiben – Ordass Lajosné elmondása szerint – ez már másképp volt, Ordass ekkor igen precíz napirendet tartott.

Ordass Lajos 1956. évi rehabilitációja

Előzmények

Ordass Lajost a Magyarországi Evangélikus Egyház Bányai Egyházkerülete 1945. augusztusban püspökévé választotta. Szentelését 1945. szeptember 27-én elődje Raffay Sándor – ekkorra már nyugalmazott – püspök végezte.¹⁹

A második világháborút követően, ahogyan az egész ország, úgy az evangélikus egyház is romokban hevert,²⁰ Ordass ilyen körülmények között kezdte meg – saját bevallása szerint bizakodva²¹ – püspöki szolgálatát, és állt neki az újjáépítés fáradságos munkájának.

Hamar világossá vált azonban, hogy a kommunisták által egyre intenzívebben befolyásolt államhatalom hozzáállása miatt Ordasst előbb-utóbb félre kell állítani. Tűrhetetlen és veszélyes volt egy olyan személy az evangélikus egyház élén, aki biblikus alapokon állva minden körülmények között elutasította az állam beavatkozását az egyház ügyeibe, s ráadásul megfélemlíteni sem hagyta magát.²² Ordass számára már 1948 tavaszán teljesen világos volt, hogy mi vár rá. Március 2-án elindult Svájcba, hogy a Lutheránus Világszövetség (LVSZ) alelnökeként részt vegyen az augusztusban megalakuló Egyházak Világtanácsának előzetes, segélyezőbizottsági ülésén. A repülőgépen együtt utazott Tessényi János methodista szuperintendenssel, aki Zürichbe érve bizalmas beszélgetést kért Ordasstól, amelyen közölte, hogy az államvédelem nemrégiben kivallatta őt az Andrássy út 60-ban, majd azzal bízták meg, hogy jelentsen Ordass külföldi útjáról.²³ Ahogy Ordass írja a Nagy idők kis tükre című

---

¹⁹ ORDASS 1985. 165.

²⁰ Az állapotokat tükrözi, hogy Ordass a Nagy idők kis tükre c. Önéletrajzi írásaiban püspökké szenteléséről szóló beszámolójában megemlíti, hogy az egyházi szertartás után mindössze egy bablevessel és egy üveg borral ünnepeltek szűk családi körben. ORDASS 1985. 165.

²¹ ORDASS 1985. 167–168.

²² Minthogy jelen dolgozatnak nem feladata minderről érdemben szólni, az állam és Ordass Lajos hosszas hadakozásáról bővebben ld. Ordass Önéletrajzi írásait és Böröcz Enikő Ordass-monográfiáját.

²³ Érdekesség, hogy Ordass mindezt először csak az önéletrajzi írásaiban említi meg (ORDASS 1985. 243.), az erre vonatkozó naplóbejegyzés (Napló 1948. márc. 2.) alapján úgy tűnik, mintha csak teljesen semleges dolgokról beszélgettek volna. Mint azt az augusztus 24-én tartott házkutatás bizonyítja, reális volt annak a veszélye, hogy a naplóit elkobozzák, és ebben az esetben nem lett volna szerencsés, hogy ha bármi terhelő jellegű információt találnak benne. Ordass tehát körütekintésből nem számol be a beszélgetés komolyabb vonulatairól.

önéletrajzi írásaiban: „ezen a napon egy függöny húzódott szét előttem és alkalmat kínált, hogy egy pillanatra beletekintsek a jövőmbé.”²⁴

Kenyértöréshez az egyházi iskolák államosítása vezetett el.²⁵ Míg Ordass püspöktársai, Túróczy Zoltán és Szabó József hajlottak arra, hogy a nyomásnak engedve kiegyezzenek az állammal, és átadják az iskolákat állami kézbe, addig Ordass minderről hallani sem akart, és minden fórumon hangoztatta, hogy az iskolák az egyház legfőbb kincsei.²⁶

Először augusztus 24-éről 25-ére virradóra járt nála az állambiztonság. Lakását alaposan felforgatták, iratait lefoglalták (kivéve az 1947. évi európai és amerikai körútjára, valamint az 1948. évre vonatkozó naplójegyzeteit, ld. 8. o.). Ezután néhány napig házi őrizetben tartották, majd 27-én kiengedték. Másnap érkezett meg a felszólítás, hogy szeptember 8-áig adnak határidőt arra, hogy lemondjon püspöki tisztségéről. Ez nem történt meg, így aznap éjjel ismét érte jött a hírhedt fekete autó. A bíróság már október 1-jén meghozta az ítéletét: 2 év fegyház, ötévi hivatalvesztés, 3000 Ft pénzbüntetés. Ordass ellen a vád valutaüzérkedés és sikkasztás²⁷ volt.²⁸

Büntetése jelentős részét Szegeden töltötte le, „reakciós” katolikus papokkal egy cellában. 1950 elején költöztették át Vácra, magánzárkába.²⁹ Ordass börtönveiről is

---

²⁴ ORDASS 1985. 243

²⁵ MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archívum, 3. doboz: *Vilmos Vajta: Correspondence and Documents III., 1955–1959., On the Situation of the Lutheran Church in Hungary.*

²⁶ Ordass és az addigra már az új rendszer börtönét megjárt Túróczy hozzáállásbeli különbségét jelzi az alábbi kis párbeszéd, amelyet Ordass jegyzett föl Önéletrajzi írásaiban, s amely az állammal folytatott egyik „egyeztetés” során hangzott el: „A megbeszélésről sétálva tartottunk a szomszédos Üllői út felé. Hosszú ideig szótlantul. Végül Túróczy megszólalt: »Az ember úgy van ezekkel az emberekkel, mint az útonállókkal. Levetkőztetik az embert, és az embernek könyörögnie kell, hogy legalább a gatyáját hagyják meg!« Azt válaszoltam: »Tudod, Zoltán, nem kell a gatyáért könyörögni! Hadd lássa mindenki nyilvánvalóan, hogy útonállókkal volt dolgunk!«” (ORDASS 1985. 290.)

²⁷ Ordass Lajos ellen a konkrét vád az volt, hogy a külföldi segélyeket elmulasztotta bejelenteni a Magyar Nemzeti Banknál, és hogy Svédországban kölcsönt vett föl amerikai útjának finanszírozására. Bár ezek a vádak is koholtak voltak, ahhoz képest, amivel a sajtó vádolta (ti. több ezer dollár elsikkasztása), még egészen enyhének számítottak. (A vádiratot ld. ORDASS 1998. 451–459.)

²⁸ Az utolsó szó jogán elmondott beszédét, amelyet gyorsírással Kendeh György rögzített, Ordass így zárta: „Elítéltetésem ténye olyan lesz számomra, mint fátyol, amely eltakarja előlem Isten akaratát és érthetetlenné teszi azt. De Istenemtől zúgolódás nélkül elfogadom, mert azt az egyet jól tudom, hogy még elítéltetésem esetén is csak az ő áldott akarata történhet meg velem.” (EOL DOLL 9. doboz, 9. tétel)

²⁹ Váci élményeivel kapcsolatban Ordass beszámol arról, hogy naponta egyszer a rabokat kivezényelték az udvarra, ahol „séta” címen a fegyörök „loholó versenyfutás”-ra kényszerítették őket. Ordass a harmadik ilyen

hosszasan beszámol visszaemlékezéseiben.³⁰ Ki kell emelni egy igen fontos eseményt, amelyre szabadon bocsátása előtt másfél hónappal került sor. 1950. április 17-én Ordasst a cellájából felvezették a börtön irodájába, és ott elé helyezték azt az iratot, amely tudomására hozta, hogy a Magyarországi Evangélikus Egyházegyetem Külön Fegyelmi Bírósága április 1-jén püspöki hivatalából való elmozdításra ítélte, minthogy „*az Ordass Lajos ellen az uzsorabíróság által hozott ítélet következtében előállott súlyos helyzet egyházi érdekeket sért.*”³¹ Afölött a tény fölött, hogy saját egyháza is elítélte, Ordass nem tudott napirendre térni. Csak évekkel később tudta meg, hogy a teljesen szabálytalanul felállított 13 tagú fegyelmi bizottságból (akikből csak 12-en ültek össze) mindössze négyen adtak le „igen” szavazatot az Ordass eltávolítását szorgalmazó kérdésre, a többiek üresen adták be a cédulájukat és csak azért nem mertek „nem”-mel szavazni, mert előzőleg megfenyegették őket, hogy ebben az esetben Ordasst és több lelkésztársukat (elsősorban Keken Andrást és Kendeh Görgyöt, Ordass barátait) is perbe fogják kémkedésért, ami akár halálbüntetéssel is végződhet.³²

1950. május 30-án Ordass – büntetése utolsó nyolcadának elengedésével – kiszabadult a börtönből.³³ Az új világ, amelyben találta magát, gyökeresen különbözött attól, amelyből csaknem 2 évvel korábban kivonulni kényszerült – legalábbis ő így érezte.³⁴ Az elkövetkező hat évet a püspöki és lelkészi szolgálattól visszavonultan töltötte. Minthogy nem volt hajlandó nyugdíjaztatását kérni az államtól, mert ez annak elismerése lett volna, hogy félreállítása jogos volt, ezért az egyház utalt ki számára havi 1000 Ft (később megemelték 1060 Ft-ra)

---

sétán úgy döntött, hogy nem lohol. Erre az ör odament hozzá, bokán rúgta, majd hosszasan emlegette Ordass Istenét és édesanyját. Ordass ezután sem volt hajlandó beállni a sorba. Ezt követően Ordasst minden nap egyedül vezényelték ki az udvarra, ahol kedvére sétálhatott. Egyik ilyen alkalommal az őt bántalmazó fegyőr megszólította: „*Miért bánik maga velem ilyen fölényesen?*» Válaszomban kifejtettem azon nézetemet, hogy a föltett kérdés rosszul van megfogalmazva, mert hiszen arról aligha lehet beszélni, hogy én »bánok« vele, akármiféle formában. Itt a »bánás« egyoldalú, és csak arról lehet beszélni, hogy ő miképpen bánik énvelem? Márpedig az ő bánásmódja »durva«” (ORDASS 1985. 368–369.).

³⁰ ORDASS 1985. 352–379.

³¹ ORDASS 1985. 373.

³² ORDASS 1987. 498–499.

³³ ORDASS 1985. 377.

³⁴ ORDASS 1985. 380.

összeget, amelyet Ordass jogos püspöki járandóságának részeként fogott fel, s amelyből egész családját, feleségét és négy gyermekét kellett volna eltartania.³⁵

Ordass Lajos helyzete gyermekei életére is rengeteg keserűséget hozott. Fiát, Barnabást akárhányszor jelentkezett, nem vették föl az orvosi egyetemre. A teológiára ugyan fölvtették, de itt is igyekeztek megszabadulni tőle. Ez sikerült is.³⁶ Zsuzsanna lányát nem vették föl a budapesti óvónőképzőbe, csak az aszódiba, de ide is csak azért, mert korábbi iskolájának igazgatója könyörületből elintézte neki.³⁷ Kérőjével, a teológushallgató ifj. Dedinszky Gyulával pedig közölték a főiskolán (személyesen Pálffy Miklós dékán), hogy vagy az Ordass-lány férje lesz, vagy evangélikus lelkész.³⁸ Ordass mindössze egy pozitívumot emel ki erről a korszakról visszaemlékezéseiben: „*Most tehát hozzákezdhettem sorban azoknak a terveknek a megvalósításához, amelyek a börtönben érlelődtek meg bennem.*”³⁹ Ezek közé tartozott „*A keresztfá tövében*” c. meditációja, Hallgrímur Pétursson izlandi nemzeti költő „*Passió-énekek*” c. könyvének lefordítása, illetve ekkor írta meg az „*Akikkel az úton találkoztam*” c. visszaemlékezését.

Az Ordass-ügy újra napirenden

Ordass Lajos ügyét 1956 nyarán – hat év után – vették ismét elő. Ennek (ideológiai) háttérében a Szovjetunió Kommunista Pártjának híres XX. kongresszusa és annak határozatai álltak: Hruscsov itt ítélte el a sztalini személyi kultuszt és a csatlós államokat az elmúlt évek törvénytelenégeinek felülvizsgálatára szólította föl. A konkrét kiváltó ok mégis az volt, hogy az Egyházak Világtanácsának Központi Bizottsága 1956. július végén (július 27–augusztus

---

³⁵ Minthogy ez az összeg igen kevés volt, feleségével mindenféleképp próbálkoztak, hogy valami kiegészítő jövedelemhez jussanak: sálat festettek, kukoricaháncs cipőket varrtak, harisnyát, sálat, kesztyűt kötöttek stb.

³⁶ Amikor 1950-ben az addig Sopronban működő teológia Budapestre költözött, Ordass Barnabásnak nem adtak letelepedési engedélyt Budapestre, így még a szülői lakásban is illegálisan tartózkodhatott. Nem sokkal később pedig a teológiáról is kirakták, miután egyik tanárának megvallotta, hogy valójában nem akar evangélikus lelkész lenni, csak azért jött a teológiára, hogy ott meghúzza magát. A tanárnak első dolga volt, hogy a bizalmas lelképásztori beszélgetést – amelynek kapcsán elvileg titoktartás kötelezte volna – kitergesse a tanári karnak. (ld. ORDASS 1985. 389–395.)

³⁷ ORDASS 1985. 394.

³⁸ ORDASS 1987. 473.

³⁹ ORDASS 1985. 396.

7.),⁴⁰ a magyarországi Galyatetőn tervezte megtartani következő ülését. Ennek köszönhetően a külföldi sajtó érdeklődése is megnőtt Magyarország és a magyarországi egyházi helyzet iránt.⁴¹ 1956. június 1-jén a finn Kotimaa című lap például vezércikkben vetette föl Ordass Lajos ügyét. Azt írta, hogy „*Az Egyházak Világtanácsa Központi Bizottságának idén nyáron, Budapesten tartandó gyűlésének közeledtével Anglia és Németország egyházi körében azzal a követeléssel léptek föl, hogy Ordass Lajos magyar evangélikus püspök sorsát és jövőjét előttük tisztázzák.*”⁴²

Alig telt el másfél hét, és Ordasst egy igen különleges látogató kereste föl Márvány utcai lakásán: maga Dezséry László püspök, aki Ordass törvénytelen leváltása után 1950-ben került a Bányai Egyházkerület, majd az egyházkerületek 1952. évi átszabásakor, választások nélkül a Déli Egyházkerület élére.⁴³ Elsősorban a galyatetői konferenciáról akart Ordassal beszélni.⁴⁴ A konferencia külföldi résztvevői – és egyben Ordass barátai – jelezték, hogy a konferencia ideje alatt Ordasst is meg kívánják látogatni. Dezséry ki akarta puhatolni, hogy egy ilyen látogatás során milyen magatartásra számíthat Ordass részéről. Ordass kereken megmondta neki, hogy ő, ha kérdezik, mindenben elmondja a saját álláspontját. Dezséry ezt hajlandó volt elfogadni, azzal a megjegyzéssel, hogy „*nekünk elég, ha a külföldiek azt a benyomást kaphatják, hogy bár ellentétes nézeten vagyunk, mégis emberséges viszony áll fenn közöttünk.*”⁴⁵ Ordass ezután kifejtette, hogy mindenről lehet beszélni közöttük, csak emberséges viszonyról nem, majd felsorolta mindazt a méltánytalanságot, amit az evangélikus egyházvezetés vele (és a családjával) szemben elkövetett.

Az egyházzal párhuzamosan az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH)⁴⁶ is elkezdett érdeklődni Ordass Lajos iránt. Mint kiderült, az evangélikus egyház vezetősége fölkereste az

---

⁴⁰ BÖRÖCZ 2012. 274.

⁴¹ A galyatetői konferencia résztvevői nem csak Ordass Lajos, hanem Ravasz László református püspök helyzetét is megpróbálták rendezni. RAVASZ 1992. 376–377.

⁴² BÖRÖCZ 2012. 267.

⁴³ 1952-ben az addigi négy egyházkerületet megszüntették, a Dunáninnyi és a Dunántúli püspököket – Túróczy Zoltánt és Szabó Józsefet – leváltották és két új kerületet kreáltak: az északit és a délit. Előbbi élére Vető Lajos, addigi Tiszai püspök, utóbbiéra pedig az addigi Bányai püspök, Dezséry László került, mindenféle választás nélkül. (Bővebben ld. BÖRÖCZ 2012. 240–242.)

⁴⁴ BÖRÖCZ 2012. 268–269.

⁴⁵ ORDASS 1987. 472–473. (Ordass a beszélgetésről pro memoriát készített.)

⁴⁶ Az Állami Egyházügyi Hivatalt 1951-ben hozták létre. Felállításáról az 1951. évi I. törvényben határoztak. A törvényben meghatározott feladata az állam és a vallásfelekezetek közötti ügyek intézése, a vallásfelekezetekkel kötött egyezmények és megállapodások végrehajtása és a vallásfelekezetek állami támogatása (ld. 1951. évi I.

ÁEH-t, hogy vegyék át Ordass Lajos nyugdíjának kifizetését az egyházi nyugdíjintézetől, és emeljék fel más püspökök nyugdíjának szintjére.⁴⁷ Egyértelműen sürgető volt számukra, hogy Ordass kérdését még az EVT gyűlése előtt tisztázzák. Ha Ordass ugyanis elfogadná az államtól a megemelt nyugdíjat, azt már kommentálhatták volna úgy is, hogy kölcsönösen megnyugtatóan rendezték a helyzetet. Épp ezért július 11-én maga az ÁEH elnöke, Horváth János kereste föl Ordasst Márvány utcai lakásán, miután Ordass Horváth emberének előzőleg kijelentette, hogy ő maga nem hajlandó az ÁEH-ba elmenni.

Horváth közölte Ordassal, hogy a nyugdíjosztály már meg is tanácskozta a kérdést, és hajlandóak 1700 Ft nyugdíjat folyósítani, illetve visszamenőleg 25 000 Ft különbözetet (azaz kárpótlást) kifizetni. Valószínűleg abban reménykedtek, hogy Ordass Lajos nehéz anyagi helyzetéből kifolyólag kapva majd az ajánlaton. Ehhez képest Ordass a lehetőséget udvariasan visszautasítva elmagyarázta, hogy neki nyugdíjügye nincsen, minthogy ő magát továbbra is püspöknek tekinti, mert az 1950. évi fegyelmi határozat törvénytelen volt. Kérte Horváthot, hogy ne hozzák őt nehéz helyzetbe azáltal, hogy az állam nyugdíjat kezd folyósítani számára, mert ebben az esetben kénytelen lesz azt a pénzt visszaküldeni, ami viszont életveszélybe sodorná a családját. Ezután részletesen elmesélte bírósági ügyét, és elmagyarázta, miért tekinti az egyház fegyelmi határozatát törvénytelennek. Ennek kapcsán előhozta Kendeh György és Keken András ügyét is, akiket azért tartóztattak le és mozdítottak el állásukból annak idején, hogy a fegyelmi bizottságot megszarolják.⁴⁸ Horváth erre megígérte, hogy utánajár a kérdésnek, és kezdeményezi az ítéletek felülvizsgálatát. Ordass kérte, hogy az övével együtt Kendeh és Keken ügyét is vegyék elő.

A Dezséry–Vető féle egyházvezetés tehát bakot lőtt, amikor az ÁEH segítségéhez fordult az Ordass-ügy rendezésében. Ahelyett, hogy – az ő szemszögükből – tisztázódott volna a félreállított püspök kérdése, felkeltették magának az ÁEH vezetőjének figyelmét és érdeklődését Ordass irányában. Horváth pedig Ordass szimpátiáját keltette föl, úgy

---

tv.). Valójában az állam ezen az intézményen keresztül irányította az egyházakat. Az ÁEH intézményi különállását az 1956. évi 33. törvényerejű rendelet megszüntette, és az 1959. évi 25. törvényerejű rendeletig, amelyben ismét biztosítják intézményi különállását, a Művelődésügyi Minisztérium alá betagozva, a Művelődésügyi Minisztérium Egyházügyi Hivatala néven intézte az állam az egyházi ügyeket. Az ÁEH 1989-ben, a rendszerváltozás évében szűnt meg (vö. ORDASS 1987. 617., KÖPECZI BÓCZ 2004. 16. és Magyar Katolikus Lexikon).

<http://lexikon.katolikus.hu/A/%C3%81llami%20Egyh%C3%A1z%C3%BCgyi%20Hivatal.html>

⁴⁷ ORDASS 1987. 488–489.

⁴⁸ Ld. fent.

nyilatkozott róla, hogy „végre találkoztam egy becsületes kommunistával”⁴⁹ Kettejük későbbi, még Ordass újra felvett püspöki szolgálata alatt is sokáig működő kooperációja valószínűleg az itt, illetve a rehabilitálással kapcsolatos későbbi tárgyalások során alapozódott meg.

A július 11-i találkozó után Horváth János személyesen kezdeményezte Ordass rehabilitálásának megindítását. Horváth ugyanis következő látogatásán, július 25-én, két nappal a galyatetői konferencia kezdete előtt már konkrétan Ordass rehabilitálásáról beszélt. Horváth azt ígérte, hogy az állami rehabilitáció egy hónapon belül megtörténhet, a kérdés egyházi részről lesz nehezebb, mert abban az esetben az elmúlt nyolc évet egészében kellene törvénytelennek elismerni, ami az egyház működését gátolná. Ordass az állami rehabilitációval kapcsolatban kifejtette, hogy mindössze annyit kér, hogy neki, valamint a Lutheránus Világszövetségnek küldjék meg a felmentő végzést, de nem kéri, hogy ebből az újságok hírt verjenek. A beszélgetésen szóba került még az Egyházak Világtanácsának esedékes galyatetői gyűlése is. Horváth kifejtette, hogy „barátságtalan magatartásnak”⁵⁰ kellene minősíteniük azt, ha az EVT napirendre tűzné Ordass rehabilitálásának ügyét, mert ezzel Magyarország belügyeibe szólnának bele. Ordass megnyugtatta, hogy ilyesmire nem kerülhet sor az állami és az egyházi szervekkel való előzetes egyeztetés nélkül.

Három nappal később Ordassnak újabb látogatói érkeztek: Carl Elof Lund-Quist,⁵¹ a Lutheránus Világszövetség főtitkára, és Hanns Lilje, a Világszövetség elnöke. Mind a ketten tagok voltak az Egyházak Világtanácsának Központi Bizottságában. A két vendéget Vető Lajos püspök kísérte el Ordass lakására, de aztán ő rövidesen eltávozott. Azért jöttek, hogy még mielőtt az ÁEH-val megkezdénék a tárgyalásokat Ordass ügyében, megérdeklődjék Ordass álláspontját. A látogatást, Franklin Clark Fry-el, az Egyházak Világtanácsa Központi Bizottságának elnökével kiegészülve, már egy Horváthtal folytatott előzetes egyeztetést (július 29.) követően, amelyen Horváth ismét kifejezte, hogy az állami rehabilitációnak nem látja akadályát, megismételték.⁵²

Augusztus 2-án Ordasst a Világtanács galyatetői ülésén részt vevő skandináv egyházi vezetők,⁵³ Ordass régi barátai látogatták meg, akikkel még svédországi ösztöndíja során,

---

⁴⁹ Ld. ORDASS 1987. 514.

⁵⁰ ORDASS 1987. 514.

⁵¹ Bővebben ld. <http://cyclopedia.lcms.org/display.asp?t1=L&word=LUND-QUIST.CARLELOF>

⁵² ORDASS 1987. 515–524.

⁵³ Dr. H. Fuglsang-Damgaard, koppenhágai püspök; John Cullberg västeråsi püspök; Harry Johansson, a svéd Ökumenikus intézet igazgatója; Henrik Hauge, a norvég egyházi külügyi hivatalának vezetője.

valamint egy 1947-es európai püspöki körútján ismerkedett meg. Ők hozták Ordass tudomására, hogy az ÁEH székházában Horváth János megbeszélést tervez a Galyatetőre látogatókkal és a Magyarországi Evangélikus Egyház püspökeivel s erre Ordass Lajos is hivatalos.

A külföldi egyházi vezetőkkel folytatott tárgyalások eredményei

Az ÁEH-ban összesen – a fent említett előzetes egyeztetésen túl – két tárgyalásra került sor, egyik augusztus 3-án – ezen Ordass maga is jelen volt – a másik augusztus 4-én, ahova Ordasst szervezési hiba folytán nem hívták meg. Az ÁEH-val négy pontból álló egyezség jött létre, amelyet a galyatetői konferencián, illetve a külföldi sajtóban ki is hirdettek.⁵⁴

1. pont: A Lutheránus Világszövetség kijelenti, hogy Ordass kérdését akkor tekinti megoldottnak, ha ismét püspöki szolgálatba léphet.

2. pont: Megindul Ordass világi rehabilitációja.

3. pont: Ordass teljes egyházi és állami rehabilitációja után lemond püspöki címéről, de nyitva hagyják az utat arra, hogy visszatérjen a püspöki szolgálatba.

4. pont: Amíg Ordass ismét felveheti a püspöki szolgálatot, biztosítani kell számára, hogy teológiai tanárként dolgozhasson.⁵⁵

Míg az egyezség első pontja a Lutheránus Világszövetség vezetőinek elvi nyilatkozatát tartalmazza arra vonatkozólag, hogy Ordasst ismét püspöki szolgálatban szeretnék látni, a harmadik pontban rögtön visszakoznak, a szolgálatba való visszatérést bizonytalan időre elnapolják, elfogadva ezzel az állam azon álláspontját, miszerint a püspökségbe való visszatérésnek még nincs itt az ideje. A pontok tehát Ordass külföldi támogatói részéről igencsak minimalista követeléseket szabnak meg, s a kiindulási ponthoz képest igen nagy engedményeket tettek, míg az állam gyakorlatilag semmit nem engedett kezdeti álláspontjából, hiszen a második pontban említett állami rehabilitációt Horváth már Galyatető előtt beígérte, az egyházi rehabilitáció elől pedig korábban sem zárkózott el. Ez a négy pont – a galyatetői konferenciát megelőző állapotokhoz képest – mindössze Ordass

---

⁵⁴ BÖRÖCZ 2012. 272.

⁵⁵ A pontokat ld. részletesen: EOL DOLL 9. doboz, 9. tétel, Scholz László a szeptember 7-i esperesi értekezleten elhangzott felszólalásának mellékletében.

egyházi rehabilitációjának tekintetében (egyáltalában, hogy lesz egyházi rehabilitáció, s ezt követően majd a püspöki szolgálatba is visszatérhet, addig pedig teológiai tanárként dolgozhat) mond többet. Fölmerül tehát a kérdés: miért voltak a külföldi egyházi vezetők ennyire engedékenyek? Hanns Lilje a Lutheránus Világszövetség elnöke, amikor augusztus 4-én délután Lund-Quist főtitkárral együtt felkereste Ordasst, hogy ismertesse vele az egyezség pontjait, ennek okát abban jelölte meg, hogy „*most a lépésről lépésre való haladás útja látszik csak járhatónak.*”⁵⁶ Minden bizonnyal egyrészt az adott körülmények között nem látszott, hogy az állam hajlandó volna-e erőteljesebb követelés hatására nagyobb engedményeket tenni, másrészt pedig Horváth János a tárgyalások során többször tett utalást arra, hogy hosszútávon mindenképp Ordasst szeretné püspöki székben látni. Azt, hogy ez részéről nem csak üres ígéretés volt, majd az Ordassal folytatott szeptemberi, rehabilitálással kapcsolatos tárgyalásokon derült ki igazán.

Ordass maga nem szívesen ment bele az egyezségbe, kifogásolta, hogy a pontok egyike sem tér ki Keken András és Kendeh György párhuzamos ügyére, valamint, hogy nem látja az egyház helyzetét attól megoldottnak, hogy őt magát rehabilitálják. Ennek ellenére Hanns Lilje és Lund-Quist kérésére elfogadta az ajánlatot.

A fenti egyezség feltehetőleg az Állami Egyházügyi Hivatalt is megnyugtatta. Ahhoz képest, hogy a július 25-i találkozón Horváth még azt ígérte Ordassnak, hogy az állami rehabilitációra egy hónapon belül sor kerül, legközelebb csak szeptember 21-én hívták be Ordasst az ÁEH-ba azzal, hogy két hetet még mindig várnia kell. Hogy ezután valóban meggyorsították a rehabilitációs eljárást, az a külföldi sajtótól⁵⁷ és a belső egyházi közvéleménytől⁵⁸ való félelmen kívül vélhetően részben annak is köszönhető, hogy Franklin Clark Fry, az Egyházak Világtanácsa Központi Bizottságának (és az amerikai United Lutheran Churchnek) az elnöke az ÁEH-nak írt levelében türelmetlenkedett a késlekedés miatt.⁵⁹

---

⁵⁶ ORDASS 1987. 538.

⁵⁷ A külföldi sajtó nagy hangon terjesztette Ordass várható rehabilitációjának hírért (vö. New York Times 1956. aug. 5. vagy 1956. szept.28. illetve BÖRÖCZ 2012. 272.).

⁵⁸ Ld. később.

⁵⁹ ORDASS 1987. 539–540. Nem csak Franklin Fry volt türelmetlen a rehabilitálás ügymenetének lassúsága miatt. Vajta Vilmos 1956. szeptember 10-én Molnár Rudolf magyarországi evangélikus lelkésznek írt levelében kifejezi aggodalmát afelett, hogy az időhúzás esetleg Dezséryék malmára hajthatja a vizet (ld. MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archívum, 3. doboz: *Vilmos Vajta: Correspondence and Documents III., 1955–1959.*, Vajta Vilmos levele Molnár Rudolfnak).

Galyatető után

A galyatetői konferencia a hazai evangélikus egyházban is nagy visszhangot váltott ki. Az egyházi vezetők kezdetben inkább hallgattak a kérdésben, illetve megpróbálták elhíttetni, hogy „*nincs is Ordass ügy.*”⁶⁰ Ennek egyik bizonyítéka a Dezséry László által augusztus 24-ére összehívott országos esperesi konferencia, ahol különös módon az espereseken kívül fiatal lelkészek (pl. Zay László)⁶¹ is részt vettek, akik az esperesek helyett is hozzászóltak a kérdéshez. Dezséry itt kifejtette, hogy az egyház, személy szerint pedig Vető Lajos püspök kezdeményezte Ordass Lajos rehabilitációs eljárását.⁶² Ezek után beszámolt a Galyatetőre érkező külföldi egyházi vezetőkkel folytatott tárgyalások menetéről és végeredményéről. Ebben Ordasst összeférhetetlen, konok, tárgyalni képtelen embernek próbálta beállítani az esperesek és az ÁEH jelen lévő képviselői előtt.⁶³ Mindezen felül pedig kijelentette, hogy szó sem lehet arról, hogy Ordass a rehabilitálása után bármilyen tekintetben külön eljárásban részesüljön, el kell fogadnia az egyházban jelenleg fennálló helyzetet,⁶⁴ az pedig végképp kizárt, hogy bárki mást Ordass köreiből (itt Keken Andrásra és Kendeh Györgyre utalt) szintén rehabilitáljanak. Dezséry szónoklatához hozzászólt Zay László, az egyházi sajtóosztály ügyvivő lelkésze is,⁶⁵ és kétségbe vonta Ordass Lajos hazafi voltát, mert állítása szerint Ordass külföldi vízumkérelmet adott be.⁶⁶ Mindezek mellett azt is kifejti, hogy nem

---

⁶⁰ ORDASS 1985. 406.

⁶¹ Az egyházi sajtóosztály ügyvivő lelkésze. (Ld. MNL OL ÁEH XIX-A-21-c, 16. doboz, 030 Ezerkilencszázötvenhat, 26.)

⁶² Ezt a minden bizonnyal tudatos csúsztatást – hiszen valójában a rehabilitációt az állam kezdeményezte – Ordass később, szeptember 22-i találkozásukon, Dezséry szemére vetette, aki azzal hátrította el magáról a hazugságért a felelősséget, hogy őt is félretájékoztatták. Ld. ORDASS 1987. 554.

⁶³ Dezséry az következő, nyelvtanilag és mondatszerkesztés szempontjából nehézkes szónoklatban jellemezte a helyzetet: „*Ordass Lajos teljes személyére vonatkozó nehézségeket az együttműködésre vonatkozólag, tekintettel az ő, hosszú évek óta ismert és állandó macacosságát, konokságát különböző tárgyalások folyamán, és hangsúlyoztuk háromszor Ordass nézeteinek kérdését egyházi életünkben, mint amelyek itten nem egyeznek azzal, amit általában a lelkészeink hirdetnek és hangsúlyoztuk azt a nehézségét az egyházunk 8 éves történetével kapcsolatban, amely az egész folyamatát és minden eredményét érintené, ha ő a régi nézeteivel kerülne közénk és avval állnánk szembe, hogy egy ilyen Ordass Lajossal kellene együttműködni.*” (ld. EOL DOLL 9. doboz, 9. tétel).

⁶⁴ Azaz Dezséryt illetve az egész egyházvezetést legitimnek kellene elfogadnia.

⁶⁵ MNL OL ÁEH XIX-A-21-c, 16. doboz, 030 Ezerkilencszázötvenhat, 26.

⁶⁶ Ennek annyi a valóságalapja, hogy amikor Horváth János első ízben felkereste Ordasst még júniusban, a meghurcolt püspök felvetette annak az ötletét, hogy ha a rehabilitálása után a magyar állam felajánlaná neki,

szerencsés, ha Ordass visszatér a szolgálatba, mert az általa képviselt nézetek régiek és rosszak, és csak zavart okoznának abban a harmóniában, amelyet az elmúlt 8 évben sikerült kialakítani az egyházban.⁶⁷ A legszélsőségesebb hozzászólása a magát „haladó”⁶⁸ tartó Muncz Frigyesnek volt, aki Ordasst bűnbánatra és keresztény alázatra szólította fel, az Ordass ügyében közbenjáró Lutheránus Világszövetség tagjait pedig számító politikusoknak nevezte.⁶⁹

Bár az augusztus 24-i esperesi konferencia még elég erőteljesen az akkori egyházi vezetés félelmeit tükrözte Ordass rehabilitálásával és rehabilitálása utáni helyzetével kapcsolatban, elmúltak azok az idők, amikor az ellenvéleménnyel rendelkezők nem mertek megszólalni. Ahogy a politikában⁷⁰ úgy az egyházban is egyre-másra erősödtek meg a rendszerkritikus hangok.

Legelőször az úgynevezett „*egyházi ébredés*”⁷¹ mozgalom egykori vezetői hallatták a hangjukat, amikor augusztus végén Nagybaráton⁷² összegyűltek, és „*Észrevételek*” címen megfogalmazták véleményüket az egyház „*ébredtő szolgálatáról*.”⁷³

---

hogy kiköltözzön a családjával az országból, ez most nem ütközne olyan elvi akadályba, mint 1948-ban (amikor szintén felajánlották neki), mert ez nem tűnne megfutamodásnak, és emelt fővel távozhatna (ld. ORDASS 1987. 506.). Azt tehát egyértelműen megállapíthatjuk, hogy Ordass fejében megfordult a külföldre költözés gondolata, de ebből nem következik egyenesen az, hogy kétségbe vonhatjuk hazafias érzéseit. Ordass elsősorban és mindenekelőtt evangélikus lelkész volt, természetes tehát, hogy lelkészként akarta szolgálni egyházát és ezzel hazáját. Ehhez képest az elmúlt nyolc évben azt tapasztalta, hogy a magyarországi evangélikus egyháznak nincs szüksége rá. Lelkeszi hivatástudatából fakad tehát az, hogy ha már otthon nem hagyják szolgálni, akkor inkább kimegy külföldre, hogy ott legyen az egyház hasznos tagja.

⁶⁷ Ld. EOL DOLL 9. doboz, 9. tétel.

⁶⁸ A kommunista rendszert kiszolgáló lelkészek magukat előszeretettel illették a „haladó” jelzővel.

⁶⁹ Ld. EOL DOLL 9. doboz, 9. tétel.

⁷⁰ Ld. Petőfi Kör vitái.

⁷¹ Az egyházi ébredés mozgalom 1920-ban, az Ostffyasszonyfán tartott első lelkészevangelizáció során indult útjára, amelynek célja a hitébredés, hitbeli felfrissülés és lelki megújulás volt. Ez a pietista kegyességű mozgalom küzdött az ellen, hogy az egész országot átható irredenta, revizionista nézetek a szószéken az egyes lelkészek igehirdetéseiben is megjelenjenek, s ehhez igyekezett minél szélesebb társadalmi rétegeket megmozgatni (ld. Magyarország a XX. században. II. kötet. Természeti környezet, népesség és társadalom, egyházak és felekezetek, gazdaság. VI. fejezet. Egyházak és felekezetek. A Horthy korszak egyházai. Az evangélikus népegyház és ébredés

<http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/251.html>).

⁷² Ma Győrújbarát.

⁷³ A nagybaráti nyilatkozatnak is nevezett kiáltványról ld. bővebben: BÖRÖCZ 2012. 285–288.

A szeptemberben esedékes lelkészkonferencia-sorozat alkalmain nagy viták alakultak ki. Ezek a konferenciák az elmúlt években a lelkészi kar állandó ideológiai nevelését célozták meg, ahol az állam érdekeit szervilisen kiszolgáló egyházvezetés hangoztatta az állam iránti hűség szükségességét, bibliai érveket is ennek a szolgálatába állítva. Az, hogy ezeken az alkalmakon a lelkészek önálló véleményt fogalmazzanak meg vagy, esetleg vita alakuljon ki, mindeddig elképzelhetetlen volt. A konferenciák helyszíne egyrészt Fót (szeptember 4., 11., 14., 18., 25.), másrészt pedig Balatonszárszó (szeptember 14.)⁷⁴ volt.⁷⁵ Az alkalmakon Ordass Lajos ügyét is tárgyalva, több lelkész, sokan közülük Ordass támogatói nyíltan kritizálták Dezséryt és társait az augusztus 24-i esperesi értekezleten elhangzottak miatt, és követelték Ordass mihamarabbi rehabilitációját, valamint egyházi szolgálatba való visszatérését. A felszólalásban élen járt Botta István, Scholz László, Schulek Tibor, Zászkaliczky Pál, Kendeh György és Keken András. Keken az első fóti konferenciára készített egy rendkívül részletes ismertetőt, amely Ordass rehabilitációs ügyének állomásait foglalta össze, mondván: objektív tükröt kell tartani a Dezséry-féle augusztus 24-i tájékoztató elé, „*amiről fel kell tételezni, hogy ami ezen elhangzott, az tekinthető az egyházi vezetőség hivatalos álláspontjának.*”⁷⁶ Ez az összefoglaló, minthogy hangvételében valóban tárgyilagos és pontos volt, alapul szolgált a későbbi konferenciákon kialakuló viták számára is.⁷⁷

Ám nem csak a lelkészek voltak elégedetlenek az egyházi vezetéssel. Dezséry László személye az ÁEH számára is egyre kellemetlenebb volt. Ez világosan kiderül Ordass és Horváth János fentebb már említett szeptember 21-i találkozásából.⁷⁸ Minthogy az államnak rendkívül fontos volt az, hogy a külföld előtt jó színben tüntesse fel magát, és azt a látszatot keltse, hogy Magyarországon valóban demokrácia van, ezért az ÁEH hosszú távon azzal tervezett, hogy a rendkívül rossz reputációjú Dezséry Lászlót leváltják, helyébe pedig a széleskörű külföldi kapcsolatrendszerrel, befolyásos barátokkal és kül- és belföldön is nagy népszerűséggel rendelkező Ordasst helyezik. Horváthék eredeti terve az volt, hogy a

---

⁷⁴ Balatonszárszón ez már a második konferencia volt, az első időpontjára vonatkozó adatot nem találtam.

⁷⁵ BÖRÖCZ 2012. 292.

⁷⁶ ORDASS 1998. 695.

⁷⁷ A lelkészkonferenciákról ld. részletesen BÖRÖCZ 2012. 292–299.

⁷⁸ Az állam azon szándékát, hogy Dezsérytől meg akarnak szabadulni, jelzi az is, hogy a szeptemberi, az egyház vezetőségével enyhén szólva elégedetlen hangulatú lelkészkonferenciákra Dezséryt is beküldték, kitéve őt ezzel a lelkészek dühének. A szeptember 11-i fóti lelkészkonferencián Dezséry előadást tartott „*Egyházunk mai feladatairól*” címmel. Az előadása után Dedinszky Gyula (Ordass későbbi vejének, ifj. Dedinszky Gyulának az apja) beszámolója alapján Dezséryre „*a vádak és szemrehányások özöne zúdult*”, a szünetben „*egyedül álldogált, senki sem csatlakozott hozzá a régi kiszolgálói közül sem.*” (Ld. BÖRÖCZ 2012. 293–294.)

személycserére valamikor 1957-ben, de még a Lutheránus Világszövetség⁷⁹ augusztusra tervezett minneapoliszi nagygyűlése előtt kerülne sor, minthogy ide már Ordass akarták kiküldeni.⁸⁰ Ezen a szeptember 21-i találkozón ismét szóba került Keken és Kende párhuzamos rehabilitálásának ügye. Horváth azt ígérte, hogy nem sokkal Ordass rehabilitációja után őket is visszahelyezik egyházi szolgálatukba, csak nem azon a helyen, ahol annak idején abba kellett hagyniuk.⁸¹ Ez utóbbi kijelentés előtt Ordass értetlenül állt, egyet nem értését kifejezésre is juttatta, mondván, hogy mindkét lelkésznek a törvényes szolgálati helye ott van, ahonnan 1950-ben kitétték őket. Horváth erre azt válaszolta, hogy nem kelthetik azt a látszatot a külföld előtt, hogy csak akkor intézhető el egy ügy Magyarországon, ha abba a külföldiek is beleszólnak.⁸²

Az ÁEH-val való utolsó rehabilitálás előtti találkozón, október 2-án Horváth már engedékenyebbnek bizonyult Kekenék ügyében, és kifejezte, hogy szeretne leülni beszélgetni a lelkészekkel. Dezséryvel kapcsolatban pedig igen radikálisan fogalmazott: „*Föl akarom számolni a DCSV-t⁸³ és szeretnék rendet teremteni a sajtóosztályon.*”⁸⁴

A fent taglalt két ÁEH-megbeszélés között Ordass találkozott Dezséryvel és Vető Lajossal is. Ordass kérésére Dezséry szeptember 24-én kereste fel őt Márvány utcai lakásán, ahol Ordass alaposan a szemére hányta az augusztusi esperesi értekezleten tanúsított viselkedését.

---

⁷⁹ A Lutheránus Világszövetséget 1947-ben alapították a svédországi Lund városában. A szervezet célja, hogy a világ evangélikusságát összefogják a közös stratégián alapuló missziói szolgálatban, közösen ápolják az evangélikus teológiai örökséget, közös választ adjanak az ökumenikus kihívásokra és főképp segítsenek a rászorulókon, amire a második világháború után nagy szükség volt. Az LVSZ tisztviselőit az ötévente tartott nagygyűléseken választják meg. Minden nagygyűlést máshol, más országban tartanak. (A Lutheránus Világszövetség történetéhez vö. ISÓ 2015a és *Federation* 1997.)

⁸⁰ „*Horváth: Mi a jövőt püspök úrral akarjuk megoldani. Csak most ezt nem tudjuk megcsinálni. Tetszik tudni arról, hogy jövőre Minneapolisban lesz a Lutheránus Világszövetség közgyűlése? Ordass: Tudom. Horváth: Oda püspök urat akarjuk kiküldeni. Dezséry oda nem mehet ki, ez egészen világos. Addig el akarjuk intézni, hogy Dezséry leváltása meglegyen.*” (Ld. ORDASS 1987. 551.)

⁸¹ Kende György Kelenföldön volt lelkész (helyére törvénytelenül Muncz Frigyeszt helyezték), Keken pedig a Deák téren.

⁸² Ordass válasza: „*Ezt a választ én így értelmezem: A magyar kormány számára fontosabb, hogy egy kellemetlen látszatot elkerüljön, mint az, hogy az igazságot érvényre engedje jutni. Ezt én soha megérteni nem fogom!*” (Ld. ORDASS 1987. 549.)

⁸³ Dezséry-féle családi vállalat.

⁸⁴ Ld. ORDASS 1998. 722.

Vető Lajos egy nappal később, szeptember 25-én kereste fel Ordasst,⁸⁵ hogy a „jövőről” tárgyaljon vele, de Ordass kijelentette, hogy addig nem hajlandó vele tárgyalni a jövőről, amíg a múlt nincs tisztázva.

A rehabilitálás⁸⁶

1956. október 5-én végre megszületett a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának a határozata, amely szerint a „deviza büntett miatt dr. Ordas (sic!) Lajos és társai ellen indított büntetőügyben” meghozott ítélet Ordassra vonatkozó része „törvénysértő”, ezért Ordass Lajost bűncselekmény hiányában a vád alól felmenti.⁸⁷ Ordass a határozattal kapcsolatban jogos szakzammussal jegyzi meg önéletrajzában, hogy „még csak azt a benyomást sem kelti, hogy itt valóban az igazság jutott fényesen diadalra. Amint ugyanis 1948-ban a totális államhatalom vélt érdeke hozatta meg az igazságtalan ítéletet, parancsszóval, úgy most [...] ugyanennek a totális államhatalomnak a parancsa hozatta meg azt az ítéletet föloldó határozatot is.”⁸⁸

A püspök rátapintott a lényegre. Ordass rehabilitálása – és később a püspöki székbe való visszatérése – azért következhetett be, mert megváltozott a pártállam koncepciója Ordass Lajos irányába. Ennek hátterében, mint láthattuk, az az általános, a Szovjetunió által meghatározott politikai légkör állt, amelyben az elmúlt évek törvénytelenégeinek fölülvizsgálata lett a csatlós szocialista államoktól megkövetelt helyes viselkedés. Ennek az új központi koncepciónak köszönhetően került Ordass Lajos is az állam érdeklődésének homlokterébe. S minthogy Ordass az állam szemszögéből megszűnt reakciós lenni, az állam elkezdett számolni az Ordassban rejlő lehetőségekkel. Kiterjedt külföldi kapcsolatrendszere és népszerűsége alkalmassá tette őt az állam szemében arra, hogy hosszabb távra is tervezzen vele, remélve – ahogyan ezt a későbbi események is megerősítik –, hogy ezeket a tulajdonságokat a maga javára aknázhajja majd ki.

---

⁸⁵Eredetileg Vető a titkárát küldte el Ordasshoz, hogy aznap délutánra berendelje magához, de Ordass közölte: „Ha majd egyszer én akarok Vető Lajossal beszélni, akkor meg fogom kérdezni, hogy mikor mehetek el hozzá. Ha azonban ő akar velem beszélni, akkor ő jöjjön énhozzám. Nincs semmi félreértés?” (Ld. ORDASS 1998. 718.)

⁸⁶A rehabilitációk teljes szövegét ld. ORDASS 1987. 557–564. 44. lábjegyzet.

⁸⁷Ld. ORDASS 1985. 412.

⁸⁸Ld. ORDASS 1985. 413.

Három nappal az állami rehabilitáció után, október 8-án ülésezett az Egyházegyetem Tanácsa (ma országos presbitérium), amely elvi határozatot hozott a rehabilitációs eljárások ügyrendjéről⁸⁹ (korábban ilyenre ugyanis nem volt szükség az egyházban) s ez alapján az egyház Egyetemes Törvényszéke még aznap meg is hozta az ítéletét, amelyben Ordass minden vád alól fölmenti és megállapítja, hogy megilleti őt az erkölcsi és anyagi kártérítés.⁹⁰ Ugyanezen a napon Ordass –ígéretéhez híven – ideiglenes jelleggel lemondott püspöki tisztéről,⁹¹ néhány nappal később pedig valóban rehabilitálták Kendeh Györgyöt és Keken Andrást is, és mindkettejüket visszahelyezték az őket megillető parókiára.⁹²

A rehabilitálásokról az Evangélikus Élet 1956. október 14-i száma tudósított, és az állami és egyházi bíróság határozatának szövegét is közölte. Ugyanezen a napon tartott Ordass – nyolc év kihagyás után – istentiszteletet a budahegyvidéki kápolnában, ahol Máté evangéliuma 22. fejezetének 1–14. verséről prédikált, a „*Fölkínált kegyelem*”⁹³ címmel. Nem csak a kápolna telt meg hívekkel, hanem a kápolna körüli udvar is.⁹⁴

---

⁸⁹ EOL II/2. Egyetemes presbitérium 1861–1995, Egyetemes Tanácsülések 1956., 1956. október. 8.

⁹⁰ Ld. ORDASS 1985. 413.

⁹¹ A lemondó levelet ld. EOL III/2. Déli Evangélikus Egyházkerület 1952-től, Déli Kerületi Tanácsülések 1956., 1956. október 9.

⁹² Horváth János ÁEH elnök már október 6-i keltezéssel levélben utasította a piliscsabai tanácselnököt, hogy mivel „*Kende* [sic!] *Györgyöt*” rehabilitálták, visszaköltözik Kelenföldre, ezért az eddig Kendeh számára kiutalt földet a tanácselnök vegye át (ld. MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 6. doboz, 221/1956.: Kendeh György piliscsabai lakos egyházi rehabilitációja).

⁹³ A prédikáció szövegét az Evangélikus Élet 1956. okt. 21-i száma teljes egészében lehozta.

⁹⁴ TERRAY 1990. 148.

Ordass a forradalom napjaiban

Ordass 1956. október 24-én kezdte volna meg a tanítást a teológián. Két előadássorozatot is tartott volna – az egyiket „*A reformáció Észak-Európában*”, a másikat pedig „*Fejezetek a skandináv teológia történetéből*” címen⁹⁵ –, azonban a forradalom közbeszólt. A kommunista hatalmat mindaddig kiszolgáló egyházi vezetőség – tartva a forradalom dühétől – lemondott pozíciójáról. 1956. október 30-án Dezséry László nyújtotta be lemondását,⁹⁶ amelyben kijelenti, hogy átadja Ordassnak a Déli Egyházkerület vezetését, november 1-jén pedig Vető Lajos mondott le.⁹⁷ Így 1956. október 31-én Ordass ismét visszatérhetett a püspöki székbe.⁹⁸

Püspöki szolgálatát istentiszteleti szolgálattal kezdte: reformáció ünnepén, október 31-én nyolc év után először prédikált a Deák téri evangélikus templomban, amely – a két héttel korábbi budahegyvidéki kápolnához hasonlóan – zsúfolásig megtelt.⁹⁹

Magát a hivatalt november 1-jén vette át, s minthogy eddigre már Vető is benyújtotta lemondását, Ordass vette kézbe az egyházi elnöki tisztséget is. Ezáltal nem pusztán saját egyházkerületének, hanem az egész evangélikus egyháznak az ügyei szakadtak a nyakába.

Egyik első hivatalos teendője volt az október 30-án fogságából kiszabadult Mindszenty József hercegprímás meglátogatása. Egy évvel később ezt a látogatást Ordass ellenfelei érvként használták arra, hogy Ordassnak az állam iránti hűségét megkérdőjelezzék. Pedig a vizit – Ordass bevallása szerint – nem tartott tovább néhány percnél, s ráadásul Ordass csak azért ment el az érsekhez, mert előzőleg Várady Lajos, egy a kommunista rendszert hűségesen kiszolgáló lelkész, aki „*zavaros körülmények között ült be a budavári*

---

⁹⁵ A forradalom alatt történt evangélikus egyházi eseményekről – és az elmaradt kurzusairól a teológián – Ordass egy Vajta Vilmosnak 1956. november 9. és 10-i keltezésű levelében számol be. (Ld. *Ordass-levél* 2014.)

⁹⁶ A lemondás szövegét ld. MNL OL ÁEH XIX-A-21-c, 16. doboz, 030-Ezerkilencszázötvenhat, 30.

⁹⁷ A lemondás szövegét ld. MNL OL ÁEH XIX-A-21-c, 16. doboz, 030-Ezerkilencszázötvenhat, 31.

⁹⁸ Dezséry lemondása után Ordasst Mihályfi Ernő egyetemes felügyelő fölhívta telefonon és megkérdezte tőle, hogy hajlandó volna-e visszatérni a püspöki szolgálatba. Ordass igent mondott. Minthogy Mihályfit inkább tekinthetjük az állam képviselőjének, mint az egyházénak (ld. 127. lábjegyzet), ezért világos, hogy Ordass az állam jóváhagyásával tért vissza a püspöki székbe, meggyorsítva azt a folyamatot, amelyet még az ősszel elterveztek. A telefonhívásról ld. ORDASS 1987. 738.

⁹⁹ Az erről írt beszámolót ld. *Evangélikus Élet* 1956. nov. 4.

evangélikus lelkészi állásba, sőt még az esperesi tisztséget is megkaparintotta magának”,¹⁰⁰ már tett egy tisztelgő látogatást Mindszenty-nél és azt a hírt szállította Ordassnak, hogy „a hercegprímás szinte várja”¹⁰¹ Ordass látogatását.

November 2-án, a Magyar Rádió kérésére Ordass rádiószózatban méltatta a magyar ifjúság érdekeit, valamint a megbékélés érdekében az újjáépítés fontosságára hívta föl a figyelmet. A külföldi testvéreket pedig arra kérte, segítsenek egyrészt Magyarország kinyilatkoztatott függetlensége elismerésében,¹⁰² másrészt járuljanak hozzá ők is az újjáépítéshez.¹⁰³

Még aznap – persze nem a rádiószózat hatására – Bécsből segélyszállítmány érkezett Budapestre.¹⁰⁴ A szállítmány szétosztására – amelyre Kendeh György kapott megbízást – a november 4-i szovjet támadás miatt már nem kerülhetett sor.

November 3-ára „tekintettel arra, hogy a helyzet miatt lehetetlen volt az egyház törvényes szerveinek összehívása (kerületi presbitériumok és egyetemes presbitérium) viszont több ügy elintézésre várt, ... elhatároztam, hogy egy, az egyházi törvényeinkben ugyan meg nem határozott, de mégis szükséges testületet összehívjak hivatalomba.”¹⁰⁵ E gyűlést¹⁰⁶ később, amikor Ordass leváltása ismét aktuálissá vált, ellenfelei érvként használták föl arra, hogy rásüssék a törvénytelenység és a jobboldali klikkesedés vádját. A gyűlés valóban nem tekinthető szabályosnak, de abban a rendkívüli helyzetben erre nem is volt mód, mihelyt azonban az országban többé-kevésbé helyreállt a rend, az itt született döntéseket a törvényes testületek, szabályos keretek között is jóváhagyták.

Érdeemes egy kicsit elidőznünk a gyűlésen résztvevők névsoránál. A Göttche Ervin egyetemes ügyész vezette jegyzőkönyv szerint összesen húszan voltak jelen:¹⁰⁷ Bácsi Sándor győri lelkész (bár Vető Lajos püspökhelyettese volt, az őszi lelkészkonferenciákon ő is aktívan tiltakozott Dezséry-Vető-féle agresszív egyházvezetéssel szemben),¹⁰⁸ Borostyánkő

---

¹⁰⁰ ORDASS 1987. 575.

¹⁰¹ ORDASS 1987. 575.

¹⁰² November 1-jén Nagy Imre bejelentette Magyarországnak a Varsói Szerződésből való kilépését.

¹⁰³ A rádiószózat teljes szövegét ld.: ORDASS 1987. 577–578.

¹⁰⁴ A szállítmányt Szépfalusi István bécsi magyar evangélikus lelkész szervezte meg. (ld. *Ordass-levél* 2014. 51.). Szépfalusi magyarországi útjáról ld. SZÉPFALUSI 1996. 664–691.

¹⁰⁵ *Ordass-levél* 2014. 50.

¹⁰⁶ A gyűlésről készült jegyzőkönyvet ld. EOL Ordass-dokumentumgyűjtemény, 1953–1957. 3. doboz.

¹⁰⁷ Ordass önéletrajzában kb. ötven főre emlékszik, de amikor életrajzát írta, nem volt birtokában a jegyzőkönyv (ORDASS 1987. 581–582.).

¹⁰⁸ ORDASS 1987. 547.

László korábbi Dunáninneri kerületi ügyész, 1957-től kelenföldi felügyelő (1950-ben aláírt egy petíciót, amelyben a törvénytelenések ellen tiltakozik),¹⁰⁹ Botta István kelenföldi másodlelkész,¹¹⁰ Danhauser László budahegyvidéki lelkész (1957-ben a Budai egyházmegye esperese lesz, Ordass eltávolítása után Bakonycsernyére száműzik, családjától elszakítják), Göttsche Ervin egyetemes ügyész, Hernády Nándor apostagi lelkész (1953-ig a Déli kerület kerületi lelkésze volt, amely pozíciójából az ÁEH utasítására Dezséry eltávolította),¹¹¹ Karner Károly teológiai tanár (decembertől a teológia prodékánja),¹¹² Keken András, Kendeh György, Lehel László nyugdíjintézeti ügyvivő lelkész (decemberben Párizsba emigrál),¹¹³ Nagy Gyula teológiai tanár (1957 szeptemberétől a teológia dékánja),¹¹⁴ Pröhle Károly teológiai tanár,¹¹⁵ Rohály Mihály békéscsabai lelkész¹¹⁶ (1950-ben Borostyánkőyhez hasonlóan ő is aláírta a petíciót), Scholz László,¹¹⁷ Schulek Tibor,¹¹⁸ Sólyom Jenő teológiai tanár (Ordass 1958. évi leváltásával egyidőben kényszernyugdíjazták),¹¹⁹ Szabó József egykori Dunáninneri püspök,¹²⁰ Túróczy Zoltán egykori Dunántúli püspök,¹²¹ Wiczián Dezső teológiai tanár (Sólyomhoz hasonlóan 1958-ban őt is kényszernyugdíjazták),¹²² és persze természetesen az ülést összehívó Ordass Lajos. Ordasst, abban a kérdésben, hogy kit hívjon meg, két fontos szempont vezérelte.¹²³ Az első igencsak triviális szempont az volt, hogy ki az, aki elérhető. A forradalom miatt a közlekedés még nem állt helyre, ezért csak olyanokat lehetett meghívni, akik Budapesten tartózkodtak. A másik, fontosabb szempont, hogy azok, akik az elmúlt nyolc évben „*az egyházra nézve káros politikai tevékenységet fejtettek ki*”,¹²⁴ ne legyenek jelen. S valóban, a névsorból tényleg azt láthatjuk, hogy a jelenlévők valami

---

¹⁰⁹ ORDASS 1987. 494.

¹¹⁰ Ld. 23. o.

¹¹¹ EOL II/2. Egyetemes presbitérium 1861–1995, Egyetemes Tanácsülések 1956., 1956. december 11.

¹¹² EOL II/2. Egyetemes presbitérium 1861–1995, Egyetemes Tanácsülések 1956., 1956. december 11.

¹¹³ ORDASS 1987. 659.

¹¹⁴ Isó 2014. 52.

¹¹⁵ Isó 2014. 47.

¹¹⁶ Napló 1957. január 2.

¹¹⁷ Ld. 23. o.

¹¹⁸ Ld. 23. o., illetve Isó 2014. 46.

¹¹⁹ ORDASS 1987. 978.

¹²⁰ Ld. 43. lábjegyzet, illetve Isó 2014. 52.

¹²¹ Ld. 43. lábjegyzet.

¹²² ORDASS 1987. 978. illetve Isó 2014. 53.

¹²³ ORDASS 1987. 581.

¹²⁴ ORDASS 1987. 581.

módon mind Ordass köréhez tartoztak vagy inkább tartoztak Ordass (vagyis az egyház függetlenségének és törvényességének helyreállítását kívánók) köréhez, mint a korábbi egyházvezetéséhez. Bár többen voltak közülük, akiket Ordass 1958-as végleges félreállítása után az állambiztonságnak sikerült megtörnie (például: Nagy Gyulát, Keken Andrást, Pröhle Károlyt), Göttche Ervin pedig ügyészként ugyanolyan hűségesen kiszolgált az 1957 ősztől kezdődő baloldali visszarendeződést, mint most az Ordass-féle megújulást, a többségük mégis Ordassal együtt, vagy röviddel utána indexre került, Budapestről vidékre helyezték őket és az egyházi közéletbe többé nem engedtek nekik beleszólást.¹²⁵ A következőkben azt is láthatjuk, hogy az Ordass vezetése által újjászerveződő egyház kulcspozícióiba elsősorban az itt megjelentek kerülnek majd.

Az ülés elején Ordass fölvázolta az általa legfontosabbnak tartott, intézkedésre váró tennivalók listáját. Ennek alapján tárgyaltak mindenekelőtt az eddig megtörtént és a további szükséges személyi változásokról.

Az Északi Egyházkerületnek – Vető lemondása óta – nem volt püspöke. S bár az egyházi törvények szerint e tisztség csak választás útján tölthető be, választásra a rendkívüli helyzet miatt nem volt mód. Mivel pedig az egyházkerület ügyeit mindenképpen irányítani kellett, a november 3-i gyűlés egyik legfontosabb feladata volt, hogy ideiglenesen Túróczy Zoltánt kérje meg az északi kerület irányítására. Hasonlóan megüresedett az egyetemes főtitkári tisztség is, ahonnan Grünwalszky Károly még a forradalom előtt, október 19-én lemondott.¹²⁶ E feladat ellátására ideiglenesen Göttche Ervin egyetemes ügyészt kérték föl.

A gyűlés döntést hozott arról is, hogy Mihályfi Ernő¹²⁷ egyetemes és Darvas József Déli kerületi felügyelőt – minthogy pozíciójukba törvénytelenül kerültek – kérik föl a

---

¹²⁵ Erre vonatkozóan ld. ORDASS 1987 977–998. és KERTÉSZ 2014. 226–232.

¹²⁶ . MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 6. doboz, 245/1956., Grünwalszky Károly evang. lelkész tiltakozása.

¹²⁷ Mihályfi Ernő (1898–1972) Mihalovits Sámuel evangélikus lelkész fia volt, az egyháztól mégis elszakadt. A két világháború között újságíróként dolgozott, 1930. évi megalakulása után tagja volt a Független Kisgazdapártnak, 1945 után annak balszárnyához tartozott. 1947 szeptemberétől 1948 októberéig a köztársasági elnöki hivatal vezetője. 1949-től haláláig az Elnöki Tanács tagja volt. Az egyház belügyeibe is a második világháborút követően kezdett el beavatkozni, mint állami tisztviselő. 1948-ban már ő volt az a személy, aki az egyházat a belső reakció letörésére és „örsékváltásra” szólította föl. 1952-ben, az egyházkerületek átszervezésekor ültették az állam részéről az egyetemes felügyelői székbe, bevallottan ateistaként. 1956-ban a szabadságharc elől Ausztriába menekült a családjával, felügyelő tisztéről is – szóban – lemondott. 1957 végén – miután az egyházzal való tárgyalások megrekedtek, az állam visszahelyezte őt a felügyelői tisztségébe, amelyet haláláig betöltött. Temetése állami szertartás keretében történt, állítólag ő maga kérte végrendeletileg, hogy ne

lemondásra. Mihályfi nem sokkal később – szóban – le is mondott,¹²⁸ Darvas azonban erre csak ígéretet tett. Hasonlóan lemondásra szólították föl az egyházmegyék espereseit is, annak érdekében, hogy a többükkel kapcsolatos, az őszi lelkészkonferenciákon nyilvánvalóvá vált bizalomvesztést megoldják azáltal, hogy törvényes választások során, az egyházmegyék bizalmából kerülhessenek a megyék élére (természetesen azzal a kitételrel, hogy a választásokon az eddigi esperesek is indulhatnak).

Stratégiai szempontból kulcskérdés volt továbbá az egyházi média: a Sajtóosztály irányítása. Jóllehet egyházi elnökként ez Ordass feladata lett volna, mégis, számtalan más teendője miatt ezt a szolgálatot nem tudta elvállalni, s ezért a gyűlés Botta István lelkészt kérte föl az ideiglenes vezetésre. Hasonlóan ideiglenes jelleggel Keken András vállalta el az Evangélikus Egyház hetilapjának, az Evangélikus Életnek a szerkesztését.

Megbízta továbbá egy háromtagú bizottságot (benne Danhauser László, Sólyom Jenő és Sulyok Imre, utóbbi az óbudai gyülekezet kántora volt), amelynek az volt a feladata, hogy a rend helyreállta után, mire az iskolákban az oktatás ismét megindul, megszervezzék az iskolai hittan oktatását illetve a cserkészetet.

Ezen az ülésen bízták meg Kendeh Györgyöt a külföldi segélyszállítmányok szétosztásával (ld. fentebb), illetve tárgyaltak az egyház pénzügyeiről is. Úgy döntöttek, hogy mostantól bármilyen átutalást csak Ordass ellenjegyzésével lehet fogatosítani, elkerülve ezzel a korábbi évekre jellemző pénzügyi visszaéléseket, továbbá teljes számvizsgálat elrendeléséről is határoztak az egyházegyetem anyagi ügyleteinek rendbetétele végett.

Az állam és az egyház viszonyának árnyalása miatt szükséges megemlíteni a november 3-i gyűlés további két fontos pontját. Az egyik, hogy az összegyűltek kinyilvánították politikamentességüket és elhatárolódtak attól, hogy az egyház bármi módon is részt vegyen a politikában, vagy az egyház bármely tagját politizálni küldje. Egyértelműen érezhető tehát, hogy az Ordass-féle egyházi irányvonal szakítani kívánt a korábbi, a kommunistákat a napi politika szintjén is kiszolgáló egyházpolitikával, valamint nem tartotta kívánatosnak, hogy az egyházban tisztséget betöltő személyek valamely politikai párt színeiben fölvonuljanak.¹²⁹ A másik fontos pont, hogy a gyűlés tagjai értesültek róla, hogy az

---

legyen egyházi temetés. Ordass Mihályfira így emlékszik vissza: „Mihályfi Ernő volt az egyházat szorongató államhatalom legkiemelkedőbb alakja” (EOL DOLL 2. doboz, 9. tétel.).

Vö. *Magyar Életrajzi Lexikon* <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC09732/10499.htm>, ORDASS 1985. 227–329. és EOL DOLL 2. doboz, 9. tétel.)

¹²⁸ Napló 1957. november 26.

¹²⁹ Eddigre ugyanis már helyreállt a többpártrendszer.

ÁEH elnöke, Horváth János a forradalom alatt fogságba esett és jelenleg is fogságban van.¹³⁰ A gyűlés tagjai – bár biztosat nem tudtak, de – a híreket egyértelműen komolyan vették, s kijelentették, hogy Horváthot mindenképp megpróbálják megvédeni a „népítélettől”, családjával pedig fölveszik a kapcsolatot és segélyben részesítik. Ordass még azt is fontosnak tartotta, hogy a gyűlés felé kinyilvánítsa azon meggyőződését, hogy „*nagyon tisztességes, rendes ember Horváth János és ő nem hiszi el azt, amit a lemondott két püspök Horváthról neki mondott, mintha a két volt püspököt több dologra akarta volna kényszeríteni. Azoknak a tárgyalásoknak alkalmával, amiket ő személyesen folytatott Horváth Jánossal, mindig az volt a véleménye, hogy rendes, szótartó ember.*”¹³¹ Ordass Lajos bizalma Horváth János felé tehát ekkor még egyértelműen töretlen, s amikor november második felében Horváthtal – immár püspökként – ismét megkezdte a tárgyalásokat, egyeztetéseket, ez alapján a bizalom alapján indíthatta el a közös munkát.

A november 3-án lefolytatott gyűlés tehát – bár nem tekinthető formálisnak mégis – rendkívüli jelentőséggel bírt: itt ezzel indította el Ordass az evangélikus egyházat a megújulás útján, s az itt megindított program mentén fogja azt folytatni. S minthogy a gyűlés a döntéseit külső (állami) nyomás és elvárások nélkül, szabadon hozta meg, ezért igen fontos viszonyítási pontként tekinthetünk rá a későbbi – immár formális és szabályos – egyházi fórumok döntései kapcsán.

November 4-én, a szovjet csapatok Budapestre való bevonulásával egy időre lehetetlenné vált bármiféle kommunikáció a fővároson belül, így az egyház ügyeinek intézését is félbe kellett szakítani, a november 3-i gyűlés döntéseit pedig épp ezért nem lehetett (egyelőre) végrehajtani.

---

¹³⁰ Horváth János október 29-én Felsőpeténybe utazott, hogy Mindszenty József szabadon bocsátásáról tárgyaljon a hercegprímással. Miután Mindszentyvel nem sikerült dűlőre jutni, 30-án visszaindult Budapestre. Útközben, Újpesten a forradalmárok elfogták Horváthot és vele együtt elindultak – ismét – Felsőpetényre, a bíboros kiszabadítására. Az akció sikerrel járt, október 31-én reggel megérkeztek Mindszentyvel a budai várba. Horváthot azonban nem engedték szabadon, november 4-én szökött meg (részletesen ld. BALOGH 2015. 1006–1017.

¹³¹ EOL Ordass-dokumentumgyűjtemény, 1953–1957. 3. doboz.

Az egyház újjászervezése

Első tanácskozások Horváth Jánossal

Az ország helyzetének valamelyes stabilizálódása után, mielőtt a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány Kádár Jánossal az élen, a szovjet tankoknak köszönhetően többé-kevésbé megszilárdította a helyzetét, az állam képviselői ismét kopogtattak Ordass hivatalának ajtaján.

Horváth János, az egyházügyi hivatal vezetője először november 26-án kereste föl Ordasst, hogy az egyház helyzetéről és jövőjéről beszéljessenek.¹³²

Ordass itt beszámolt az eddigi intézkedésekről, az egyház helyzetének alakulásáról, a megesett személyi változásokról (Dezséry, Vető és Mihályfi lemondásáról, Darvas József szándékolt lemondatásáról, Túróczy Zoltán újbóli szolgálatba lépéséről). Ezeket Horváth zokszó nélkül tudomásul vette (bár óvatosan puhatolózott arról, hogy vajon Vető nem térhetne-e vissza a püspöki székbe, de Ordass határozott tagadó válaszára elállt a kérdés firtatásától), sőt ígéretet tett arra, hogy az állam a jövőben nem fog beleszólni az egyház olyan belügyeibe, mint például a hitoktatás, illetve kijelentette, hogy a jövőben a gyerekeket nem kell külön a hittanra beíratni, hanem bárki részt vehet a hitoktató által tartott hittanórán. Ordass még a november 3-i gyűlésen kijelentette, hogy vissza fogja kérni a fasori és a Deák téri gimnáziumokat az államtól. Most, az első adandó alkalommal ennek a kérdését szóba is hozta Horváth előtt, aki válaszában lehetségesnek tartotta az iskolák visszaszolgáltatását (ez persze nem történt meg). Végül szó esett a Lutheránus Világszövetség augusztusban esedékes minneapolis-i nagygyűlése magyar részről küldendő, Ordass által vezetett delegációjának összetételéről is.¹³³ Horváth ekkor kijelentette, hogy „*a delegáció összeállítása tisztán az egyház ügye*”¹³⁴ s azok kapnak majd kiutazási engedélyt, akiket Ordass erre javasol.

Ez az engedékenységek nem tartott túl sokáig. A Horváthtal való következő tárgyalásra december 7-én került sor. Bár ez a tárgyalás is igen pozitív hangvételben zajlott, s alapvetően az állam részéről továbbra is az engedékenységek volt jellemző, mégis, amikor Ordass a

---

¹³² Ld. Napló 1956. nov. 26.

¹³³ Carl E. Lund-Quist, az LVSZ főtitkára még október 18-án levelet küldött az akkor egyházvezetésnek, amelyben kéri őket, hogy mihamarabb nevezze meg a Magyarországi Evangélikus Egyház, hogy kiket szándékoznak delegálni a nagygyűlésre. (Ld. EOL Ordass-dokumentumgyűjtemény, 1953–1957. 3. doboz.)

¹³⁴ Vö. Napló 1956. nov. 27. és Isó 2014. 47.

minneapolis-i delegáció tervezett listáját Horváth elé terjesztette, Horváth – korábbi ígéretétől eltérően – két nevet is kifogásolt rajta: Pröhle Károlyét és Schulek Tiborét.¹³⁵ Ezen a megbeszélésen szóba került továbbá Túróczy Zoltán rehabilitálásának kérdése. Túróczy ugyanis csak abban az esetben volt hajlandó vállalni az Északi egyházkerület püspöki szolgálatát, ha az őt ért méltánytalanságokért (1952-es lemondatásáért) jóvátételt kap. Horváth nemcsak, hogy ezt vállalta, hanem még aznap délelőtt behívták Túróczyt az Egyházügyi Hivatalba, ahol Horváth „sok keresztyént megszegyenítő nyíltsággal”¹³⁶ kért bocsánatot tőle s biztosította őt az állam támogatásáról. A tárgyalásnak még egy fontosabb témáját érdemes kiemelni: Ordass bejelentette Horváthnak, hogy a következő héten az egyházegyetem, továbbá a Déli és az Északi kerület presbiteri ülést valamint az Országos Lelkészegyesület értekezletet fog tartani, s örömmel konstatálta naplójában, hogy „Horváth nem igényelte az ezeken a gyűléseken való részvételt. Ez úgy látszik arra mutat, hogy egyházunk szabadságát teljesen tiszteletben tartják állami részről.”¹³⁷

Országos és kerületi ülések

1956. december 11-én került sor a Magyarországi Evangélikus Egyházegyetem Tanácsának (egyetemes presbitérium) összehívására.¹³⁸ Ennek az ülésnek azért van nagy jelentősége, mert a november 3-i értekezletnek a döntéseit vette tudomásul, erősítette meg (többek között azt, hogy az Északi Kerület élére ideiglenesen Túróczy Zoltán került), immár törvényes keretek között.¹³⁹ Személyi kérdések terén egyik legfontosabb döntése az volt, hogy

---

¹³⁵ Bár sem Ordass naplójából, sem önéletrajzából nem derül ki, hogy mi volt Horváth kifogása velük kapcsolatban, Schulek esetében mégis arra következtethetünk, hogy valószínűleg a szeptemberi lelkészkonferenciákon való túlon túl aktív – ellenzéki – részvétele lehetett az indok. Pröhlelével kapcsolatban viszont még inkább a homályban tapogatózunk. Ugyan Pröhle írt egy cikket az Evangélikus Élet 1956. november 4-i forradalmi számában, de itt mindössze arról számol be, hogy Ordass újra átvette a püspöki hivatalt, míg például Keken András, akit Horváth maga javasolt delegátusnak, „Együtt az ország népével!” címmel írt cikket az Evangélikus Élet ugyanazon számába. (Ld. Isó 2014. 48–49.)

¹³⁶ Napló 1957. dec. 7.

¹³⁷ Napló 1957. dec. 7.

¹³⁸ Az ülés jegyzőkönyvét ld. EOL II/2. Egyetemes presbitérium 1861–1995, Egyetemes Tanácsülések 1956., 1956. december 11.

¹³⁹ Érdekességként érdemes idézni Káldy Zoltán tolna-baranyai esperesnek és egyetemes presbiternek a főlshzólalását, hiszen 1958-ban, Ordass Lajos újbóli eltávolítása után ő került a Déli Egyházkerület püspöki

elfogadta Mihályfi Ernő szóbeli lemondását az egyetemes felügyelői tisztségről. Ez később, az 1957 őszén megkezdődő, az egyháznak ismét az állam kontrollja alá kerülését forszírozó tárgyalássorozatnak egy kifogásolt, Ordassékat támadó pontja lesz (ld. a Tárgyalóasztalnál c. fejezetet).

Eltörölték továbbá az elmúlt éveknek a diktatúra jegyében hozott egyházi rendelkezéseit, jogszabályait, például azt a szabályt, miszerint nyugalmazott lelkész csak püspöki engedéllyel prédikálhat, a Teológiai Akadémián pedig helyreállították azt a korábbi rendet, miszerint a dékánt egy tanévre a tanári kar választja a saját maga köréből. Ezt azért vezették be, mert a Rákosi-korban az állam részéről Pálfy Miklóst oktrojálták több évre a teológia élére. Minthogy Pálfy még november 27-én¹⁴⁰ lemondott, a teológia új dékánt és prodeákánt választott Wiczian Dezső és Karner Károly személyében,¹⁴¹ amelyet az egyetemes presbitérium is tudomásul vett.

Napirendre vették az elmúlt években az egyházban méltatlanul meghurcolt, félreállított lelkészek, egyházi személyek ügyeit is. Egyházi közérdekből¹⁴² tárgyalták a Túróczy Zoltán, Szabó József püspököket, valamint Radvánszky Albert korábbi egyetemes felügyelőt,¹⁴³ ért korábbi méltánytalanságokat s mindhármukat rehabilitálták. Négy lelkész kérelmükre teljes erkölcsi rehabilitációban részesítettek, két lelkész esetében rehabilitációs eljárást rendeltek el, négy esetben pedig vagy elhalasztották a döntést egyéb vizsgálatok lefolytatásáig, vagy jogsérelem hiányában nem látták szükségét a rehabilitációnak.

Végül – több kisebb jelentőségű ügy mellett – a presbiteri ülés megszavazta az Ordass Lajos által betérjesztett, Horváth János által módosított minneapolis delegáció¹⁴⁴ tagjait.

---

székébe, s az azt követő közel három évtizedet pedig Káldy-korként fémjelzik: „*Káldy Zoltán örömét fejezi ki, hogy az egyház ügyeit Ordass és Túróczy püspökök vezetik, teljes bizalommal viseltetik irántuk.*” (ld. EOL II/2. Egyetemes presbitérium 1861–1995, Egyetemes Tanácsülések 1956., 1956. december 11. 3. o.)

¹⁴⁰ Napló 1957. nov. 27.

¹⁴¹ Ld. november 3-i értekezlet.

¹⁴² Rehabilitációs eljárást kétféle módon lehetett indítani: fontos egyházi közérdekből (vagyis hivatalból), illetve egyéni kérelemre. Rehabilitálni is kétféleképpen lehetett: aki ellen fegyelmi eljárás során született igazságtalan döntés, azt csak külön eljárás keretében lehetett rehabilitálni, aki ellen nem volt eljárás, csak méltánytalanság, azt maga a presbitérium is rehabilitálhatta.

¹⁴³ Ordassal együtt fogták perbe 1948-ban, s emiatt egyetemes felügyelői pozíciójáról lemondani kényszerült.

¹⁴⁴ Ezek a tagok Ordass Lajos vezetése mellett: Keken András és Hafenschner Károly Deák téri lelkészek, Wiczian Dezső teológiai dékán, Nagy Gyula teológiai tanár, Szabó József balassagyarmati lelkész és egykori püspök. (Isó 2014. 49–53.)

Másnap, december 12-én tartotta ülését mind a Déli, mind az Északi Egyházkerület presbitériuma.¹⁴⁵ Az déli kerületi gyűlés legfőbb napirendi pontja Dezséry László lemondása volt, s az abból fakadó következmények, hogy ti. Ordass vette át az egyházkerület vezetését. Ezt, bár a kerületi presbitérium Dezséry László mindaddig elkötelezett híveiből állt össze, az ülés tudomásul vette. Ordass Dezséry híveinek viselkedéséről így vall naplójában: *„Meglepett, hogy mennyire részvétlenek voltak ezek a volt barátai. Az volt az érzésem, hogy több hűséget tanúsíthattak volna irányában. És jobban esett volna, ha az irányomban kifejezett lojalitás mérsékeltebb lett volna.”*¹⁴⁶

Az Északi Kerület presbitériumi ülésén a délihez hasonlóan a legfontosabb napirendi pont a személyi változások bejelentése volt s ennek kapcsán Vető Lajos lemondólevelének fölolvasása. Minthogy az északiaknak nem volt választott, csak megbízott püspökük, ezért a gyűlés kitűzte, hogy következő év január 8-áig kell a gyülekezeteknek szavazatukat postára adniuk, a szavazatok összeszámlálására pedig január 19-én kerül majd sor. Kinyilvánították, hogy az egyházmegyei tisztújítás (vagyis az esperesek lemondása) az új püspök beiktatása után, februárban lesz esedékes, amelyet követhet – az immár legitim esperesek irányításával – az egyes egyházközségek felső beavatkozással történt lelkészválasztásainak fölülvizsgálata is.

December 13-án az Országos Lelkészi Munkaközösség (OLMK) értekezlete volt napirenden. Ez az előzőekkel ellentétben nem közügyeket tárgyalt meg, hanem lelki együttlét volt, amelyet Scholz László¹⁴⁷ elnök vezetett. Scholz az ülésen a lelkészeket generális bűnbánatra szólította föl. Ennek gondolatát már a november 3-i gyűlésen is fölvetette, s most megpróbálta megvalósítani. Alapvetően az volt a szempontja, hogy mivel az elmúlt időszakban alig voltak néhányan, akik vállalták Krisztus keresztjét, minden lelkész töredelmesen vallja meg bűnét, hogy a bűnvallást követő bűnbocsánattal megindulhasson az egyház lelki megújulása.¹⁴⁸ Ordass ezt a gyűlést is sikernek könyvelte el, bár azért Scholz

---

¹⁴⁵ A jegyzőkönyveket ld. EOL III/2. Déli Evangélikus Egyházkerület 1952-től, Déli Kerületi Tanácsülések 1956., 1956. december 12. és EOL III/2. Északi Evangélikus Egyházkerület 1952-től, Északi Kerületi Tanácsülések 1952–1963. 1956. december 12.

¹⁴⁶ Ld. Napló 1956. dec. 12.

¹⁴⁷ Scholz László ezt megelőzően 1950. évi felosztatásáig az OLMK elődjének, a Magyarhoni Evangélikus Lelkészek Egyesületének volt az elnöke. Ezt követően az 1957 őszen, még a szabadságharc kitörése előtt megalakuló Országos Lelkészi Munkaközösség elnökévé választották (ld. *Nem voltam egyedül* 1995. 215–234.).

¹⁴⁸ A lelkészgyűlés hatására 1956 és 1957 fordulóján született három anonim irat, amelyek mindegyike valami módon a Scholz László által fölvetett lelki megújulásra és generális bűnbánatra reagál. Érdekesség, hogy az egyik kíméletlenül háttérbe szorítaná a korábbi, a kommunista rendszert kiszolgáló tisztségviselőket, a másik épp ellenkezőleg a generális bűnbánat gondolatán gúnyolódik alpári stílusban, a harmadik pedig megpróbál

Lászlónak az Ordass közzöntő beszédét méltató lelkészekkel kapcsolatban a naplójában megjegyezte, hogy „bántóbb volt a lelkészek lelkes éljenzése és tapsa. Nem zárhattam ki lelkemből annak az emlékét, hogy 1948-ban ilyenféleképpen tapsolt nekem és éljenzett engem a lelkészegyesület akkori népes gyűlése és utána néhány hónap múlva teljesen elhagyott.”¹⁴⁹

Láthattuk tehát, hogy a harcok elültével az evangélikus egyházban megindulhatott – a november 3-án meghatározott irányelvek mentén – a szabad megújulás, amely ellen az állam sem próbált még akadályokat támasztani: szinte teljes egészében (a minneapolis-i küldöttség összeállítását leszámítva) Ordassra bízta az egyház szervezését (s rajta keresztül azokra, akikben Ordass megbízott). Az újjászervezés elemeinek három fontos sarokpontját érdemes kiemelni. Az első az arra való törekvés volt, hogy az egyház tisztviselő karát s egyáltalában az egyház működését törvényessé tegyék. Ehhez teljes, fentről lefelé történő szabályszerű tisztújításra volt szükség. Kezdődött az egyház legfelsőbb vezetőinek (baloldali püspökök lemondása, egyetemes és kerületi felügyelők lemondásra való fölszólítása,¹⁵⁰ Ordass, mint törvényes püspök visszatérése, Túróczy megválasztása) és a stratégiai fontosságú pozíciók (pl. Sajtóosztály) vezetőinek cseréjével, majd folytatódott az egyházmegyei tisztviselői kar lemondásra való fölszólítása után az egyházmegyei választásokkal, s miután az esperesi kar is legitimé vált, kezdődhetett a törvényesítés egyházközségi szinten. A megújulás második és harmadik fontos sarokpontja az elmúlt évek törvénytelenégeinek jóvátétele, a rehabilitációk voltak; illetve az egyházi élet – s benne legfontosabb elemként a hitoktatás – mihamarabbi megindítása az állam által garantálni vélt szabadabb légkörben.

Ordass Lajos 1956. december 20-án írt, az elmúlt hónapok eseményeiről beszámoló püspöki körlevelében¹⁵¹ a fenti eredmények, a megújulás megindulásának sikeressége folytán még bizakodva, és reménykedve tekintett a jövő, az 1957-es év felé.

---

középutas lenni és kifejti, hogy bár tényleg voltak az elmúlt rendszerben hibák, de azért jó dolgok is. Minthogy az írók nem merték a nevüket vállalni egyik irományhoz sem, egyiket sem lehetett az egyház megújítása során túlságosan komolyan venni (az anonim levelek részletezését ld. BÖRÖCZ 2012. 338–342.)

¹⁴⁹ Ld. Napló 1956. dec. 13.

¹⁵⁰ Közülük egyedül Darvas József Déli kerületi felügyelőt nem sikerült lemondásra bírni.

¹⁵¹ Ld. EOL III/2. Déli Evangélikus Egyházkerület 1952-től, A Déli Egyházkerület püspöki körlevelei 1952–1957. 1956. december 20.

Tovább az egyházi megújulás útján

Ordass következő, 1957. február 14-i püspöki körleveléből¹⁵² már arról értesülhetünk, hogy az Északi Egyházkerület püspökéül megválasztotta Túróczy Zoltánt, a kerület felügyelője Mády Zoltán lett, beiktatásukat pedig maga Ordass Lajos végezte 1957. február 6-án a budavári evangélikus templomban az Északi Egyházkerület közgyűlése keretében.¹⁵³ Ugyanebben a körlevélben jelentette be Ordass azt a szándékát is, hogy végig szeretné látogatni kerületének egyházmegyei lelkészi munkaközösségeit, hogy találkozhasson (megismerkedhessen) a lelkészekkel. Többségükre február legvégén illetve március elején kerített sort.¹⁵⁴ Emellett Ordass arra is törekedett a tavasz folyamán, hogy lehetőleg minél több gyülekezetet végiglátogasson, a gyülekezetek pedig tömegével hívták őt magukhoz szolgálatra.¹⁵⁵

Szépen lassan zajlottak az egyházmegyei tisztújítások is. Ebben az Északi Egyházkerület járt az élen, ahol már januárban megindultak a választások. A nyolc egyházmegyéből ötben újraválasztották a korábbi esperest,¹⁵⁶ háromban pedig váltás történt.¹⁵⁷ A Déli kerületi választások egészen októberig elhúzódtak,¹⁵⁸ itt azonban egy esetet kivéve, mindenütt újraválasztották az előző esperest.¹⁵⁹ Láthatjuk tehát, hogy az összes

---

¹⁵² EOL III/2. Déli Evangélikus Egyházkerület 1952-től, A Déli Egyházkerület püspöki körlevelei 1952–1957. 1957. február 14.

¹⁵³ A közgyűlés jegyzőkönyvét ld. EOL III/2. Északi Evangélikus Egyházkerület 1952-től, Északi Kerületi Közgyűlések 1955–1958. 1957. február 6.

¹⁵⁴ Vö. EOL III/2. Déli Evangélikus Egyházkerület 1952-től, A Déli Egyházkerület püspöki körlevelei 1952–1957. 1957. február 14. és Napló 1957. jan. 9., febr. 27., 28., márc. 7., 8. Ordass a megyelátogatásokról így vall: „*Van reménységem, arra, hogy az a szörnyű ellenségeskedés, mely papjaink között megmutatkozott az utóbbi években, talán megszüntethető*” Napló 1957. márc. 1.

¹⁵⁵ Vö. BÖRÖCZ 2012. 366. és Napló 1957. márc. 10., 17., 25., ápr. 11., 15., 26., 27., 28., máj. 2., 6., 14.

¹⁵⁶ Hajdú-Szabolcs: Megyer Lajos; Nógrád: Gartai István; Győr-Sopron: Weltler Rezső; Veszprém: Halász Béla; Fejér-Komárom: Görög Tibor. (ld. MNL OL ÁEH XIX-A-21-c, 16. doboz, 030 Ezerkilencszázötvenhat, 11.)

¹⁵⁷ Budai: Várady Lajos helyett Danhauser László; Vas: Fülöp Dezső helyett Tekus Ottó; Borsod-Heves: Virág Gyula helyett Balikó Zoltán. (ld. MNL OL ÁEH XIX-A-21-c, 16. doboz, 030 Ezerkilencszázötvenhat, 11.)

¹⁵⁸ BÖRÖCZ 2012. 364.

¹⁵⁹ Tolna-Baranya: Káldy Zoltán; Pesti Egyházmegye: Koren Emil; Pest Megyei Egyházmegye: Válint János; Kelet-Békés: Mekis Ádám; Nyugat-Békés: Koszorús Oszkár (espereshelyettes, csak Ordass második eltávolítása után választják esperessé); Csongrád-Szolnok: Zoltai Gyula; Bács-Kiskun: Sikter András; Somogy-Zala: Kutas Elek helyett Lágler Béla. (ld. MNL OL ÁEH XIX-A-21-c, 16. doboz, 030 Ezerkilencszázötvenhat, 11.)

egyházmegyének mindössze az egynegyedében történt tényleges személyi változás, ami azt jelzi, hogy az Ordass-Túróczy-féle egyházvezetésnek egyáltalán nem állt szándékában az elmúlt időszak vezetőit félreállítani, sőt épp az ellenkezője történt: azáltal, hogy kényszer és külső nyomás nélkül választották újra a régi espereseket, megerősítették őket pozíciójukban, vagyis helyreállhatott az egyházi középvezetők iránti bizalom. Azt, hogy Ordass elégedetlen volt-e a megyei választások eredményeivel, természetesen nem tudhatjuk, de mindenestre naplójában – amelyben mindig föl szokta jegyezni, ha valami az elképzelései ellenére alakul – ilyen elégedetlenségre nem találunk utalást.

Az egyház belső törvényességének helyreállításában egyfajta záróaktusnak tekinthető a Déli Kerület és az egyházegyetem 2-2 nyári gyűlése. A Déli Egyházkerület június 25-én tartotta következő, december óta első presbiteri ülését, amelynek fő témája a másnapi tisztújító közgyűlés előkészítése volt. Bár alapvetően megállapítható, hogy a presbitérium azokat fogadta el az egyes tisztségekbe jelöltekül, akiket az elnökség előterjesztett, mégis a gyűlésen már az egyházi baloldal is újra hallatni kezdte a hangját, elsősorban Grünvalszky Károly, korábbi egyetemes főtitkár személyében, aki – rég megbánva októberi lemondását – illetékesnek érezte magát, hogy néhány jelölt alkalmasságára vonatkozóan kifogásokat emeljen.¹⁶⁰ Az Ordass-féle egyházvezetésre jellemző, hogy határozott ellenségessége ellenére, maga Grünvalszky is kapott pozíciót: a kerületi számvevőszék egyik tagjának javasolták. A másnapi (június 26-ai) közgyűlés legfőbb napirendi pontja a tisztújítás volt, ahol egy nevet fontos kiemelni: Zászkaliczky Pál főti lelkészét, aki bár a november 3-i gyűlésen nem tudott jelen lenni, mégis Ordass legbensőbb köréhez tartozott. Őt a közgyűlés a kerületi főjegyzői – tulajdonképpen püspökhelyettesi – pozícióba választotta meg.¹⁶¹

Az egyetemes presbitérium és az egyetemes közgyűlés üléseire július 9-én és 10-én¹⁶² került sor. Ezeken is az egyetemes tisztségek megválasztása volt az egyik legfőbb téma. Ordass Lajos egyetemes főtitkárnak – amely pozíció Grünvalszky lemondása óta betöltetlen volt, az ezzel járó feladatokat Göttche Ervin végezte – Hafenschner Károly Deák téri lelkész, egyik legközelebbi munkatársát szerette volna látni, s presbiteri ülés őt is jelölte a posztra, a

---

¹⁶⁰ Ilyen volt például Kun-Kaiser József, akit a Lelkészképző Bizottságba jelölt a presbitérium, mondván, hogy a „nevezett körül gyülekezetében sok a zavar.” (Ld. EOL III/2. Déli Evangélikus Egyházkerület 1952-től, Déli Kerületi Tanácsülések 1957., 1957. június 25.)

¹⁶¹ III/2. Déli Evangélikus Egyházkerület 1952-től, Déli Kerületi Közgyűlések 1957., 1957. június 26.

¹⁶² EOL II/2. Egyetemes presbitérium 1861–1995, Egyetemes Tanácsülések 1957., 1957. július 9. és EOL II/2. Egyetemes közgyűlés 1861–1973., 1957. július 10.

másnapi közgyűlés mégis Veöreös Imre lelkészt,¹⁶³ a Lelkipásztor című folyóirat főszerkesztőjét választotta meg. A presbiteri ülés másik fontos napirendi pontja az újabb rehabilitációs kérelmek elbírálása volt. A tárgyalt huszonegy újabb kérelemből tizennégyen kaptak teljes erkölcsi rehabilitációt, a többiben is csak azért nem, mert a döntésben nem a presbitérium volt illetékes, vagy az ügy már nem volt aktuális.

A nyári közgyűlések tehát a személyi kérdések többségét elintézték, az egyház felső vezetésében is sikerült kivitelezni a változásokat. Két igen neuralgikus kérdésben nem sikerült azonban dűlőre jutni. Az egyik Darvas József déli kerületi felügyelő kérdése, akinek a még 1956 végén beígért lemondása sehogy sem akart megérkezni, a másik Mihályfi Ernő egyetemes felügyelő kérdése, akinek tisztét az egyetemes közgyűlés nem töltötte be, helyette – mint helyettes – ideiglenesen Mády Zoltán északi kerületi felügyelő vette át ezt a feladatot, ugyanis Mihályfi Ernő lemondásához a Népköztársaság Elnöki Tanácsa még nem adta meg a hozzájárulását (az Elnöki Tanács szükséges hozzájárulásához ld. 41. o.). Ezek az aggasztó kérdések később, az 1957 novemberében meginduló egyház és állam közötti tárgyalásokon és utána kulcsfontosságúvá válnak majd az evangélikus egyházba is a maga totalitásban visszavezetett diktatúra kapcsán.

Aggasztó jelek

Habár – amint láthattuk – az evangélikus egyház közéletének megújulása, törvényesítése még szinte teljes egészében megtörténhetett, az országos helyzet konszolidálódásával a kádári diktatúra kezdett az evangélikus egyházban is a hangjára találni.

A hitoktatás kérdése az elsők között volt, amelyben meglátszottak a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány erősödésének jelei. Míg Horváth novemberben még azt ígérte Ordassnak, hogy bárki, aki hittanórára betéved, hitoktatásban részesülhet (decemberben ugyan már visszakozott, hogy a hitoktatás nem az ő, hanem a művelődési minisztérium asztala, de támogatni fogja Ordass szándékait), addig Ordass februári püspöki körlevelében már arról tájékoztatta kerületének lelkészeit, hogy a minisztérium visszavonta korábbi szándékát, így továbbra is csak azok járhatnak hittanórára, akiket a szülei még a tanév előtt

---

¹⁶³ Veöreös nem tartozott sem az egyházi baloldalhoz, sem Ordass köréhez. Ő leginkább Túróczy Zoltán embere volt, s valószínűleg megválasztását is Túróczy szervezte meg. (Ld. Napló. 1957.) Veöreös később megírta a Harmadik egyházi út c. könyvét, amelynek lényege, hogy a Rákosi-korban sem az Ordass, sem a Dezséry, hanem a Túróczy-féle egyházpolitika volt a helyes. (Ld. VEÖREÖS 1990.)

erre beíratottak. Az állam álláspontjának illetően változását (ígéretszegését) Ordass nem mulasztotta el még január 30-án Horváth János szemére vetni, tenni azonban ellene nem lehetett.¹⁶⁴

Nem csak ebben a kérdésben mutatkozott azonban ellentét az állam és az evangélikus egyház között. Az állam, Horváth Jánoson keresztül kifogásolta, hogy az Északi Kerület megyéiben tartott választásokkal kiteszik Virág Gyulát és Fülöp Dezsőt a leváltatás veszélyének (mint kiderült joggal tartottak ettől: ld. 157. lábjegyzet). Horváth biztosítékot akart, hogy e két személy a helyén maradhat,¹⁶⁵ amit persze Túróczy nem adhatott meg neki.

Aggasztó – és később kiemelkedően fontossá váló – fejleménynek mutatkozott az Elnöki Tanács 1957. március 24-i 22. számú törvényerejű rendelete is az „*egyres egyházi állások betöltéséhez szükséges állami hozzájárulásról.*”¹⁶⁶ Ez a visszamenőleges (1956. október 1-jei) hatályú jogszabály tulajdonképpen azt mondta ki, hogy minden jelentősebb egyházi tisztség betöltéséhez az Elnöki Tanács előzetes engedélye, a tisztségről való lemondáshoz pedig előzetes hozzájárulása szükséges. A jogszabályt elsősorban a római katolikus egyház miatt hozták meg, ahol – a hierarchikus szerkezetnek köszönhetően – a kinevezések és leváltások a felsőbb egyházi vezetők jogköre (legfelsőbb szinten pedig a római pápáé), Mindszenty József pedig még az amerikai nagykövetségről is sorban küldözgette érseki utasításait a kommunisták által kézivezérelt békepapok jelentős pozíciókból való leváltásáról, nem egy esetben kiközösítéséről.¹⁶⁷ A jogszabály tehát a főkegyúri jognak egyfajta szocialista változata volt, ennek ellenére nem csak a római katolikus, hanem valamennyi felekezetre is érvénnyel bírt. Ordass önéletrajzában arról emlékezik meg, hogy a jogszabály kihirdetésének reggelén¹⁶⁸ Horváth fölhívta őt telefonon és igyekezett megnyugtatni, hogy természetesen a visszamenőleges hatály semmiképp sem fogja befolyásolni az október-november során kialakult evangélikus egyházi helyzetet.¹⁶⁹ Ordass ettől függetlenül kifogásolta a rendeletet, hiszen alapjaiban nyúlt bele az evangélikusság szuverén jogaiba, s korlátozta azokat.¹⁷⁰ Horváth nyilatkozata ellenére, mielőtt az állami

---

¹⁶⁴ Napló 1957. febr. 4.

¹⁶⁵ Napló 1957. jan. 28.

¹⁶⁶ Ld. ORDASS 1987. 625–626.

¹⁶⁷ Ld. SZABÓ 2006.

¹⁶⁸ Vasárnap!

¹⁶⁹ Emiatt a rendelet miatt nem lehetett a nyáron elrendezni az egyetemes felügyelői tisztséget, ugyanis a Mihályfi Ernő lemondását jóváhagyó határozat folyamatosan késett (ld. 40. o.).

¹⁷⁰ ORDASS 1987. 625–628.

koncepció Ordass és köre kapcsán ismét gyökeresen megváltozott, épp erre a rendeletre hivatkozva állították félre előbb Túróczyt majd Ordasst.

További aggodalomra adtak okot a tavasz folyamán egyre szaporodó letartóztatások. Márciusban letartóztatták Székács Sámuel szarvasi, Pribelszky Mihály kondorosi, Solymár János csömöri lelkészt,¹⁷¹ áprilisban Bácsi Sándor győri lelkészt,¹⁷² júliusban pedig Balogh István tabi missziói, Hulej Alfréd bócsai és Sággy Jenő bezi lelkészt.¹⁷³ Ordass mindegyikőjük ügyében közbenjárt Horváth Jánosnál,¹⁷⁴ ez azonban „*több esetben... hiábavalónak bizonyult..., a félévi internálást legtöbbjüknek végig kellett szenvednie.*”¹⁷⁵ Hogy mi volt az említett lelkészek letartóztatásának oka, azt nem tudjuk, de feltételezhetően az október forradalommal hozhatták őket valamilyen módon összefüggésbe.

S csak mintegy kiegészítésképpen adhatjuk az eddigiekhez hozzá, azt a jelenséget, hogy 1956 és 1957 fordulóján a külföldi, elsősorban nyugati egyházaktól, egyházi szervezetektől egymás után érkező segélyföjlajánlások Magyarországra juttatását a magyar állam szinte egytől egyig megghiúsította.¹⁷⁶

Ordass kapcsolatának alakulása az állammal

A fentiek ellenére Ordass bizalma Horváth János felé még tavasszal, sőt nyáron is fennállt. Ordassnak még a fönt részletezett, Horváthtal folytatott, a hitoktatással kapcsolatos ígéret be nem tartásáról szóló vitájának végkicsengése is – Ordass részéről – az volt, hogy „*ha úgy is váltunk el egymástól, hogy kölcsönösen aláhúztuk felfogásunk különbözőségét, mégis tüske nem maradt egyikünkben sem.*”¹⁷⁷ Érdekes, és Ordass részéről a bizalom meglétét alátámasztó epizód az is, hogy amikor március 29-én Ordass Horváthtal telefonált, föjlajánlott az Óbudai Hajógyár munkásai részére 5 mázsa csukamájolajat, minthogy ebből az egyháznak

---

¹⁷¹ Napló 1957. márc. 18.

¹⁷² Napló 1957. ápr. 5.

¹⁷³ Napló 1957. júl. 18.

¹⁷⁴ Április 3-án még Ordass vejét, Sára lányának férjét, Czellecz Zoltánt is letartóztatták, de őt másnapra már szabadon is bocsátották.

¹⁷⁵ ORDASS 1987. 629.

¹⁷⁶ Kifejtve ld. ORDASS 1987. 605–615.

¹⁷⁷ Napló 1957. febr. 4.

fölöslege volt.¹⁷⁸ Ez arra utalhat, hogy Ordass és Horváth nem pusztán hivatalos ügyekről beszélgettek, hanem érdeklődtek a másik általánosabb foglalkozásáról, gondjairól, feladatairól is. Ez utóbbi feltételezést támasztja alá az az esemény is, amikor április 26-án este Ordass és felesége Horváthnál és Horváthnéknél vendégeskedett. A meghívást Ordassék szeptember 16-án viszonzták.¹⁷⁹ Ez a gesztus túlmutat mindkettőjük munkaköri leírásán. Minthogy Ordass továbbra is szinte kizárólag Horváth Jánoson keresztül tartotta a kapcsolatot az állammal¹⁸⁰ (még a lelkészletartóztatások ügyében is mindig hozzá fordult közbenjárásért, hiába nem tartozott az az egyházügyi hivatal elnökének hatáskörébe), logikusnak tűnik a következtetés, hogy felsőbb állami helyeken nagyrészt Horváth János alakította ki az Ordassal kapcsolatos – pozitívnak mondható – képet, amelynek köszönhetően Ordass ilyen sokáig élvezte az állam jóindulatát. E jóindulatról árulkodik, többek közt az, hogy Horváth februárban Ordass Lajost fölkererte arra, hogy vállalja a közvetítő szerepet az állam és a római katolikus, illetve a református egyház között,¹⁸¹ de az az egyébként Ordass fölháborodását kiváltó megnyilvánulás is, miszerint Horváth (és Túróczy) április 11-én arra akarták rábeszélni Ordassot, hogy hívjon össze egy zsinatot, ahol őt érsekké választhatnák.¹⁸² Az állam – immár nem először (ld. a rehabilitáció előtt, amikor magasabb nyugdíjat ajánlottak neki)¹⁸³ – megpróbálta lekenyerezni Ordassot, csak ezúttal nem pénzzel, hanem egy – ateista ember füleinek – jól csengő egyházi címmel.

Az első nagyobb összezördülések és a bizalom megingása nyáron következett be, amikor június végén Horváth János szabadságra ment, és Ordassnak be kellett érnie Grnák Károllyal, akit az Egyházügyi Hivatalban az evangélikus ügyek intézéséért tettek felelőssé. Ordass a naplójában a következő sommás véleményt fogalmazza meg Grnákáról: „*Grnák teljesen műveletlen ember és úgy látom: fejébe szállt a hatalom-tudat. Gyógyíthatatlan baj. Az az előérzetem, hogy emiatt az ember miatt még igen sok kellemetlenségem lesz.*”¹⁸⁴ Az ellenszenv kölcsönös volt. Grnák egy július 22-én (vagyis az egyetemes közgyűlések után) az

---

¹⁷⁸ Napló 1957. márc. 29.

¹⁷⁹ Napló 1957. ápr. 26. és Napló 1957. szept. 19.

¹⁸⁰ Illetve a megbeszéléseken több ízben jelen volt Miklós Imre elnökhelyettes, későbbi elnök is. (Pl. Napló 1957. jan. 11.)

¹⁸¹ Napló 1957. febr. 12. Ordass vállalta is a feladatot, egy alkalommal még Grósz József kalocsai érsekkal is leült beszélgetni. (Ld. Napló 1957. febr. 18.)

¹⁸² Napló 1957. ápr. 11.

¹⁸³ 16–17. o.

¹⁸⁴ Napló 1957. jún. 22.

elnöknek írt jelentésében annak ad hangot, hogy szerinte Ordass (és Keken) visszaél az állam lojalitásával, sok esetben az állam megkérdézése nélkül cselekszik,¹⁸⁵ túlhangsúlyozza a politikai függetlenséget, nem dicséri eléggé az államot, a „*haladó*” gondolkodású lelkészeket perifériára szorítja (például Grünvalszky Károlyt) s még az Evangélikus Életbe is csak nagyon nehezen tudnak betetetni békepárti (a kormányt magasztaló) cikket, ha pedig mégis, abba is bele kell nyúlni, egyes részeket ki kell húzni. Javaslatként azt terjeszti Horváth elébe, hogy beszéljen Ordass fejével és ezentúl kevesebb engedményt adjanak neki, s ha a helyzet nem változik, Kekenek meg kell tiltani a minneapolis-i kiutazást.¹⁸⁶

Ordass Lajos bizalma Horváthtal kapcsolatban ugyan még mindig nem rendült meg, sőt kifejezetten örült annak, amikor július végén Horváth végre visszatért a szabadságáról, de Horváth távollétében, helyetteseinek viselkedése kapcsán¹⁸⁷ beláthatott az Egyházügyi Hivatal kulisszái mögé, ahol igencsak ismerős, 1948-hoz kísértetiesen hasonló légkörrel találkozott. Szeptemberre pedig teljesen egyértelművé vált az, aminek ellenkezőjében Ordass addig reménykedett, hogy Horváth helyetteseinek hangvétele nem (pusztán) személyiségükből fakad, hanem az állam (újból) megváltozott koncepcióját jelzik.

Kellemetlen elvárások

Az olyan mézesmadzagnak szánt gesztusok mellett, mint az érsekké választatás fölvetése, az Egyházügyi Hivatal Ordass felé kellemetlen elvárásokat is támasztott, amelyek szintén hozzájárultak a bizalom megrendüléséhez. Az állam részéről azért, mert Ordass nem az elvárt lelkesedéssel, sőt teljesen kelletlenül, ímmel-ámmal teljesítette ezeket, Ordass részéről pedig azért, mert e követelések veszélyeztették az egyház politikamentességére vonatkozó törekvését.

Erőltették többek között, hogy az evangélikus egyház is alakítsa meg az Országos Béketanács Evangélikus Egyházi Bizottságát. Erre végülis 1957. április 3-án került sor. Itt

---

¹⁸⁵ „Az utóbbi hetekben nem nagyon beszél meg a Hivatallal problémákat” MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-1/1957.: Elgondolások az evangélikus egyházzal kapcsolatban, 1957. júl. 22.

¹⁸⁶ MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-1/1957.: Elgondolások az evangélikus egyházzal kapcsolatban, 1957. júl. 22.

¹⁸⁷ Grnák egy esetben Fürst Ervin orosházi lelkészt – aki ellen a helyi sajtó támadásokat intézett – berendelte magához, Ordass érdeklődésére pedig, hogy ez miért történt, nem volt hajlandó válaszolni, s megtagadta Ordass azon kérését is, hogy ő is jelen lehessen a tárgyaláson. (Ld. Napló 1957. júl. 3.)

már az elnökségbe be kellett venni Vető Lajos egykori püspököt is és több „haladó” lelkészt. Igaz, azért túlsúlyban voltak az egyházi megújulás hívei, a tanács tényleges vezetője, ügyvivő lelkésze pedig Keken András lett.¹⁸⁸ Ordassnak kezdettől fogva kételyei voltak a Béketanács szándékait illetően, hiszen az intézmény korábban is a szocialista állam melletti egyházi elköteleződés kinyilvánításának, a békepapi mozgalomnak a színtere volt: „Az az érzésem, hogy meggyőződésünk elleni munkára akarnának befogni minket, olyan követelésekkel, melyek csaknem elviselhetetlenek. Aggályokkal vagyok tele.”¹⁸⁹ A félelem nem bizonyult alaptalannak. Minthogy az evangélikus egyház csak úgy volt hajlandó részt venni a Béketanács munkájában, hogy kinyilatkoztatta, miszerint egyedül hitbéli meggyőződésükkel egyező ügyekben vesznek részt, távol tartva magukat a politikától, júliusban Keken Andrást már azzal fenyegette a Béketanács vezetősége, hogy hamarosan újból elveszítheti lelkészi állását.¹⁹⁰

Hasonlóan erőltette az állam, hogy Ordass vegyen részt a Hazafias Népfront működésében. Ordass mindössze három ülésen volt hajlandó részt venni,¹⁹¹ a másodikon, július 29-én, föl is szólalt, amiért Münnich Ferenc lehurrogta.¹⁹²

Ordasst az egyházügyi hivatal arra is rábeszélte, hogy vállalja el a májusban újra beinduló, hosszan szünetelő Hungarian Church Pressnek, a magyar protestáns sajtótájékoztató

---

¹⁸⁸ EOL II/2. Egyetemes presbitérium 1861–1995, Egyetemes Tanácsülések 1957., 1957. július 9.

¹⁸⁹ Napló 1957. máj. 6.

¹⁹⁰ Napló 1957. júl. 8.

¹⁹¹ Vö. ORDASS 1987. 636–638 és Napló 1957. márc. 18., júl. 9., okt. 17., okt. 21.

¹⁹² Bár Ordass püspök önéletrajzában úgy nyilatkozik, hogy Münnich Ferenc viselkedése után többé nem ment el a Hazafias Népfront üléseire, naplója tanúsága szerint egyszer mégiscsak kivételt tett, október 21-én (ld. 191. lábjegyzet). Ordasst 1957 őszén még a Népfront elnökségébe is beválasztották. Erről életrajzában így nyilatkozik: „Később – hozzájárulásom nélkül – beválasztották az országos elnökség tagjai sorába de többé nem jelentem meg közöttük.” A napló szerint ez sem egészen állja meg a helyét. Az igaz ugyan, hogy jobb belátása ellenére, de mégis az ő hozzájárulásával választották meg: „Később Miklós Imre jelentkezett beszélgetésre. A »Hazafias Népfront«-ba az elnökségbe akarnak beválasztani. Fölsorakoztattam ellenvetéseimet és ezek során elmondtam egyházunkat ért sérelmeink egy részét is. Az utóbbiakról azt ígérte, hogy orvosolják őket, ellenvetéseimre minden ponton megnyugtató feleleteket adott. Könnyen adta. Szokásos módon adta. A legnehezebb pont az volt, hogy Hamvas Endre és Bereczky Albert már tagok, csak az evangélikus egyház tartózkodik. Beleegyező választ adtam, – azzal a fönntartással, hogy ha szabad véleménynyilvánításomban bármikor is megakadályoznak, akkor lemondok és akkor nem lesz joguk ezt félremagyarázni” (Napló 1957. okt. 17.).

folyóiratnak a kiadói tisztségét.¹⁹³ A püspök ezt is csak fenntartásokkal vállalta el: tartott tőle, hogy a lap politikai propaganda színterévé válik (mint kiderült nem is alaptalanul: ld. 56. o.).

Miután a református egyházban 1957 áprilisában „helyreállt a rend” (visszarakták a vezetésbe a rendszerhű elemeket), az Egyházügyi Hivatal az ökumenikus együttműködést is aktívan szorgalmazni kezdte. Kitalálták, hogy a két egyház indítson egy békefolyóiratot, továbbá azzal traktálták Ordass-t, hogy alakítsák meg a reformátusokkal karöltve az Ökumenikus Tanácsot,¹⁹⁴ illetve – szintén az ökumené jegyében – Ordass és Vető Lajos vegyenek részt két külföldi, ökumenikus konferencián: Pozsonyban és a dániai Liselundban.¹⁹⁵

A minneapolis-i út

Az egyetlen külföldi konferencia, amelyre nem csak az állam, hanem Ordass is nagy várakozással tekintett a minneapolis-i¹⁹⁶ volt – igaz, ezt is megelőzte egy kevésbé kívánt előkonferencia Salzerbadban (Ausztria), amelyre a pozsonyi és a liselundi között került sor –, ahol 1957 augusztusában rendezte meg a Lutheránus Világszövetség a harmadik nagygyűlését, s ahová a magyar delegációt maga Ordass Lajos vezette, sőt, Carl E. Lund-Quist LVSZ főtitkár és Mogens Zeuthen az LVSZ kisebbségügyi titkára február eleji magyarországi látogatásukkor Ordass Lajost kérték föl, hogy a gyűlés nyitó istentiszteletén ő tartsa az igehirdetést.¹⁹⁷ Ordass nagyon várta ezt a konferenciát – ahol a Világszövetség még alelnökének is megválasztotta –, hiszen egyrészt rég nem látott külföldi barátaival találkozhatott, másrészt részt vehetett egy minden szempontból épületes és lelkiekben gyarapítónak ígérkező eseményen, kiszakadva az itthoni, egyre nyomasztóbb légkörből.¹⁹⁸ Naplófeljegyzéseiből egyértelműen kitűnik az a fölszabadult lelkesedés, amely lelkiállapotát a

---

¹⁹³ ORDASS 1987. 639.

¹⁹⁴ Ez 1957. július 6-án meg is történt (Ld. Napló 1957. júl. 6.)

¹⁹⁵ Ordass Pozsonyi és Liselundi útjára 1957. május 17. és június 6. között egyhuzamban került sor. A konferenciákról való összegző véleményét Ordass önéletrajzában így fogalmazza meg: „Valamikor talán egész korunkat a végtelen és legtöbbször egészen értelmetlen konferenciák korszakának nevezik majd.” (Ld. ORDASS 1987. 655.)

¹⁹⁶ USA.

¹⁹⁷ Ld. Isó 2014. 53–54.

¹⁹⁸ Az utazás részleteihez ld. Isó 2015b.

több mint egy hónapos út (1957. július 27–szeptember 9.) során jellemezte, de – még az út előtt – az a félelem is, hogy az állam az utolsó pillanatban meggondolja magát és megtiltja a kiutazást. A fent részletezett kényelmetlen követeléseket (pl. a liselundi és a pozsonyi utat) többek között azért vállalta be, hogy minneapolisit útját ne hiúsítsák meg.

Érdeemes föltennünk a kérdést, vajon az állam miért engedte meg, sőt szorgalmazta a minneapolisit utat, illetve kiszélesítve a kérdést, miért küldte el Ordass négy külföldi konferenciára, amiből hármat ráadásul a „*kapitalista*” világban tartottak, sőt a minneapolisit a „*legimperialistább*” Egyesült Államokban.

A válasz megadásához támpontul Jan Michalko csehszlovák teológiai dékán levele szolgál, amelyet a csehszlovák államnak írt, és amelyben amellet érvel, hogy miért küldjön a csehszlovák evangélikusság is delegációt Minneapolisba. Minthogy Michalko érvelése meggyőző volt a csehszlovákiai kormány számára, amely Magyarországhoz hasonlóan szintén a szocialista blokk országa volt, ezért Michalko érveit támpontnak tekinthetjük a magyar állam indokainak vizsgálatakor.¹⁹⁹ Leveléből arra következtethetünk, hogy a szocialista államok egyházpolitikájának egyik legfontosabb motivációja az volt, hogy az egyes nemzetközi egyházi világszervezetekbe, azok vezető testületeibe saját, megbízható embereiket ültessék, törekedve arra, hogy egyrészt belelássanak e szervezetek belügyeibe, másrészt, hogy minél inkább a szocialista érdekeknek megfelelően alakuljon a működésük. A magyar államnak mindezen felül a rendkívül ellenséges nemzetközi helyzetben (1956 ügye folyamatosan az ENSZ napirendjén volt) nagy szüksége volt a külföldi kapcsolatok építgetésére, Ordass pedig minden szempontból megfelelt a feladatnak. Egyrészt, mert – mint láthattuk – főképp Horváth révén, a Grnákkal való súrlódások ellenére is, egyelőre élvezte az állam jóindulatát, másrészt pedig Ordass hatalmas népszerűségnek örvendett külföldön, továbbá kiterjedt külföldi kapcsolatokkal és a világ evangélikusságának berkein belül igen befolyásos barátokkal is rendelkezett. Ráadásul Ordassnak komoly esélyei voltak arra, hogy tekintélyes pozíciót szerezzen a Világszövetség vezetőségében, s végül tényleg meg is választották a Világszövetség alelnökének állítólag azzal a céllal, hogy a következő nagygyűlésen már elnöknek választhassák meg.²⁰⁰

Mi mással reprezentálhatta volna tehát jobban azt az állam, hogy Magyarországon szabadság van és népakarat, minthogy kiküldenek a világnak – szocialista szempontból éppen

---

¹⁹⁹ A levelet ld. MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-4/1957.: Jelentés a Lutheránus és Evangélikus Világszövetség minneapolisit (USA) 3. nagygyűlésének (1957. aug. 15–25.) előkészületeiről és programjáról, a levél bemutatását pedig ld. Isó 2014. 58–59.

²⁰⁰ *Háló* 2. 356.

– az ellenpólusára egy olyan személyt, aki megjárta Rákosi börtöneit, s aki ezért a nyugatiak előtt is hitelesen nyilatkozhat a magyar államvezetés érdemeiről?²⁰¹

Ordass és az állam kapcsolatának értékelése

A minneapolis-i út szimbolikus határkőként zárja le azt az időszakot, amely Ordass Lajos püspök és a kommunista pártállam viszonylag harmonikusnak is mondható együttműködését fémjelezte. Amerikából hazatérve ugyan még néhány hétig nem került sor kenyértörésre, de már a novemberben megkezdődő tárgyalásokat (ld. következő fejezet.) megelőzően is érződött a levegőben a kitörni készülő konfliktus.

Mindazonáltal – mielőtt rátérnénk ennek a fölvezetéséhez – fölmerül a kérdés, hogy az eddigi események tükrében vajon mi lehetett az oka, hogy ez az együttműködés ilyen sokáig – közel egy évig – kitartott, sőt, mi az oka, hogy egyáltalában létrejött.

Azt láthattuk, hogy mindez abban az alapvető fölfogásbeli különbözőségben gyökerezik, amelyet Ordass és a kommunista diktatúra az egyház-állam harmonikus kapcsolatáról gondolt. A kommunista pártállam alapvető fölfogása az egyházakról az volt, hogy azok a reakció melegágyai, állandó veszélyforrás a marxista ideológián alapuló ateista állam számára. Röviden szólva ellenség. Olyan ellenség, amely megfelelő állami kontroll alatt megtörve kiváló eszköznek is bizonyulhat az állam érdekeinek és koncepciójának megvalósítására. A pártállam szemében tehát a harmonikus együttműködés alapja az, ha az egyház teljes körűen az állam szolgálatába áll, vagyis kész mindig híven kiszolgálni az állam pillanatnyi politikai céljait, koncepcióját. Ha tehát az állam épp szabadabb légkört biztosít, akkor abban a szabadabb légkörben kell kiszolgálni a politikai koncepciót, ha szorosabbra vonja a gyeplőt, akkor pedig abban kell kezesbáránynak lenni. Ezt az állam igényeinek kritika nélküli kiszolgálására vonatkozó elvárást bizonyította a békemozgalomban és a Hazafias Népfrontban való aktív részvétel erőltetése, illetve az az elvárás, hogy Ordassnak képviselnie kellett volna külföldi útjain a magyar állam politikai céljait.

Ordass Lajos teológusként elsősorban teológiai alapon közelítette meg az egyház-állam viszonyát („*Adjátok meg a császárnak, ami a császáré, Istennek, ami az Istené*”).²⁰² Szerinte a két fél közötti kapcsolat akkor működik jól, ha sem egyik, sem a másik nem szól

---

²⁰¹ Ld. Isó 2014. 60.

²⁰² Mt 22,21

bele a másik dolgába. Ahogyan láthattuk, Ordass végig törekedett a politikamentességre, cserébe viszont azt tartotta helyesnek, ha az állam sem szól bele egyháza szabad, belső működésébe. Vannak persze közös ügyek, ezeket azonban egyenrangú felekként kell intézniük.

Ordass és az állam együttműködése tehát tulajdonképpen az állam politikai koncepcióváltásának köszönhető. Ez a koncepció ugyanis átmenetileg találkozott Ordass általános egyház-állam kapcsolatára vonatkozó elvével. Ez a politikai koncepció akkor alakult ki, akkor változott abba az irányba, amely az együttműködést eredményezte, amikor arra volt szükség, hogy az állam bizonyítsa, hogy törekszenek a múlt „hibáinak” kijavítására. Ennek köszönhető Ordass rehabilitálása, illetve, hogy az új koncepció szellemében nemkívánatossá váló vezetők (ld. Dezséry László) helyett Ordass Lajossal kezdtek el tervezni. S minthogy a forradalom leverése után az új kormánynak a kis evangélikus egyháznál elsőrenden fontosabb helyeken kellett állásait megerősítenie, ezért az evangélikus egyház élén álló, az állam jóindulatát a forradalmat megelőzően is élvező Ordassnak engedte, hogy a maga belátása szerint intézze az egyház ügyeit. Emiatt a forradalom előtt is bírt jóindulat miatt volt lényegtelen, hogy Ordass a szabadságharc napjaiban lett püspök. Sőt, az állam talán épp örült is annak, hogy ha más téren nem is, de ebben a kérdésben az elképzelései szerint alakulnak az események.

Minthogy az állam részéről Horváth János tartotta folyamatosan a kapcsolatot Ordassal, ezért valószínűleg nagyrészt neki köszönhető, hogy a pártállam Ordass irányába jóindulattal viseltetett. Ennek kialakulása tehát – úgy vélem – az Ordass és Horváth között fennálló bizarr, szinte barátinak nevezhető kapcsolatnak köszönhető. Ordass egyértelműen félreismerte Horváthot: udvarias, megértő stílusát, készségességét – naivan – jódarabig úgy értelmezte, hogy Horváthtal egy hullámhosszon pendülnek az egyház és állam kapcsolatára vonatkozó elvek kapcsán, és ezért – mindaddig, amíg nem vált egyértelművé az ellenkezője – emiatt a félreértés miatt úgy látta, az állammal együtt lehet működni. Horváthra vonatkozóan nehezebb levonni ilyen következtetéseket. Egyrészt, mert esetében nem áll rendelkezésünkre napló (legalábbis nem tudni róla), másrészt, mert Horváth személyiségét, vezetői egyéniségét csak a teljes életútját és főképp ÁEH elnöki tevékenységét bemutató elemzés birtokában ismerhetnénk meg, ilyen elemzés viszont a mai napig nem készült, jelen dolgozatnak pedig ez nem feladata. Hogy vajon azért viselkedett Ordassal kedélyesen, hívta meg vendégségbe, kínálta meg jól csengő pozíciókkal (ld. érseki rang), mert azt hitte, hogy ekképp lekenyerezve Ordasst a markában tudja tartani és irányítani őt s ezáltal majd mindig kiszolgáltatja vele az aktuális politikai koncepciót, vagy ténylegesen úgy vélte, hogy „*Ordass a szocializmus*

*híve*²⁰³ nem tudhatjuk biztosan. Mindenesetre azt, hogy az Ordassal való állami együttműködés elsősorban Horváth jóvoltából jöhetett létre – amely mögött az Ordass iránti személyes szimpátia is megsejthetőnek tűnik –, azt állambiztonsági források is megerősítik.²⁰⁴ Az viszont bizonyos, hogy az állam – legalábbis 1957 augusztusáig – Ordasst a saját sakkfigurájaként kezelte, s ez valószínűleg leginkább Horváthnak volt köszönhető.

---

²⁰³ Horváth ugyanis állítólag még 1957 őszén is – pedig ekkor már ismét hangjára talált Ordass ellenzéke, mind egyházi, mind állami körökben – olyan kijelentéseket tett, hogy „*Ordass a szocializmus híve*” (ld. ÁBTL O-13599/2. Evangélikus egyházi reakció, 26–28. lap: „*Győri Vilmos*” jelentése, 1957. nov. 14.).

²⁰⁴ Az egyházi baloldal beépített ügynökei által a belügyminisztériumnak tett jelentések a fönt kialakított képet támasztják alá, jóllehet a jelentéseket kellő forráskritikával kell kezelni, hiszen az ügynökök gyakran túloznak, saját karrierjük alakulása érdekében pedig nem egyszer ferdítenek. Ezért fontos visszacsatolásnak tekinthetőek a jelentésekhez fűzött tartótiszti megjegyzések. A „*haladók*” jelentéseikben rendszeresen panaszkodnak az egyházügyi hivatal vezetőségének hozzáállására, amely hagyta, hogy Ordassék kiszorítsák őket az egyházi vezetésből. A tartótiszti megjegyzések pedig több ízben helyeslőleg elismerik az ügynöki jelentésekben az egyházügyi hivatal és konkrétan Horváth János felé megfogalmazott kritika helyességét. Mindez egy a belügyminisztérium és az egyházügyi hivatal vezetői közötti konfliktus létezését is sejteti, ennek föltárásához azonban még további kutatások szükségesek. A Horváth-féle vezetéssel kapcsolatos kritikus hangok megfogalmazásához példának ld. ÁBTL O-13599/2. Evangélikus egyházi reakció, 26–28. lap: „*Győri Vilmos*” jelentése, 1957. nov. 14., ÁBTL O-13599/2. Evangélikus egyházi reakció, 30. lap: „*Papp István*” jelentése, 1957. nov. 21., ÁBTL O-13599/2. Evangélikus egyházi reakció, 34–35. lap: „*Papp István*” jelentése, 1957. dec. 17., ÁBTL 3.1.5 O-13599/2. Evangélikus Egyházi reakció, 10. lap: „*Veres*” jelentése, 1957. aug. 3., ÁBTL 3.1.5 O-13599/2. Evangélikus Egyházi reakció, 22–24. lap: „*Veres*” jelentése 1957. nov. 10., ÁBTL 3.1.5 O-13599/2. Evangélikus egyházi reakció, 20–21. lap: „*Karcsi*” jelentése, 1957. dec. 27.

Tárgyalások az egyház és az állam között

Ordass Lajosnak és útitársainak az Egyesült Államokból való hazatérésével szimbolikusan lezárult az az 1956. november eleje óta tartó kegyelmi időszak, amelyben az evangélikus egyház Ordass vezetésével megindulhatott a megújulás útján. 1957 őszén az állam – az egyházügyi hivatalon keresztül – ismét olyan követeléseket támasztott az Ordass-féle egyházvezetés elé, amelyben a püspöknek és a vele fémjelzett egyházvezetésnek ismét ki kellett mondania a határozott nemet.

Grünvalzky Károly beadványa

A fordulat persze nem egyik pillanatról a másikra következett be, sőt, igen régóta mutatkoztak már aggasztó jelek (ezek közül a legjelentősebb az 1957. évi 22. törvényerejű rendelet).²⁰⁵ Az állam részéről felmerülő elvárások és az ennek kapcsán 1957 novemberében meginduló tárgyalások alaphangját állami részről két dokumentum adta meg. Az egyik Grünák Károlynak a már említett jelentése,²⁰⁶ amelyben kifogásolta, hogy Ordassék „*túlértékelik a részünkről* (ti. az állam részéről – i. ge.) *tanúsított lojalitást.*”²⁰⁷ A másik, sokkal részletesebb dokumentumot nem állami szervek állították össze, hanem Horváth Jánosnak, az egyházügyi hivatal elnökének megbízásából²⁰⁸ Grünvalzky Károly,²⁰⁹ egykori egyetemes főtitkár, józsefvárosi lelkész fogalmazta meg negyvenegy (gépelt) oldalas, augusztus 25-én kelt

---

²⁰⁵ Ld. 41. o.

²⁰⁶ Ld. 43–44. o.

²⁰⁷ MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-1/1957.: Elgondolások az evangélikus egyházzal kapcsolatban, 1957. júl. 22. A jelentés részletesebb összefoglalóját ld. BÖRÖCZ 2012. 445–446.

²⁰⁸ Egy fönmaradt ügynöki jelentés tanúsága szerint Horváth 1957. július 30-án találkozott 1956 ősze óta először Grünvalzkyval. Az egyházügyi hivatal elnöke ekkor kérte meg Grünvalzkyt arra, hogy az egyházi helyzet megoldására vonatkozó beadványát fogalmazza meg. Annak személyi kérdéseire vonatkozó részét (ld. később) már itt, a szóbeli egyeztetés során részletesen megtárgyalták. Horváth állítólag ekkor még bízott abban, hogy Ordassal sikerülni fognak a tárgyalások: „*Ordass miatt Horváthnak nincsenek agggodalmi*” (ld. ÁBTL 3.1.5 O-13599/2. Evangélikus Egyházi reakció, 10. lap: „*Veres*” jelentése, 1957. aug. 3.).

²⁰⁹ Ld. 30. o.

beadványában.²¹⁰ Amíg tehát Ordass Minneapolisban képviselte a Magyarországi Evangélikus Egyházat, addig itthon, állami megrendelésre²¹¹ megkezdték az egyház állam alá való újbóli betagolásának szempontjait fölvázolni.

A beadványnak már maga a címe is provokatív és önmagáért beszél: *„Tervezet a magyarországi evangélikus egyház törvényes rendjének helyreállítására.”* Két nagy fejezetből tevődik össze: az első az *„Elvi alapvetés”* címet viseli, a második azt, hogy *„Gyakorlati teendők.”*

Az *„Elvi alapvetés”*-ben Grünvalszky három olyan időpontot jelöl ki, amely az elmúlt években fordulatot hozott az egyház belső életében: 1948, amikor megszületett az egyház és az állam között az az egyezmény,²¹² amely meghatározta az evangélikus egyház szerepét a szocializmusban; 1952, amikor bevezették a két egyházkerületi rendszert (déli és északi), valamint 1956, amikor – természetesen még az *„ellenforradalom”* előtt – *„megkezdődött a múlt hibáinak a vezetőség részéről való komoly számbavétele.”*²¹³ Mindhárom esetben a törekvés bár pozitív volt (Grünvalszky szerint), de mindig törést szenvedett az egyházból hiányzó egység miatt. 1948-ban az *„Ordass-ügy”*²¹⁴ rontotta meg a belső egyházi helyzetet, 1952-ben a *„személyes kérdések miatt”* támadt *„sorozatos meghasonlás”* az egyház vezetőségében, 1956-ban pedig, bár a vezetők (vagyis még a Dezséry és Vető-féle vezetés) számba vették a múlt hibáit és már az egység is megszületni látszott, de aztán a november 3-i értekezlet²¹⁵ mindent lerombolt, mert *„sok jelentős egyházkormányzati tisztből kibuktatták a volt tisztségviselőket.”*²¹⁶ Ezek a törések azért következtek be, mert *„a mai napig ugyanazok küzdenek egymással az egyházkormányzatban.”*²¹⁷ Grünvalszky szerint két csoport van az egyházban, amelyek egymással nem tudnak megegyezni és ezért az egység létrejöttét teszik lehetetlenné: az egyik az 1948 és 1956 közötti egyházvezetés és támogatói, a másik

---

²¹⁰ MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-16/1957.: Tervezet a magyarországi evangélikus egyház törvényes rendjének helyreállítására, 1957. aug. 25.

²¹¹ ÁBTL 3.1.5 O-13599/1. Evangélikus Egyházi reakció, 9. lap: *„Papp István”* jelentése, 1957. nov. 5.

²¹² ÁBTL 3.1.5 O-13599/2. Evangélikus Egyházi reakció, 8–9. lap.

²¹³ MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-16/1957.: Tervezet a magyarországi evangélikus egyház törvényes rendjének helyreállítására, 1957. aug. 25., 2. oldal.

²¹⁴ Vagyis Ordass koncepciók pere, börtönbe vetése és törvénytelen félreállítása a püspöki tisztekből.

²¹⁵ Ld. 28–32. o.

²¹⁶ MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-16/1957.: Tervezet a magyarországi evangélikus egyház törvényes rendjének helyreállítására, 1957. aug. 25., 2. oldal.

²¹⁷ MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-16/1957.: Tervezet a magyarországi evangélikus egyház törvényes rendjének helyreállítására, 1957. aug. 25., 2. oldal.

pedig az 1956 óta hatalmon lévő egyházvezetés és támogatói. Grünvalszky – saját magát az előbbi csoporthoz sorolva – kijelenti, hogy a legnagyobb hiba, amelybe az egyik vagy másik csoport beleeshet az a „restauráció.” Természetesen épp ezért az 1956 előtti helyzet teljes restaurációja sem volna helyes, de mivel jelenleg nem ők vannak hatalmon, ezért az igazi veszély az az, hogy az aktuális, Ordass által fémjelzett egyházvezetés akar restaurálni (hogy pontosan mit akar restaurálni, milyen állapotot, azt Grünvalszky nem fejt ki), és bosszút állni az 1956 előtti egyházvezetésen. Ennek jele, hogy mindazokat a „haladó” (vagyis a kommunista rendszert kiszolgáló) személyeket, akik az előző időszakban egyházi tisztségeket viseltek, most lemondásra kényszerítették vagy egyszerűen félreállították és jelenleg teljesen mellőzik az egyházban. Grünvalszky javaslata szerint ezeket az „igazságtalanságokat” mind helyre kell tenni, a félreállított 1956 előtti vezetőséget pedig rehabilitálni kell, épp úgy, ahogyan Ordass rehabilitálta a régi egyházi vezetőség, belátva a „hibáit.”

A beadvány ezt a gondolatmenetet folytatja tovább, amikor rátér a dokumentum tetemes részét kitevő „Gyakorlati teendők”-re. Itt Grünvalszky sorra veszi, hogy kiknek kellett az 1956-os események hatására félreállniuk. Ezen emberek rehabilitálásának módját Grünvalszky két csoportja osztja. Az egyik csoportot pusztán elvi rehabilitációban kell részesíteni, de korábbi pozíciójába nem lehet, vagy nem szükséges visszatenni. Ide tartozik például Dezséry László püspök. Hogy őt miért kell azonban meghagyni – szolgálatainak teljes elismerése mellett – nyugalmazott püspöknek, arra Grünvalszky nagyon zavaros választ ad: „Azzal a történelmi elemzéssel ugyanis, amelyet lemondólevelében írásba foglalt, maga állított határkövet aktív püspökségének.”²¹⁸ Világos, hogy nem kardoskodhatott Dezséry visszatérése mellett, hiszen az egyben Ordass leváltását is jelentette volna, Ordasshoz pedig – egyelőre – az állam ragaszkodott. Szintén az elvi rehabilitációban részesülendők közé tartozik – Grünvalszky szerint – Zay László,²¹⁹ az egyházi sajtóosztály egykori ügyvivő lelkésze, Pálfy Miklós, korábbi teológiai dékán, Friedrich Lajos, a lelkésznevelő intézet egykori igazgatója és Rédey Pál, a déli egyházkerület²²⁰ „félreállított” kerületi lelkésze. Az ő esetükben a beadvány szintén nem tartja fontosnak, hogy visszatérjenek eredeti állásukba.

---

²¹⁸ MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-16/1957.: Tervezet a magyarországi evangélikus egyház törvényes rendjének helyreállítására, 1957. aug. 25. 17. oldal.

²¹⁹ Ld. 21. o.

²²⁰ Megj.: Ordass kerülete.

Mindazonáltal „*soronkívül [sic!], sürgősen, még az általános felülvizsgálat megelőzően helyre kell állítani a törvényes rendet a következő tisztségekben.*”²²¹ Mihályfi Ernőt²²² vissza kell helyezni az egyetemes felügyelői tisztségébe, Darvas József²²³ pedig üljön vissza a déli kerületi felügyelői székbe.²²⁴ Minthogy Vető Lajos püspök lemondását az Elnöki Tanács nem fogadta el (ld. 1957. évi 22. tvr.), így Túróczy Zoltán püspöki pozíciója az északi kerület élén törvénytelen s ezért Vetőnek kell azt ismét elfoglalnia. Ugyanígy nem fogadta el az Elnöki Tanács az ő, Grünvalszky Károly lemondását sem, ezért Veöreös Imre helyett ismét neki kell az egyetemes főtitkári pozíciót betöltenie, valamint megkapnia – ismét – a központi alap irányítását, amely tulajdonképpen az egyház anyagi felügyeletét jelentette volna. Végezetül pedig – Zászkaliczky Pál helyébe – „*vissza kell helyezni a déli egyházkerület püspökhelyettesi tisztébe Mekis Ádámot.*”²²⁵

Az ilyesfajta rehabilitálások mellett Grünvalszky javaslatot tett arra is, hogy Scholz Lászlót, aki „*hibánál jóformán egyebet sem lát a múltban*”,²²⁶ váltsák le az Országos Lelkészi Munkaközösség éléről és helyébe kerüljön a tolna-baranyai esperes és pécsi lelkész (későbbi püspök), Káldy Zoltán „*aki sem a volt, sem a jelen egyházi vezetőség idején nem esett egyoldalúságba.*”²²⁷

A személyi kérdéseken kívül a beadvány hosszabb gondolatmenetet szentel a Lutheránus Világszövetséggel és az Egyházak Világtanácsával való kapcsolat ápolásának szükségességére is, de ezek témánk szempontjából kevésbé relevánsak.

---

²²¹ MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-16/1957.: Tervezet a magyarországi evangélikus egyház törvényes rendjének helyreállítására, 1957. aug. 25., 20–21. oldal.

²²² Ld. 127. l.ábjegyzet.

²²³ Ld. 30. o.

²²⁴ Minthogy Grünvalszky szerint az ő eltávolításuk tisztségeikből törvénytelen volt, ezért Grünvalszky követeli, hogy a nyári egyetemes közgyűlés határozatait, valamint a déli egyházkerület határozatait semmisítsék meg, hiszen – érvelése szerint – ezek a gyűlések is törvénytelenül, a Grünvalszky szerint törvényes felügyelők nélkül lettek összehívva.

²²⁵ MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-16/1957.: Tervezet a magyarországi evangélikus egyház törvényes rendjének helyreállítására, 1957. aug. 25., 25. oldal.

Grünvalszky ezeket tartotta a legsürgősebb és legfontosabb teendőknél. Mindazonáltal – a későbbiekre nézve – javasolta, hogy Juhász Gézá és Groó Gyulát (szintén két „*haladó*” lelkész) is kapcsolják vissza a sajtóosztály munkájába.

²²⁶ Grünvalszky legfőbb kifogása Scholz ellen Scholznak az 1956. december 13-i OLMK értekezleten elmondott beszéde, amelyben bűnbánatra hívta föl a lelkészeket (ld. 36–37. o.).

²²⁷ MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-16/1957.: Tervezet a magyarországi evangélikus egyház törvényes rendjének helyreállítására, 1957. aug. 25., 30. oldal

Grünvalszky beadványáról összességében megállapíthatjuk, hogy teljes egészében tükrözi a korai Kádár-kor retorikáját: a kétfrontos harc politikáját. Grünvalszky egyszerre fejt ki, hogy az „*ellenforradalom*” előtti időszak „*hibáit*” fölül kell vizsgálni, tanulni kell belőlük, nem szabad, hogy az akkoriban előforduló jogtalanságok megismétlődjenek, és egyszerre szükséges fölvenni a harcot az egyházi reakcióval szemben is – jóllehet a „*reakció*” szót itt még nem meri használni, de tartalmát tekintve folyamatosan ezt írja körbe –, amely 1956 októbere óta nyert teret az evangélikus egyházban. De minthogy az egyházi reakció jelenleg aktuálisabb és ezért veszélyesebb is, ezért annak fölszámolására kell a legnagyobb hangsúlyt fektetni. Tehát miközben elvi szinten Grünvalszky nem győzi hangsúlyozni a közéletességét, és elítéli mind a reakció restaurációját, mind a Rákosi-kori egyházi vezetését, azt láthatjuk, hogy a konkrét javaslatok terén lényegében mégis az 1956 előtti egyházi helyzet visszaállítása mellett érvel és kardoskodik, mindössze azzal a különbséggel, hogy Ordass püspöki székben való helyét nem kérdőjelezi meg. Ehelyett inkább elszigetelné Ordass azáltal, hogy olyan embereket helyezne az összes többi felső egyházi pozícióba (például saját magát), akik „*haladó*” gondolkodásúak, s akikkel így Ordass tulajdonképpen nem fog tudni együttműködni.

Bár azt nem tudhatjuk, hogy a beadvány tartalmi elemeit tekintve mennyiben tartalmazza az állam által megrendelt gondolatokat, amelyekről Grünvalszky esetleg szóban eligazítást kaphatott a beadvány megrendelésekor, és mennyire voltak azok a saját gondolatai és eszmefuttatása, azt azonban mindenesetre megállapíthatjuk, hogy a novemberben meginduló egyház–állam közötti tárgyalásokon az állam részéről érvrendszerét, tematikáját, követeléseit, de még konkrét napirendi pontjainak felépítését tekintve is Grünvalszky beadványa jelentette a kiindulási alapot.

„Levél az Állami Egyházügyi Hivatal elnökéhez”²²⁸

Míg a nyáron Ordass a naplójában csupán egyszer-kétszer, akkor is Horváth János szabadságának idején, Grnák Károlyra panaszkodva fordul elő borúlátó gondolat az egyház jövőjével kapcsolatban,²²⁹ addig ősszel az ilyen jellegű bejegyzések száma határozottan megszorodott.²³⁰ A szeptember 14-i bejegyzésében, egy az egyházügyi hivatalban folytatott megbeszélés után például ezt írja: *„Az állam egyházpolitikáját – úgy látszik – teljesen a régi vágányba akarják visszavezetni és attól tartok, nem sok idő múlva elkövetkezik az idő, amikor megint két különböző nyelven beszélünk egymással. Nem lesz számomra meglepetés, csak igen szerettem volna ezt elkerülni.”*²³¹

Az első eset, amikor Ordass kimondta a nemet, a Hungarian Church Press egyik közlésre szánt cikke kapcsán következett be. 1957. október 3-án a Béke Világtanács tartotta gyűlését Budapesten James Endicott alelnök tiszteletére, amelyen maga az alelnök is felszólalt. Endicott kanadai származású protestáns – metodista – misszionárius családból származott, maga is misszionáriusként kezdte, ezzel azonban meghasonlott, minthogy szerinte a keresztény misszió – ahogy a múltban, úgy most is – nem más, mint az imperializmus és a gyarmatosítás eszköze.²³² Az e szellemiséggel és ilyen tartalommal bíró előadásának szövegét a Hungarian Church Press szerkesztője, Muraközy Gyula egy az egyben közölni akarta a folyóiratban, s minthogy ehhez Ordass tiltakozása ellenére is ragaszkodott, Ordass lemondott a Church Pressben betöltött kiadói tisztéről.²³³

---

²²⁸ Ld. ORDASS 1987. 683. Ordass az önéletrajzában egy teljes fejezetet képez az a levél, amelyet Horváth Jánosnak, az egyházügyi hivatal elnökének írt. Jóllehet, szervezetenként ekkor már (és még) nem létezett önálló Állami Egyházügyi Hivatal (ld. 46. lábjegyzet), Ordass a naplójában és az önéletrajzában is következetesen így nevezi. Nem valószínű, hogy tudatos megfontolásból, sokkal inkább azért, mert az ő szemében ez a szervezeti átalakítás – amiről azt sem tudni, hogy tudatosította-e – nem volt lényeges, hiszen funkciójában és személyi állományában Ordass szemszögéből nem történt változás.

²²⁹ Ld. Napló 1957. jún. 22., júl. 3., 16.

²³⁰ Pl. Napló 1957. szept. 14., okt. 8., 14., 15., 16., 17., 21., stb.

²³¹ Napló 1957. szept. 14.

²³² Endicott ilyen irányú nézeteire talán magyarázatul szolgálhat, hogy húsz éven keresztül Kínában végzett misszionáriusi szolgálatokat, s talán ott sajátította el ezt a tipikusan a szocialista országokra jellemző, sajátos retorikát (ld. ORDASS 1987. 680.)

²³³ ORDASS 1987. 680–682.

A számos és egyre szaporodó probléma (lelkészletartóztatások, az növekvő presszió és cenzúra az egyházi sajtóban megjelentetendő cikkek kapcsán,²³⁴ a Grnák-féle tárgyalási stílus, stb.) hatására Ordass püspök 1957. október végén elszánta magát arra, hogy levélben foglalja össze mindazokat a kérdéseket, amelyekben az egyház öszerinte hátrányt szenved, illetve amelyekben az állam olyan elvárásokat támaszt az egyház vezetőségével szemben, amelyet Ordass nem tud teljesíteni. A levél megírására Ordass több napot is rászánt,²³⁵ majd október 25-i kelettel október 26-án adta postára.²³⁶

Ordass a levelét egy az egyben bemásolta – kisebb, a lényegét nem érintő módosításokkal – az önéletrajzába, maga az eredeti levél viszont ma az Állami Egyházügyi Hivatal elnöki irattárában található meg.²³⁷ Különösen is érdekes ez utóbbit tanulmányozni, ugyanis a gépelt szöveg mellett ceruzával írt széljegyzetek olvashatóak, amelyek valószínűleg magának Horváth Jánosnak a szöveghez fűzött megjegyzései.²³⁸ E megjegyzések már itt előrevetítik azt, amit majd a későbbiekben, a tárgyalások kifejtése során látni fogunk: Ordass püspök és Horváth annyira különbözőképpen közelítenek az egyes kérdésekhez, hogy az szinte lehetlenné teszi a közös álláspont kialakítását.

A levél bevezetésében a püspök rövid magyarázatot ad arra, miért is írja ezt a levelet: számos olyan kérdés van, amelyről szót kell ejteni, mert eddig nem volt rá mód, hogy részletesen kifejtse egyik vagy másik fél az álláspontját ezért – Miklós Imre alelnök biztatására is – az egyház részéről írásba foglalja mindazokat a pontokat, melyeket érdemes volna a jövőben átbeszélni. Ordass itt külön kihangsúlyozna, hogy bármennyire is „*egyik-*

---

²³⁴ Ld. MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-1/1957.: Elgondolások az evangélikus egyházzal kapcsolatban, 1957. júl. 22.

²³⁵ Október 22-én állt neki, majd a levél főszövegét 24-én és 25-én fogalmazta meg (ld. Napló 1957. október 22., 25.)

²³⁶ Napló 1957. okt. 26.

²³⁷ MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-14/1957.: D. Ordass Lajos levele az evangélikus egyház ügyeiről., 1957. okt. 25.

²³⁸ Sajnos egyelőre nem találtam más, egyértelműen Horváth János kézírásával írt dokumentumot, így az Ordass levelén szereplő széljegyzetek szerzőjét sem tudtam egyértelműen Horváth személyében azonosítani. Böröcz Enikő Ordass-monográfiájában tényként kezeli, hogy a széljegyzeteket Horváth készítette, bizonyítani azonban nem bizonyította ezt a megállapítását (ld. BÖRÖCZ 2012. 458.). Arra, hogy mégis Horváth írta a széljegyzeteket abból következtethetünk, hogy egyrészt Horváthnak szól a levél, másrészt Horváthon kívül csak Grnák Károly és Miklós Imre szokott evangélikus ügyekkel foglalkozni. Előbbi azonban kizárható, ugyanis az egyik széljegyzet Grnák nevét egyes szám harmadik személyben emlegeti. Miklós Imre nem zárható ki egyértelműen, de Horváth szerzőségére mutat az is, hogy az egyik széljegyzet egy Ordassal folytatott korábbi tárgyalásra utal vissza, amelyen az állam részéről csak Horváth vett részt.

*másik kérdésnél ilyen hang is benne csendül majd,*²³⁹ mégsem a sérelmek felsorolása levelének a célja, hanem a megoldás keresése.

Az egyeztetésekhez és az esetleges megegyezéshez kiindulási pontként Ordass az egyház és állam között 1948-ban létrejött egyezményt²⁴⁰ határozza meg,²⁴¹ amely *„mindkettőnket teljes egészében kötelez.”*²⁴²

Első lényeges témaként – ahogy a püspök hangsúlyozza: nem fontossági sorrend alapján – Ordass először a személyi kérdéseket, azon belül is legelőször Mihályfi Ernő és Darvas József ügyét veszi elő. Siet leszögezni, hogy ők semmilyen körülmények között nem tekinthetők *„egyházi törvényeinknek megfelelő módon megválasztott”*²⁴³ tisztségviselőknek és emlékezteti Horváthot arra az elmúlt év november 26-ai megbeszélésükre,²⁴⁴ amelyen ezt Ordass egyszer már leszögezte és Horváth ezt egyszer már elfogadta.²⁴⁵ Annak oka, hogy Ordass ezzel kezdte levelét az volt, hogy Darvas József déli egyházkerületi felügyelő lemondása már majdnem egy éve váratott magára, miközben felügyelői tisztéért nem jelentkezett az 1956-os szabadságharc kitörése óta, Mihályfi Ernő egyetemes felügyelő lemondását pedig az Elnöki Tanács az 1957. évi 22. törvényerejű rendelet értelmében még nem erősítette meg. Jóllehet Ordass mindig is törvénytelenül betöltöttnek tartotta mindkét

---

²³⁹ MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-14/1957.: D. Ordass Lajos levele az evangélikus egyház ügyeiről, 1957. okt. 25., 2. oldal.

²⁴⁰ ÁBTL 3.1.5 O-13599/2. Evangélikus Egyházi reakció, 8–9. lap.

²⁴¹ Annak idején, 1948-ban Ordasst többek között azért vonták koncepciók eljárás alá és vetették börtönbe, mert ellenezte ennek az egyezménynek a létrejöttét. Pontosabban annak az olyan formában való létrejöttét, ahogyan az végülis létrejött. Ugyanis az egyezmény aláírása jelentette, hogy az egyháznak iskolái jelentős részéről le kellett mondania. Ez az engedmény Ordass részéről az egyezmény irányába valószínűleg annak köszönhető, hogy nem volt semmi reális esély arra, hogy az egyház rendje az 1948 előtti állapotokhoz és ezt Ordass is belátta.

²⁴² MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-14/1957.: D. Ordass Lajos levele az evangélikus egyház ügyeiről, 1957. okt. 25., 2. oldal.

²⁴³ MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-14/1957.: D. Ordass Lajos levele az evangélikus egyház ügyeiről, 1957. okt. 25., 2. oldal.

²⁴⁴ Ld. 33. o.

²⁴⁵ Horváthnak az e mellé széljegyzetként írt megjegyzése: *„Nem így, hanem, hogy kiválnak!”* Vagyis Horváth emlékeztetésében úgy él az ominózus beszélgetés, hogy ott csak Darvas és Mihályfi távozásáról állapodtak meg, arról nem, hogy eleve törvénytelen volt a megválasztásuk. Ez a kis megjegyzés rámutat arra a kulcsfontosságú álláspontbeli különbségre, amely Ordass és az állam képviselői között húzódik a két felügyelő törvényességének kérdésében, és amely különbség majd ahhoz vezet, hogy mind Darvast, mind Mihályfit a tárgyalások kudarca után az állam visszahelyezi pozíciójukba.

személy felügyelői pozícióját, mégis az, hogy ez a kérdés, a fentiekből fakadóan egyelőre nincs megnyugtatóan rendezve, számos „*bizonytalankodás*”-hoz vezetett.

Ennek kapcsán Ordass röviden kitér a fent említett törvényerejű rendelet kritikájára is, kifejtve, hogy bár a rendelet tartalma az egyházi törvényekbe ütközik, mégsem tiltakozott ellene az egyházi vezetőség, egyrészt, mert nem akart „*sérelem-politikát kezdeményezni*”,²⁴⁶ másrészt, mert maga Horváth jelentette ki a rendelet kihirdetésének napján, hogy ez az evangélikus egyházban bekövetkezett 1956. októberi változásokra nem vonatkozik.²⁴⁷ Ehhez képest – írja Ordass – most mégis azt kell tapasztalni, hogy az állam számos kérdésben – amelyek közül Darvas és Mihályfi ügye kiemelkedik – bele kíván szólni a személyi változásokba vagy legalábbis nehézségeket támaszt az egyházban bekövetkező tisztújítások elé, még olyan tisztségek kérdéseiben is – például az esperesválasztások²⁴⁸ –, amelyek nem tartoznak a 22. törvényerejű rendelet hatálya alá. Nehezményezi továbbá, hogy az egyházügyi hivatal részéről azt a vádat vágták a fejébe, hogy „*lassú ütemben félreállítjuk a haladó szellemű egyházi embereket és a reakciók pozícióba juttatását segítjük elő.*”²⁴⁹

A levél talán leglényegesebb részét képezi a „*Sajtószolgálatunk*” címet viselő fejezet. Ennél a résznél Horváth János lapszéli megjegyzései is erősen megszaporodnak. Ordass püspök itt azzal kezd, hogy felidézi azt, hogy a „*kezdeti időben*”²⁵⁰ abban egyeztek meg – Horváth és Ordass –, hogy az egyház szabad belátása szerint végezheti sajtószolgálatát anélkül, hogy az egyház népét megpróbálná szembeállítani az államhatalommal. Ehhez képest az idő múlásával egyre nagyobb nyomást helyeztek az egyházra, elvárva tőle, hogy minél több cikkben és nyilatkozatban nyilvánítsa ki az államhoz való hűségét és a békeszolgálat fontosságát. Egyre erősödött a cenzúra, amely egyre növekvő szigorral szűri meg az egyházi újságban megjelentethető cikkeket.

---

²⁴⁶ MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-14/1957.: D. Ordass Lajos levele az evangélikus egyház ügyeiről., 1957. okt. 25., 3. oldal.

²⁴⁷ Ld. 41. o.

²⁴⁸ Itt Ordass konkrét példaként a nyugat-békési egyházmegye helyzetét hozza föl, ahol „*mind a mai napig nincsen az esperesválasztás kérdése elintézve, holott ez a tisztség már másfél évvel ezelőtt üresedett meg*” (ld. MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-14/1957.: D. Ordass Lajos levele az evangélikus egyház ügyeiről., 1957. okt. 25., 3. oldal.).

²⁴⁹ MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-14/1957.: D. Ordass Lajos levele az evangélikus egyház ügyeiről., 1957. okt. 25., 3. oldal.

Ehhez a részhez Horváth a következő megjegyzést fűzi: „*Felsorolni a mi érveinket.*”

²⁵⁰ Értsd: 1956 végén.

Ordassnak az egyházi sajtó feladatáról alkotott véleménye egybeesik az egyház és állam viszonyáról való felfogásával is, miszerint az egyház azzal végzi legjobban a szolgálatát és ezáltal az állam érdekeit is azzal szolgálja leginkább, ha „*a maga eszközeivel egyházunk tanításában igyekszik megtartani egyházi sajtónk olvasóit.*”²⁵¹ A püspök leszögezi, hogy az egyháztagek az egyházi sajtótól „*egyházi építő szolgálatot*”²⁵² várnak, s ha túlságosan is sok a politikai tartalmú cikk, föl fog merülni, hogy az egyház esetleg nem önszántából, hanem nyomás alatt cselekszik. Ennek kifejtése a levelet olvasó Horváth Jánosban heves indulatot válthatott ki, ugyanis széljegyzetben a következő megjegyzését olvashatjuk: „*Ez hallatlan!!! Az 1956. nov. 4-i cikkek [sic!] nem okoztak ilyen problémát?*”²⁵³ Az Evangélikus Élet 1956. november 4-én megjelent számára, különös tekintettel Keken Andrásnak az „*Együtt az ország népével*” című, abban megjelent cikkére utalva,²⁵⁴ az állam a későbbiek során – nem mellesleg burkolt fenyegetésként – a novemberi tárgyalások során is előszeretettel utalt érvként arra, hogy ha akkor képes volt az egyház az (ellenforradalmi) politikai események szekerét tolni, akkor most miért nem képes. A dolog ott sántít, hogy Keken cikke – amellet persze, hogy kifejezi tiszteletét a bátran harcoló fiatalság felé – nem tartalmaz politikai véleménynyilvánítást és főképp nincsen benne az akkori kormányzatnak tett hűségnyilatkozat. Pedig pont ezek voltak most, 1957 őszén az állam elvárásai.²⁵⁵

Ordassnak az egyházi sajtóról levelében kifejtett további érvei újabb kirohanásokra készítettek az állam képviselőjét. A püspök leírja, hogy amellet, hogy a magyarországi egyháztageknek kétségük támadhat az egyház szabadsága felől, ha túl sok és erőteljes a sajtóban a politikai megnyilvánulás, ez a külföldi egyházakat is hasonló következtetések levonására készítheti. Ordass diplomatikusan nem az Egyesült Államok, vagy egyéb „*nyugatinak*” számító ország véleményével érvel, hanem Finnországot hozza föl példaként, ahol az egyházi sajtó az utóbbi időben aggodalmának adott hangot a magyarországi

---

²⁵¹ MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-14/1957.: D. Ordass Lajos levele az evangélikus egyház ügyeiről., 1957. okt. 25., 4. oldal.

²⁵² Horváth ide fűzött megjegyzése: „*Ez nagyon félreérthető. Vagy nagyon is egyértelmű.*” MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-14/1957.: D. Ordass Lajos levele az evangélikus egyház ügyeiről., 1957. okt. 25., 4. oldal.

²⁵³ MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-14/1957.: D. Ordass Lajos levele az evangélikus egyház ügyeiről., 1957. okt. 25., 5. oldal.

²⁵⁴ Ld. 135. lábjegyzet.

²⁵⁵ Az általam föllelt források közül egyébként először Grnák Károlynak a fejezet elején már emlegetett jelentésveti föl az Evangélikus Élet ominózus számát érvként arra, hogy az evangélikus egyháztól most is el kell várni a sajtó útján tett hűségnyilatkozatokat.

evangélikus egyház helyzete kapcsán, „mert a magyar egyházi lapokban mindig több lesz a béke-világmozgalommal kapcsolatos cikk, mint az egyházi építő írás.”²⁵⁶ A külföldi sajtónyilvánosság kapcsán a püspök levelében fölhozza a Hungarian Church Press-el kapcsolatos kifogásait is, amely szintén azt a képet tükrözi, mintha az egyház nem szabadságban élne, hanem az államhatalom által lenne gúzsba kötve.²⁵⁷

Ezekre a példákra támaszkodva Ordass ezután kifejti, hogy mindez – tudniillik az előnytelen külföldi megítélés – az államnak sem lehet érdeke, hiszen egyrészt a jelenlegi magyarországi kormányzat a „világban ma sok bizalmatlanságba ütközik”,²⁵⁸ másrészt pedig épp e bizalmatlanságot tudná az egyház szolgálata enyhíteni, ha ezt a szolgálatot szabadon, állami befolyás nélkül végezhetné. Konkrét példaként a nyári minneapolisit hozza föl, hiszen itt „magyar delegációnk a lehető legjobb szolgálatokat végezte az ország érdekében.”²⁵⁹

A sajtó kérdésének kivesézése után Ordass az Országos Béketanácsban való békeszolgálat és a Hazafias Népfrent – szintén rendkívül kényes – témájára tér rá. Mint azt láthattuk, Ordassnak már a kezdet kezdetén kétségei voltak e két kellemetlen kötelesség kapcsán.²⁶⁰ Most ezeknek a kétségeinek ad (újra) hangot, ezúttal azonban már fél éves tapasztalattal a háta mögött. Kifogásolja, hogy békeszolgálat címén az egyház számára vállalhatatlan politikai nyilatkozatokat várnak el tőlük. A püspök azt is kifejti, hogy az egyház „nem kényszeredetten”,²⁶¹ hanem teljesen őszintén szót tud emelni a béke fontossága mellett, de nem politikai színezettel, hanem az evangélium tanításán alapulva. A Hazafias Népfrenttal

---

²⁵⁶ Horváth ide fűzött megjegyzése: „Hogy mi aggódunk az semmi?” Illetve: „Finnországban sem angyal mindenki, akad reakciós bőven ott is.” (MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-14/1957.: D. Ordass Lajos levele az evangélikus egyház ügyeiről, 1957. okt. 25., 5. oldal).

²⁵⁷ Horváth megjegyzése: „Mi a szabadság? Miféle szabadságról beszélnek?” (MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-14/1957.: D. Ordass Lajos levele az evangélikus egyház ügyeiről, 1957. okt. 25., 5. oldal).

²⁵⁸ Horváth megjegyzése: „Ezzel szemben áll, hogy a világközvélemény túlnyomó nagy többsége bizalommal van, és ez a döntő. Aki ezt elfelejti észrevenni és értékelni, az nagyon nehéz helyzetbe kerülhet. És ez is döntő!” (MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-14/1957.: D. Ordass Lajos levele az evangélikus egyház ügyeiről, 1957. okt. 25., 6. oldal).

²⁵⁹ Horváth megjegyzése: „Ezek súlyos szavak!!! Nem az USA bizalma a fontos nekünk. A szocialista tábor hogy vélekedik, ez a döntő” (MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-14/1957.: D. Ordass Lajos levele az evangélikus egyház ügyeiről, 1957. okt. 25., 7. oldal).

²⁶⁰ Ld. 44–46. o.

²⁶¹ Horváth megjegyzése: „Sajnos ez nem áll” (MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-14/1957.: D. Ordass Lajos levele az evangélikus egyház ügyeiről, 1957. okt. 25., 7. oldal).

kapcsolatosan Ordassnak ugyanezek a félelmei: hogy politikai nyilatkozatokat várnak el majd tőle a kormány mellett. Épp ezért hosszan részletezi, hogy mennyire nehéz szívvel és fenntartásokkal vállalta csak el – Miklós Imre rábeszélésére – a Népfront elnökségi tagságát.²⁶²

A következő kérdéscsoport, amelyet Ordass fölvet, az „*Egyházunk külföldi kapcsolatai*” címet viseli. Itt legfőképpen azt kifogásolja, hogy püspökhelyettesének, Zászkaliczky Pálnak, valamint Dedinszky Gyulának nem adtak útlevelet egy külföldi úthoz, pedig mindkét esetben ebben már elmúlt év őszén megállapodtak az állammal.²⁶³ A püspök némi utánajárással kiderítette, hogy Zászkaliczkyt azért nem engedik külföldre, mert olyan jelentések érkeztek róla, hogy „*nem jól viszonylik a népi demokráciához*”²⁶⁴ (Dedinszky kapcsán még ennyit sem tudott meg). Ordass nehezményezi, hogy az állam inkább ad hitelt kósza és rosszindulatú híreknek, mint az evangélikus egyház felelős vezetőjének, püspökének.²⁶⁵

---

²⁶² Horváth megjegyzése: „*Nem kegyet gyakorol a kormánynak az, aki részt vesz a béke és a hazafias mozgalomban. Ezt egyszer és mindenkorra tudomásul kell venni*” MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-14/1957.: D. Ordass Lajos levele az evangélikus egyház ügyeiről., 1957. okt. 25., 8. oldal).

²⁶³ Rehabilitálásáról folyó tárgyalások során Horváth följajánlotta Ordassnak és a feleségének, hogy elutazhassanak üdülni a Tátrába. Ordass azt kérte, hogy mielőtt őket kiengednék, hadd menjen el üdülni Zászkaliczky és Dedinszky a családjával, mert nekik nagy szükségük volna rá. Ezt Horváth akkor elfogadta, csak a szabadságharc kitörése miatt nem lehetett megvalósítani. 1957 folyamán Zászkaliczky és Dedinszky is meghívást kaptak Finnországba, ehhez viszont az állam már nem adott nekik útlevelet.

²⁶⁴ MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-14/1957.: D. Ordass Lajos levele az evangélikus egyház ügyeiről., 1957. okt. 25., 11. oldal.

²⁶⁵ Horváth megjegyzése Zászkaliczky utazása kapcsán: „*Politikai magatartása nem teszi lehetővé a külföldi utat.*” Zászkaliczky esetében valóban koncepciós nyomozást folytatott az egyházügyi hivatal épp Ordass levelének megírásával párhuzamosan. Be akarták róla bizonyítani, hogy részt vett az „*ellenforradalmi*” eseményekben. Ennek érdekében, Grnák Károly kiküldött egy egyházügyi hivatali előadót Fótra – Zászkaliczky itt volt lelkész – hogy járjon utána a lelkész múltjának. Az előadó jelentésében kifejti, hogy akárkit is kérdezett meg a településen, semmi olyat nem mondtak Zászkaliczkyról, amit föl lehetett volna használni ellene. Hosszas kutakodás során azonban a kiküldött hivatali előadó talált egy népgyűlési jegyzőkönyvet, amely a főtí Nemzeti Bizottság 1956. október 29-i megalakulásáról szól, és amelynek levezető elnöke Zászkaliczky Pál volt. A gyűlésnek ugyan nem volt más célja, minthogy szabad választások keretében megválasszák a község vezetőit, ez mégis elég volt arra, hogy Zászkaliczkyt a rendszer reakciónak minősítse. Erre minden bizonnyal azért volt szükség, hogy rá hivatkozva le lehessen váltani a püspökhelyettesi pozícióból és helyére, Ordass mellé olyan embert lehessen ültetni, aki az állam szempontjából is megbízható és Ordasst is a „*helyes*” irányba terelné, magyarán elszigetelné. Mindenesetre Zászkaliczkyra Fóton valóban igencsak fontos szerep jutott a szabadságharc napjaiban, s épp ezért figyelemreméltó, hogy a főtíak ennek ellenére sem akarták őt beárulni,

A levél utolsó pontjában a püspök a letartóztatások ügyét veszi elő. Itt tulajdonképpen Ordass összegzi mindazt az aggodalmát, amelyet már több ízben kifejtett szóban Horváth Jánosnak egy-egy konkrét letartóztatás kapcsán, majd kifejezi szándékát, hogy akár fölsőbb fórumokkal is szívesen tárgyal ezekben az ügyekben, mert a helyzet – a sok méltatlan meghurcolás és visszaélés miatt – nagyon aggasztó.

A püspök a záró sorokban hangot ad abbéli bizalmának, hogy Horváth Jánosnál megértő fülekre fog találni a levél tartalma. A valóságban azonban – naplójegyzetei és életrajza alapján – Ordass Lajos egyáltalán nem volt ennyire bizakodó. Tudta, hogy mindazért, amit megfogalmazott, még nagyon súlyos következményeket kellhet elviselni. Épp a számos letartóztatás és a terror, amely az országban folyt, figyelmeztette őt arra, hogy akár még az is megismétlődhet, ami vele annak idején 1948-ban. Naplójában így fogalmaz: *„Vállalkozásom nem látszik egészen veszélytelennek, mert a levelet teljes nyíltsággal írtam meg, de nem nyugtalankodom miatta. Nem hiszem, hogy félreértsék, vagy pláne félremagyarázzák, de ha ez az eset következne is be, jobb lesz, mint lelkiismeretem hangját elfojtanom.”*²⁶⁶ Ordass tehát elsősorban nem azért írta meg a levelet, mert változást remélt, vagy mert abban bízott, hogy tárgyalások útján érvényre juttathatja az egyház érdekeit. Hanem, mert a lelkiismerete nem engedte neki, hogy ne próbáljon meg mindent annak érdekében, hogy a helyzetet tisztázzák. Inkább vállalta volna ismét a meghurcoltatást, semmint, hogy az egyház gúzsba kötését tétlenül végignézza.

A fenti két iratot – Grünvalszky Károly beadványát és Ordass levelét – azért volt szükséges ilyen részletesen bemutatni és elemezni, mert a novemberben megkezdődő tárgyalások során e két dokumentum jelentette a kiindulási és tárgyalási alapot. Az állam részéről persze Grünvalszky beadványa, egyházi részről²⁶⁷ pedig Ordass levele.

---

pedig a jegyzőkönyv tanúsága szerint a község lakói igen jelentős számban: hatszáz-an vettek részt a népgyűlésen, vagyis bizonyára az egész falu tisztában volt lelkésze szerepével. (MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-9/1957.: Tájékoztató Zászkaliczky Pálról, csatolva az 1956. okt. 29-i főtí népgyűlés jegyzőkönyve, 1957. okt. 28.)

²⁶⁶ Napló 1957. okt. 25.

²⁶⁷ Amint azt látni fogjuk, az államnak és Ordasséknak még abban is eltér a véleménye, hogy a tárgyalásokon résztvevők közül kik számítanak az egyház és kik az állam képviselőinek.

Tárgyalóasztalnál

Ordass püspök a levelére körülbelül két héttel később kapott választ: november 8-án Horváth János az egyházügyi hivatal elnöke fölhívta őt telefonon, s megkérte, hogy 11-én hétfőn délután 3 órakor keresse föl őt az irodájában, hogy megbeszéljék mindazt, amiről az egyház és az állam képviselőinek tárgyalniuk kell. Ordass ekkor értesült először hivatalosan arról, hogy tárgyalások lesznek. Szóbeszédéből, és saját – sajnos ismeretlen – forrásaiból azonban már értesült róla, hogy ilyesmi készül. Fülébe jutott mind Grünvalszky beadványának híre, mind pedig az, hogy állítólag Grünvalszky telefonon fölhívta Mekis Ádámot, a kelet-békési egyházmegye esperesét, hogy ő is tagja lesz annak az egyházi bizottságnak, amely az állammal tárgyalni fog.²⁶⁸ Vagyis Ordass háta mögött már megkezdődött a szervezkedés az egyházi bizottság összeállítására.²⁶⁹

A kért időpontban Ordass bement az egyházügyi hivatalba, ahol Horváth az alábbi tárgyalási rendet terjesztette a püspök elé:

- I. Az állam és egyház viszonya és politikai vonatkozásai
- II. Személyi kérdések fölülvizsgálata
- III. A sajtó kérdése
  - a. Általában
  - b. Jövőbeni működése
- IV. Egyház nemzetközi kapcsolatai
- V. Kapcsolat a magyar ökumenével

Ez a lista ugyan formailag módosult a későbbiekben (az első pont alá bevették az egyházi sajtótevékenységet is), de lényegében ennek alapján folytak a tárgyalások. Ordass és Horváth viszonylag gyorsan megegyeztek ebben a tárgyalási rendben.²⁷⁰

A komolyabb vitát és huzavonát az okozta, hogy kikből álljon az egyházi delegáció. Már itt, ennek meghatározása majdnem a tárgyalások megrekedését hozta, jöllehet ekkor még el sem kezdődtek. Ordass ragaszkodott hozzá, hogy egyházi részről csak olyanok vegyenek részt, akik valamely fontos pozíciót töltenek be. Ennél fogva: a két püspök, az északi kerületi felügyelő (a déli egyházkerületben ugyanis ez a kérdés rendezetlen volt, ld. 40. o.), és esetleg a két püspökhelyettes. Személy szerint tehát: Ordass Lajos, Túróczy Zoltán, Mády Zoltán,

---

²⁶⁸ Napló 1957. okt. 6.

²⁶⁹ MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archívum, 16. doboz: Pro memoriák. Evangélikus egyházunk képviselőinek tárgyalása az államhatalom képviselőivel.

²⁷⁰ Ez a sorrend tulajdonképpen híven követi Grünvalszky Károly beadványának fölépítését.

Zászkaliczky Pál és Szabó József. Míg Ordass annak mentén képzelte el az egyházi delegációt, hogy ki tölt be vezetői tiszteket az egyházban, addig Horváth állami érdekek alapján egy egész csokor olyan nevet javasolt, amelyben a „*haladó*” evangélikus lelkészek „*rehabilitálandó*” csoportjából (ez a kifejezés Grünvalszky beadványából származott) is jelentős számban kerültek volna be az egyházi bizottságba. Úgymint: Ordasson kívül Pálfy Miklós,²⁷¹ Vető Lajos, Mekis Ádám, Grünvalszky Károly, Keken András, Nagy Gyula és Szabó József. Ordass, arra hivatkozva, hogy Pálfy, Vető, Mekis és Grünvalszky semmilyen felelős vezetői pozíciót nem töltenek be, ezért szó sem lehet róluk. Ordass részéről ez a felelős vezetői pozíció hiánya csak hivatkozási alap volt. Álláspontjához hozzájárult az is – minthogy ezeket az embereket az egyház ügye elárulóinak tartotta, akik kártékonyak az egyházra nézve –, hogy attól félt, egyáltalán nem alaptalanul, hogy ezekkel az emberekkel nem tud közös véleménnyel föllépni, sőt őt magát fogják a tárgyalások során támadni.²⁷² Szabó Józsefet is csak abban az esetben volt hajlandó a püspök elfogadni, ha mellette meghívhatja Zászkaliczky Pált is, hogy ily módon mindkét püspökhelyettes jelen legyen. Nagy Gyulát, mint a teológia dékánját, Keken Andrást pedig mint az egyházegyetem egyházi főjegyzőjét hajlandó volt bevinni az egyházi delegációba.

Horváth határozottan elzárkózott az elől, hogy Zászkaliczky részt vehessen a tárgyalásokon. Ezt azzal indokolta Ordassnak, hogy megmutatta neki azt az 1956-os szabadságharc napjaiban fölvetett jegyzőkönyvet, amelyben a főtí népgyűlés levezetőjeként Zászkaliczky Pál elnökölt.²⁷³ Mády Zoltán felügyelő ellen pedig az volt a hivatalos kifogás, hogy az állam „*pap-jellegű*”²⁷⁴ emberekkel akar tárgyalni.

---

²⁷¹ Pálfy Miklós az evangélikus teológia élén állt dékánként a Rákosi-kor alatt, törvénytelenül hosszú ideig, a forradalom napjaiban azonban leváltották. Saját bevallása szerint, a tárgyalás előtt néhány nappal Horváth János fölkereste őt telefonon és megkérdezte, hogy mi a véleménye a jelenlegi egyházi helyzetről. Miután Pálfy kifejtette, hogy szerinte minden, ami 1956 októbere óta történt, törvénytelen, Horváth meghívta őt is a tárgyalásokra (ld. MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archívum, 3. doboz: Vilmos Vajta Correspondence and Documents III. 1955-1959.).

²⁷² Önéletrajzában Ordass erről így ír: „*Leghatározottabban elzárkóztam az elől, hogy a bizottságba olyan embereket vegyek föl, akiknek jelenlétét senki előtt elfogadható módon megindokolni nem tudom és azt is kifejezésre jutattam, hogy nem vihetek magammal olyan embereket, akik a tárgyalások folyamán esetleg megtámadják azt az álláspontot, melyet az egyház nevében képviselni szándékozom*” (ORDASS 1987. 706.).

²⁷³ Ld. 265. lábjegyzet.

²⁷⁴ MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archívum, 16. doboz: Pro memoriák. Evangélikus egyházunk képviselőinek tárgyalása az államhatalom képviselőivel.

Mint ahogy sehogy sem tudtak dűlőre jutni, mert Horváth föltétlen ragaszkodott a „*haladó*” lelkészek részvételéhez, Ordass pedig határozottan elutasította ezt, végül Horváth kijelentette, hogy felőle összeállhat az egyházi bizottság Ordassból, Túróczyból, Kekenből és Nagyból,²⁷⁵ de akkor ő az állami részről meghívja az összes többit. Ez ellen Ordass tiltakozott, mire Horváth kijelentette, hogy az államnak joga van azt meghívni a maga részéről, akit akar. Ez a kettős mérce – miszerint az állam akárkit meghívhat, az egyház viszont csak azt, akit az állam megenged neki – már itt a legelején jelezte, hogy nem egyenrangú felek tárgyalásáról lesz szó. Ordass ezután már csak annyit tehetett, hogy kijelentette, hogy a tárgyalások jegyzőkönyvébe majd föltétlen jegyezzék föl, hogy azok, akiket az állam meghívott, nem az egyházat képviselik.²⁷⁶

Ezután az előzetes egyeztetés után, másnap, 12-én kedden délelőtt 10-kor végre megkezdődtek a tárgyalások²⁷⁷ az egyházügyi hivatalban.²⁷⁸ Az egyház részéről az előző nap megbeszéltek szerint Ordass, Túróczy, Keken és Nagy jelent meg.²⁷⁹ Az államot Horváth

---

²⁷⁵ Tulajdonképpen ez a névsor azt jelenti, hogy Ordass eredeti tervéből egyedül Túróczy neve kerülhetett föl a végleges listára. Jóllehet – amint azt láthattuk – Szabó József részvételét Ordass nem utasította el, azonban a tárgyalásokra Szabót nem személy szerint hívta volna meg, hanem mint püspökhelyettes, ennek pedig az lett volna a feltétele, hogy a másik püspökhelyettes is jelen lehessen, aki történetesen Zászkaliczky Pál. Mint ahogy utóbbi elől az állam következetesen elzárkózott, ezért a fenti logika alapján Ordass Szabót sem hívhatta meg és ezért került ő végül az állam által meghívottak sorába.

²⁷⁶ A jegyzőkönyveket lapozgatva láthatjuk, hogy végül ez sem történt meg: az egyházi delegáció alá írták be a „*haladók*” nevét is.

²⁷⁷ A tárgyalásokról négy különböző helyen is olvashatunk beszámolót. Az egyik természetesen Ordass Lajos naplója, a másik Ordass önéletrajza, a harmadik Ordassnak a tárgyalásokról készített pro memoriái, a negyedik pedig az egyházügyi hivatal által készített szó szerinti jegyzőkönyv. Ez utóbbi két forrás árulja el a legtöbb részletet a tárgyalások menetéről, míg a napló és az önéletrajz Ordass benyomásairól, érzelmeiről nyújt képet.

A pro memoria levéltári föllelhetősége: MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archivum, 16. doboz: Pro memoriák. Evangélikus egyházunk képviselőinek tárgyalása az államhatalom képviselőivel. Az első tárgyalási nap: 2–6. oldal.

Az állami jegyzőkönyv levéltári föllelhetősége: MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-15/1957.: Jegyzőkönyv az 1957. nov. 12-i, evangélikus egyházzal kapcsolatos értekezletről és tájékoztató az ÁEH 1958. jan. 24-i evangélikus lelkészi értekezleten elhangzottokról. Az első tárgyalási nap: 1–14. oldal.

²⁷⁸ Napló 1957. nov. 13. Ez helyileg az V. kerületi Szalay utca 10–14-et jelentette, a Művelődésügyi Minisztérium épületét (Ld. Soós 2010. 224.).

²⁷⁹ Az egyházi delegáció közvetlen a tárgyalás előtt az Üllői úti székházban is összegyűlt egyeztetés végett (ld. Napló 1957. nov. 13.)

János, Miklós Imre és Grnák Károly²⁸⁰ képviselte, az állam által behívott „*haladó*” egyháziak pedig Pálffy Miklós, Grünvalszky Károly és Mekis Ádám voltak. Továbbá Szabó József, aki inkább Ordassékhoz húzott. Vető Lajost tehát mégsem hívták meg – egyelőre.

Ezen az első napon csak az első pont tárgyalásáig jutottak: állam és egyház viszonya, ennek politikai vonatkozásai és a sajtótevékenység. Horváth János egy hosszú szónoklattal kezdte az ülést, amelyben kifejtette, hogy az állam mennyi mindent tett meg eddig is az egyházért: biztosítja a vallásszabadságot, a szabad egyházi életet, az egyházat anyagilag is támogatja, elősegíti a hitoktatást, stb. Ezt a jóindulatot és támogatást az evangélikus egyház nem viszonozza megfelelőképpen. Az egyháznak nem pusztán tudomásul kell vennie, hogy egy szocialista berendezkedésű államban működik, hanem aktívan, politikailag is támogatnia kell a hívek előtt. A politikai passzivitás nem megengedhető. Egyébként pedig – hangzott a burkolt fenyegetés –, ha Keken András cikket írhatott az Evangélikus Életben 1956. november 4-én „*Együtt a néppel*” címen, ezáltal támogatva az ellenforradalmat, akkor most miért ne tudná a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányt támogatni?²⁸¹ Végül Horváth a római katolikusokhoz hasonlította az evangélikus egyházat, kijelentve, hogy épp a „*haladó*” gondolkodású Luther Márton által alapított egyház²⁸² van lemaradásban „*haladás*” tekintetében a másik – feudalizmusban gyökeredző felekezethez képest.

Ordass válaszában sietett leszögezni, hogy ezek szerint azzal nem vádolja az állam az egyházat, hogy az egyház szembeszegülne az állammal és ellenségesen viselkedik vele. Miután ezt leszögezte, kifejti, hogy az egyháznak nem feladata közvetlen politikai szolgálatot végeznie, csak közvetve. Hiszen az egyházi szolgálat az embereket a munka szeretetére, egymás megbecsülésére és az erkölcsi törvények megtartására neveli, s ezek az erények az állam számára is hasznosak.

---

²⁸⁰ Minthogy Grnák a tárgyalások során nagyon kevészer, pusztán az utolsó tárgyalási napon, november 26-án szólalt meg, ezért valószínű, hogy ő készítette, gyorsíróas jegyzetekből, a szó szerinti jegyzőkönyvet.

²⁸¹ Ebből is láthatóak a párhuzamok a Grünvalszky-féle beadvány és a tárgyalás érvrendszere között.

²⁸² Megjegyzés: az evangélikus teológia fölfogása szerint az evangélikus felekezetet nem Luther Márton alapította, hanem Jézus Krisztus. Az evangélikus ugyanannak a kétezer éves egyetemes (katolikus) egyháznak a része, mint a római ág, csak az evangélikus a Luther Márton által megreformált irányzatot követi. Épp ezért a „*lutheránus*” kifejezés helyett teológiailag sokkal helyesebb a „*wittenbergi katolikus*” meghatározás, amelynek használata teológus szakmai körökben egyre elterjedtebb.

Ordassnak ezt az álláspontját Nagy Gyula, Túróczy Zoltán, Keken András és Szabó József is megtámogatta, alapvetően teológiai érvek alapján. Grünvalszky,²⁸³ Pálffy és Mekis pedig értelemszerűen Horváth János mellé álltak.

A különböző megszólalások után ismét Horváth vette át a szót. Kifejtette, hogy nem tudja elfogadni az egyház passzivitását, mert az a reakciók malmára hajtja a vizet és csak nekik jó, mert az ellenforradalom kitörése óta meglévő feszült nemzetközi légkörben, ahol „*az imperialista erők igen intenzív támadásba mentek át*”²⁸⁴ nem lehet passzívnak maradni. A passzivitás az imperializmus keze alá játszik. Épp ezért az egyháznak is állást kell foglalnia, mert „*aki nincs az egyik oldalon, az a másik oldalon van, akár megmondja ezt, akár elhallgatja.*”²⁸⁵ Ez a kijelentés kísértetiesen hasonlít a Rákosi-kor „*aki nincs velünk, az ellenünk van*” jelszavára,²⁸⁶ sőt gyakorlatilag ugyanazt jelenti. Bár a Kádár-korról közismert, hogy ezt a jelszót épp, hogy a visszájára fordították: „*aki nincs ellenünk, az velünk van*”, de ez az új jelmondat majd csak a hatvanas évektől válik a Kádár-korszak jelszavává.²⁸⁷ Ekkor, 1957-ben azonban még javában uralkodik az országban a terror.

Ezzel a végszóval a tárgyalásokat elnapolták november 15-ére. A felek megállapodtak abban – pontosabban Horváth ultimátumszerűen kijelentette –, hogy egyelőre nem beszélnek senkivel a tárgyalások tartalmáról.

Bár Ordass azt írja pro memoriájában – amelyet a tárgyalásokon készített jegyzetei alapján, de később állított össze –, aznap este még az egyházi bizottság külön leült tárgyalni. Ennek nyoma a naplóban nem található meg: még 12-én délután Ordass Gyenesdiásra utazott, ahonnan valószínűleg csak késő este tért haza. Az elkövetkező két napban azonban – a napló

---

²⁸³ Bár beadványában még gondosan került a „*reakciós*” és „*haladó*” kifejezéseket, a tárgyalások során – ahogyan itteni fölszólalásában is – e jelzőkkel illeti az ún. egyházi baloldalt és jobboldalt. Az egyházi jobboldal, amely Grünvalszky értelmezésében a reakcióval egyenlő, s amely jelenleg hatalmon van, csak a saját frakciójából hajlandó pozíciókba juttatni embereket, s ez – Grünvalszky szerint – önmagában politikai állásfoglalás. A „*reakciós*” jelzőt ezután a fölszólalás után már Horváth János is alkalmazza.

²⁸⁴ MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-15/1957.: Jegyzőkönyv az 1957. nov. 12-i, evangélikus egyházzal kapcsolatos értekezletről és tájékoztató az ÁEH 1958. jan. 24-i evangélikus lelkesi értekezleten elhangzottakról, 12. oldal.

²⁸⁵ MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-15/1957.: Jegyzőkönyv az 1957. nov. 12-i, evangélikus egyházzal kapcsolatos értekezletről és tájékoztató az ÁEH 1958. jan. 24-i evangélikus lelkesi értekezleten elhangzottakról, 13. oldal

²⁸⁶ Ordass egyébként önéletrajzában úgy is emlékszik Horváth szavaira, mintha szó szerint ezt mondta volna el (ld. ORDASS 1987. 707.).

²⁸⁷ Kádár szájából ez először 1961-ben hangzik el (ld. [RAINER 2001](#))

tanúsága szerint – Ordass külön-külön találkozott Nagy Gyulával, Keken Andrással és Túróczy Zoltánnal.²⁸⁸ Ezen kívül még Zászkaliczky Pállal²⁸⁹ beszélte meg a tárgyalások eddigi eredményeit, és a napló alapján föltételezhetjük, hogy Kendeh György²⁹⁰ kelenföldi lelkésszel (és talán Veöreös Imre egyetemes főtitkárral is), beszélt ezekről a kérdésekről.

November 15-én a tárgyalás²⁹¹ reggel 9-től este 6-ig tartott.²⁹² A tárgyalás személyi összetétele – Túróczy Zoltán püspököt leszámítva – ugyanaz volt, mint 12-én. Az elején gyorsan – és megnyugtatólag – lezárták az első napirendi pontot.

Az első fölszólalást Horváth János tette meg, aki nyitóbeszédében sajátos, macchiavellizmusra hajazó fejtegetést adott elő, hogy mi a szabadság. Nézete szerint a szabadság keretei a történelem során mindig is mást jelentettek, mert mindig az uralkodó osztály határozta meg annak kereteit. Olyan kereteket határoz meg, amelyek nem fenyegetik az uralkodó osztály érdekeit. Magyarországon a jelenlegi uralkodó osztály sem cselekszik másként. Az uralkodó osztálynak nem érdeke korlátoznia a vallásszabadságot, de az igen, hogy a jelenleg az országban zajló politikai átalakulás érdekében az egyház sajtóját is felhasználja. A szabadságnak efféle relativizálása Horváth részéről tipikusan illik a diktatúra eddigi gyakorlatának rendjébe: tulajdonképpen mindig az állam, a legfelsőbb pártvezetés aktuális koncepciója határozza meg, hogy mi a helyes viselkedés, és mi az, ami már államellenes. A szabadság keretei képlékenyek, bizonytalanok, mert azok nem egy társadalomszervező elvtől, erkölcsi rendtől (vagy teológiától) függenek, hanem a vezetőség érdekeitől, akaratától, szeszélyétől. Vagyis a rendszer az állandó(an változó) normát képviselő vezetőkhez és a vezetők akaratát közvetlenül érvényre juttató állami apparátushoz való föltétlen hűséget és alárendelődést követeli meg mindenkitől, így az egyháztól is. Cserébe az állam, mindaddig, amíg az elvárt kötelezettségeit teljesíti, megengedi az egyháznak, hogy létezzen.

Ordass válaszul kifejtette: az egyház elfogadja, hogy a szocializmusban működjön Isten akaratából, támogatja a béke ügyét és hajlandó kifejezni intenzívebben is a köszönetét az

---

²⁸⁸ 1957. nov. 14.

²⁸⁹ 1957. nov. 14.

²⁹⁰ Napló 1957. nov. 14.

²⁹¹ Vö. MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archívum, 16. doboz: Pro memoriák. Evangélikus egyházunk képviselőinek tárgyalása az államhatalom képviselőivel, 6–12. oldal és MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-15/1957.: Jegyzőkönyv az 1957. nov. 12-i, evangélikus egyházzal kapcsolatos értekezletről és tájékoztató az ÁEH 1958. jan. 24-i evangélikus lelkészi értekezleten elhangzottokról, 15–47. oldal.

²⁹² Napló 1957. nov. 15.

államnak a támogatásáért. Minthogy Ordassék szerint az egyház mindezt eddig is megtette, ez nem jelentett a részükről különösebb álláspontmódosulást, pláne nem elvfeledést vagy azt, hogy a Horváth által kifejtett nézetnek alárendelnék a magukét. Teológiai alapokon állva nyilvánvalónak tartották, hogy az egyháznak abban az államformában kell működnie, amely éppen aktuálisan fönnáll, mert Isten akarata az, hogy államformától függetlenül hirdesse az igét, az evangéliumot s képviselje az egyház ügyét. Ez azonban nem jelentheti, hogy az egyház ügyét az állam akaratának rendeljék alá. Az „*adjátok meg a császárnak, ami a császáré*”²⁹³ krisztusi parancsa miatt ugyan egyértelmű, hogy a keresztény embernek az állam felé is teljesítenie kell a kötelezettségeit, de az érem másik oldala – miszerint az Istennek is meg kell adni, ami az Istené – nem teszi lehetővé, hogy az egyház az állam kiszolgálójává váljon.

Vajon Horváth azt hitte-e, hogy Ordassék a fõnt megfogalmazott állásponttal tulajdonképpen meghunyászkodtak az állam követelése előtt, vagy egyszerűen csak úgy gondolta, hogy erre nem érdemes több szót vesztegetni, hanem térjenek csak át a gyakorlati kérdésekre, akkor majd úgyis kiderül, hogy Ordassék hogyan is értették nyilatkozatukat, nem tudni, de mindenesetre rövid úton átvezette a tárgyalást a következő napirendi pontra, a személyi kérdésekre. Összefoglalóan az alábbi ügyekben követelt Horváth János személyi változást az egyházban, a követeléseket egymás után, lépésről lépésre adagolva:²⁹⁴

1. Mihályfi Ernő egyetemes felügyelő lemondását meg kell ismételni. Darvas József déli kerületi felügyelõtől szintén be kell azt kérni.
2. Túróczy Zoltán hagyja el az északi kerületi püspöki széket, helyébe térjen vissza Vető Lajos (az így, megüresedő teológiai tanári állásba Ottlyk Ernõt ültessék).
3. Veöreös Imre mondjon le vagy váltsák le az egyetemes felügyelõi tisztból, jöjjön vissza a helyére Grünvalszky Károly.
4. A sajtólelkészi tisztbé Botta István helyébe Groó Gyula üljön vissza.
5. Mondjon le Zászkaliczky Pál a déli kerületi püspökhelyettességről, helyébe jöjjön Koren Emil, akit a fasori lelkészi állásba is be kell ültetni.²⁹⁵
6. A lelkésznevelő intézet élére – Veöreös Imre helyett – kerüljön Friedrich Lajos.

---

²⁹³ Mk 12,17

²⁹⁴ ORDASS 1987. 712–713.

²⁹⁵ Első alkalommal még Mekis Ádámot javasolták erre a pozícióra.

7. Mondjon le Danhauser László a budai, Balikó Zoltán borsod-hevesi és Tekus Ottó vasi esperes, hogy helyükbe visszatérhessen Várady Lajos, Virágh Gyula és Fülöp Dezső.

A legtöbb személyi kérdés már ezen a napon szóba került. Mihályfi Ernő egyetemes felügyelő ügyének megtárgyalásával kezdődött az ülés. Itt viszonylag hamar megállapodásra jutottak abban, hogy Mihályfi Ernőnek újból le kell mondania a felügyelői tisztségéről, hogy az egyház és az Elnöki Tanács azt fogadhassa el, és nem az 1956 végit, mert az a lemondás az „*ellenforradalom*” hatására történt.²⁹⁶

Ezt a kérdést követte a november 15-i ülés vitájának túlnyomó részét kitevő püspökkérdés. Túróczy Zoltán leváltását arra hivatkozva követelte az állam, hogy „*az ő politikai felfogása és az egy év alatti magatartása azt az álláspontot alakította ki, hogy sokkal hasznosabb az egyház és az állam viszonya szempontjából is, ha megfelelő formák között nyugalomba vonul.*”²⁹⁷ Ezzel együtt Vető Lajos visszatérését,²⁹⁸ valamint egy, a közeljövőben összehívandó zsinat megtartását kívánták,²⁹⁹ ez utóbbit azért, hogy létrehozasson egy harmadik egyházkerületet, amelynek az élére Szabó József püspök kerülhetne. Ordass kapcsán Horváth kifejezésre juttatta, hogy az ő ügye rendben van, itt már csak arra kell várni, hogy az Elnöki Tanács jóváhagyja püspöki tisztségében. Ez pedig akár már a következő hétre várható.³⁰⁰

---

²⁹⁶ Ld. 31. o.

²⁹⁷ MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-15/1957.: Jegyzőkönyv az 1957. nov. 12-i, evangélikus egyházzal kapcsolatos értekezletről és tájékoztató az ÁEH 1958. jan. 24-i evangélikus lelkesi értekezleten elhangzottakról, 21. oldal.

Amikor Keken András rákérdezett (25. oldal), hogy mik is pontosan azok az okok, amelyek miatt Túróczy politikailag nem felel meg az államnak, Horváth nem tudott mondani semmi konkrétumot, pusztán annyit, hogy „*benne a konzervatív felfogás annyira meggyökerezett*” (26. oldal).

²⁹⁸ Érdekeség, hogy maga Vető november 15-i tárgyalási nap után állítólag megkereste Ordasst és megpróbálta meggyőzni, hogy neki egyáltalán nincs kedve visszaülni a püspöki székbe, jobb neki professzornak lenni a teológián. Ld. MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archívum, 3. doboz: Vilmos Vajta Correspondence and Documents III. 1955-1959.

²⁹⁹ Ekkor még március szerepelt az állam terveiben, aztán ez a dátum a tárgyalások során egyre előrébb került, s a végén már a januári összehívás mellett érveltek.

³⁰⁰ Az Elnöki Tanács határozatával tehát mindaddig várni akart az állam, ameddig a tárgyalások le nem záródnak és nem születik egyezség. Minthogy a tárgyalások nem záródtak még le november 15-én, ezért a határozat meghozatala is eltolódott, aztán majd a tárgyalások teljes megrekedése és kudarcba fulladása után egészen 1958 júniusáig húzódott el az ügy, amikor is az Elnöki Tanács kinyilatkoztatta, hogy nem járul hozzá Ordass püspökségéhez.

Ordass teljességgel ellenezte a javaslatot, mert ragaszkodott ahhoz, hogy Túróczyt törvényesen választották meg a püspöki székbe, és ha ő most lemondana, az azt a benyomást keltené az egyházon belül, hogy kényszer hatására tette. Arról pedig végképp nem lehet szó, hogy Vető ne választás útján kerüljön püspöki székbe. A három egyházkerület kérdéséről szintén negatív véleménnyel volt. Azt mondta, hogy bár nincs ellenére a zsinat összehívása, nem hiszi, hogy pozitív eredményre lehet számítani a harmadik egyházkerület létrehozása dolgában. Hosszadalmas vita alakult ki, amelynek a vége felé Horváth biztosította az egyházi bizottságot afelől, hogy semmi esetre sem akarják, hogy Túróczy méltatlanul távozzon, elég, ha ezt csak az év végén teszi – egyébként is fáradt, idős ember, akinek már igazán kijár a nyugdíj –, Vetőt pedig majd valamikor az újév elején, a zsinat összehívásával párhuzamosan választanak meg. Vetőhöz azonban ragaszkodnak. Őt rehabilitálni kell. Ez ellen már Ordasséknak nem volt érve. Ha Túróczy önként távozik, nyugdíjba vonul és Vetőt megválasztja az északi kerület – bármennyire is nem tetszett Ordassnak az ötlet –, az ellen nem lehetett kifogása. Ekkor szólt közbe az Ordass által „*egyházi ellenzéknek*” az állam és önmaguk által „*haladó papoknak*” titulált Grünvalszky, Mekis és Pálfy. Legfőbb szóvivőjük Grünvalszky volt. Kifejtették, hogy mennyire méltatlan volt annak idején Vető püspök félreállítása – mert a lemondása nem önkéntes volt, hanem kényszerítő körülmények hatására történt –, és legalább akkora sérelem érte őt, mint Ordass Lajost annakidején. Épp ezért föltétlen rehabilitálni kell őt, még hozzá úgy, hogy automatikusan vissza kell kerülnie a püspöki székbe.³⁰¹ A három „haladó” fölszólalásaiban ezzel egyidőben a jelenlegi egyházvezetéssel szemben is éles kritikát fejtett ki. Ez már Ordass püspöknek is sok volt: „*Mi tulajdonképpen nem az államhatalom és az egyház közötti vitás kérdések végett ülünk itt, hanem úgy érzem, hogy az egyházon belül lévő ellenzék vallatóóráján vagyunk.*”³⁰² A kérdést

---

³⁰¹ Erre Szabó József, aki bár az állam meghívásából volt jelen, mégis Ordassékhoz húzott, megjegyezte, hogy 1952-ben püspöki székéből – bár ő is kényszerítő körülmények hatására – ugyan lemondott, mert nem élvezte az állam bizalmát, mégis ragaszkodik ahhoz, hogy ha lesz harmadik egyházkerület, ne automatikusan, hanem választás útján kerüljön vissza a püspöki székbe (ld. MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-15/1957.: Jegyzőkönyv az 1957. nov. 12-i, evangélikus egyházzal kapcsolatos értekezletről és tájékoztató az ÁEH 1958. jan. 24-i evangélikus lelkészi értekezleten elhangzottakról, 26. oldal).

³⁰² MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-15/1957.: Jegyzőkönyv az 1957. nov. 12-i, evangélikus egyházzal kapcsolatos értekezletről és tájékoztató az ÁEH 1958. jan. 24-i evangélikus lelkészi értekezleten elhangzottakról, 36. oldal.

végül azzal napolták el, hogy megvárják, amíg Vető hazatér Budapestre,³⁰³ és őt megkérdezik arról, hogy hogyan látná jónak a dolgot.

A tárgyalás hátralevő részében előkerült a többi személyi kérdés is. Ezek közül legnagyobb ellenkezést az egyházi bizottságban Grünvalszkynak a főtitkári pozícióba való visszahelyezése váltotta ki,³⁰⁴ de Ordass hevesen tiltakozott Zászkaliczky Pál püspökhelyettes és Veöreös Imre egyetemes főtitkár leváltása ellen is (a többi kérdés – egyelőre – csak épp, hogy említés szintjén került szóba).

Az ülést este 6 körül ismét elnapolták, november 25-ére. Ordasst – naplójának tanúsága szerint – a tárgyalás alaposan kihozta a sodrából. Az állam által követelt személyi változások, de különösen Grünvalszky, Pálffy és Mekis viselkedése, fölháborították.³⁰⁵ A tárgyalások sikerére nézve pedig naplóbejegyzése végén ezt a megjegyzést teszi: *„Teljes törésre csak azért nem került sor, mert mindannyian tökéletesen kimerültünk és a tanácskozást november 25-ig elnapoltuk. Akkor kerül alighanem törésig a dolog.”*³⁰⁶

---

³⁰³ Az állami oldalon készített szó szerinti jegyzőkönyvbe nem vették föl, Ordass Lajos pro memoriájában azonban szerepel, hogy Vető Lajos Moszkvából tért haza. Ez azért is érdekes, mert az egyházi közvélemény csak arról tudott, hogy Vető a hallei egyetemen tart az őszi félévben előadásokat. Az szinte teljesen kizárható, hogy Ordass félreértette volna a hallottakat (Moszkvát igen nehéz Halléval összekeverni), ezért igencsak árulkodó, hogy az állami jegyzőkönyvbe ez nem került be és talán köze van Vető Lajosnak az állambiztonsággal való aktív ügyönki kapcsolatához is (ld. 81. o.). Ezekhez vö. MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-15/1957.: Jegyzőkönyv az 1957. nov. 12-i, evangélikus egyházzal kapcsolatos értekezletről és tájékoztató az ÁEH 1958. jan. 24-i evangélikus lelkészi értekezleten elhangzottokról, 36. oldal; MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archivum, 16. doboz: Pro memoriák. Evangélikus egyházunk képviselőinek tárgyalása az államhatalom képviselőivel, 9. oldal; valamint ORDASS 1987. 720.

³⁰⁴ Mielőtt Grünvalszky kérdése szóba került volna, Grünvalszky elment a tanácskozásról, hogy Németországba utazzon (ld. MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archivum, 16. doboz: Pro memoriák. Evangélikus egyházunk képviselőinek tárgyalása az államhatalom képviselőivel, 11. oldal).

³⁰⁵ *„Vető Lajos püspökségbe való visszatérése ügyében az ebédszünet alatt Dr. Keken András és Dr. Nagy Gyula szelíden engedékenyebb álláspont elfogadása mellett érveltek Szabó Józseffel együtt, de ezt vállalni nem tudtam. Sajnos délután hamarosan kitűnt, hogy nekem fájdalmasan igazam van. A tárgyalás igen kiéleződött, főként Grünvalszky Károly és Dr. Pálffy Miklós egyházarulás számba menő fölszólalása miatt. Ezek az állam által fölbérelt emberek igyekeztek megbízóik teljes megelégedésére rombolni az egyházat és pápábbak voltak a pápánál. [...] Miklós Imre elnökhelyettes valósággal ultimátumszerűen jelentette ki, hogy ők követeléseiket jól megfontolták és minimálisra csökkentették, ezekből semmit lealkudni nem lehet”* (Napló 1957. nov. 15.).

³⁰⁶ Napló 1957. nov. 15.

A tárgyalások folytatását azért kellett ilyen sokára, több mint egy héttel későbbre halasztani, mert november 16-án Magyarországra látogatott Vajta Vilmos,³⁰⁷ a Lutheránus Világszövetség teológiai bizottságának elnöke, és Carl Elof Lund-Quist, a Világszövetség főtitkára. Még Horváth János hívta meg őket Magyarországra 1957 júniusában, amikor Genfben utazott tárgyalni az Egyházak Világtanácsa és a Lutheránus Világszövetség vezetőivel. Ekkor ugyanis – Ordass Lajos püspök ajánlására és személyes tapasztalatok alapján is – igen jó tapasztalatokat szerzett a korábban általa is hazaárulónak bélyegzett Vajta Vilmosról.³⁰⁸ Az itt töltött napokról fennmaradt egy mindeddig nem ismert jelentés, amelyet Vajta Vilmos készített a Lutheránus Világszövetség vezetői számára. Az angol nyelvű beszámoló sorra veszi az itt eltöltött napokat és egy igen személyes képet nyújt a magyarországi és azon belül is az evangélikus egyházi helyzetről, egy olyan ember szemüvegével, aki tizenöt éve látta legutóbb Magyarországot.³⁰⁹ Vajta több személyes tárgyalást folytatott ismerőseivel, régi barátaival és ezen keresztül maga is tájékozódott az aktuális evangélikus egyházi helyzetről, s maga is megtapasztalta Ordassék igen nehéz helyzetét.³¹⁰ Itt tartózkodásuk során Horváth János – burkolt fenyegetésként – nekik is

---

³⁰⁷ Vajta Vilmos (1918–1998), evangélikus lelkész, aki 1941-ben ösztöndíjasként Svédországba utazott, ahol először teológiai tanulmányokat folytatott, majd maga is oktatott. 1953-ban lett a Lutheránus Világszövetség teológiai osztályának igazgatója, amely tisztséget 1964-ig töltötte be, ezt követően a strasbourgi Ökumenikus Kutatóintézet igazgatójaként működött 1981-es nyugdíjazásáig. (Bővebben ld. VAJTA 1990. 5–8., valamint REUSS 2010.)

³⁰⁸ Berényi István százados, az állambiztonságnál dolgozó tiszt Horváthnak ezt a meghívását hibás döntésnek nyilvánította, Lund-Quistet és különösképpen Vajtát pedig különösképpen is veszélyesnek, így a beutazásukat nem javasolta. Hogy végül mégis miért kaptak engedélyt a beutazásra, nem sikerült kiderítenem. Ez a jelentés azonban rámutat arra, hogy Horváth János egyrészt még 1957 őszén is hitelt adott Ordass Lajos szavának és hajlandó volt az Ordass-féle egyházvezetés számára kedvezni Vajta Vilmos Magyarországra hívásával. A jelentést ld. ÁBTL 3.1.5 O-13599/2. Evangélikus Egyházi reakció, 22–24. lap.: 1957. nov. 10.

³⁰⁹ A dokumentum sok szempontból nagyon izgalmas: Vajta Vilmos bejárta fiatalkorának helyszíneit és beszámolójában rácsodálkozik, hogy mennyi minden változott meg azóta, hogy elhagyta az országot. Leírja, hogyan változott meg a korábbi korban tehetősnek, vagy magas társadalmi presztízűnek számító emberek élete, érdekes beszámolót nyújt arról, hogy mit meséltek neki emberek a Rákosi-korról, arról, hogy hogyan éltek meg, stb. Ld. MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archívum, 3. doboz: Vilmos Vajta Correspondence and Documents III. 1955–1959.

³¹⁰ Elolvasta Ordass ÁEH-nak írt levelét, Keken és Túróczy, a látogatás utolsó napjaiban pedig maga Ordass tájékoztatta őt a tárgyalások állásáról. Ott tartózkodásuk egyik napján Grnák Károly fölhívta Vajtát és közölte vele, hogy nem jelenhet meg az Evangélikus Életben az a cikk, amely magyarországi útjukról számol be, helyette csak egy rövid, tényszerű tudósítás. Vajta beszélt a másik oldallal is: Pálffy Miklóssal is volt egy rövid

elmondta, hogy a magyar kormány csak azokat fogja barátként kezelni, akik készek segédkezni a szocializmus építésében.³¹¹ Lund-Quist és Vajta november 22-én hagyták el – kétségek között – Magyarországot.

A tárgyalások³¹² november 25-én délután 2-kor folytatódtak.³¹³ Ezen Grünvalszky nem jelent meg (Németországban tartózkodott), helyette Vető Lajost hívták meg.³¹⁴ Túróczy ezúttal jelen volt a megbeszélésen. A tárgyalás hangvétele az állam részéről ekkorra már egészen fenyegetővé vált. Horváth János rögtön a nyitó beszédében kifejti, hogy az igény, amit támasztanak az egyházzal szemben, nem alku tárgya. Ők nem azért nyújtják be ezeket az elvárásokat, hogy azt megvitassák. Az államnak ez a minimális igénye, amelyben elvárják az egyház belátását.

Miután erre Ordass azt válaszolta, hogy „Elnök úr ezeket úgy mondta, mint egy *ultimátumot*.”,³¹⁵ Keken pedig aggodalmát fejezte ki afelett, hogy az állam követeléseinek végrehajtása több esetben is választásokon múlik, amelyek végkimenetelét nem tudják előre megjósolni, Horváth azt is kifejtette, hogy ők, mint az állam, nem kívánnak jogi vitákba bocsátkozni, ugyanis itt a politikai kérdés a döntő. Épp ezért az egyházat is kéri, hogy ne bocsátkozzon jogi érvelésekbe. Az egyház törvényeit egyébként is az állam hagyta jóvá, akár meg is szüntetheti.³¹⁶ Kijelenti, hogy nincs olyan, hogy szabad választás, mert a választási propaganda az, amely befolyásolja az emberek szavazatát. Ha az egyház vezetősége azok

---

eszmecseréje, Dezséry László egykori püspöki titkárával illetve püspökhelyettesével Benczúr Lászlóval és Koren Emillel pedig egy egész estét töltött együtt.

³¹¹ Ld. MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archívum, 3. doboz: Vilmos Vajta Correspondence and Documents III. 1955–1959.

³¹² Vö. MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archívum, 16. doboz: Pro memoriák. Evangélikus egyházunk képviselőinek tárgyalása az államhatalom képviselőivel. 12–16. oldal és MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-15/1957.: Jegyzőkönyv az 1957. nov. 12-i, evangélikus egyházzal kapcsolatos értekezletről és tájékoztató az ÁEH 1958. jan. 24-i evangélikus lelkészi értekezleten elhangzottokról, 48–63. oldal

³¹³ Az egyházi delegáció november 22-én este tartott megbeszélést ez ügyben.

³¹⁴ A „*haladók*” közül, minden Vajta Vilmosnak tett fogadkozása ellenére, Pálffy Miklós is megjelent (ld. MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archívum, 3. doboz: Vilmos Vajta Correspondence and Documents III. 1955–1959.)

³¹⁵ MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-15/1957.: Jegyzőkönyv az 1957. nov. 12-i, evangélikus egyházzal kapcsolatos értekezletről és tájékoztató az ÁEH 1958. jan. 24-i evangélikus lelkészi értekezleten elhangzottokról, 50. oldal.

³¹⁶ Ezzel Horváth tulajdonképpen azt jelentette ki, hogy ha kell, a jogot félretéve is érvényesítik azt, amit akarnak.

mellett fejt ki propagandát, akiket az állam tisztséghez akar juttatni, akkor azok fognak pozícióba jutni.

Miután a fenti témákban Ordass és Keken, illetve Miklós Imre és Horváth János befejezték a vitát, Vető Lajos emelkedett szólásra, aki egy hosszú beszédet olvasott föl, amelyben amellett, hogy az „*ellenforradalom*” előtti egyházvezetés érdemeit méltatta, a jelenlegi egyházvezetésről fejtett ki terjedelmes kritikát.

Efféle „*elvi*” megalapozás után tértek rá a konkrét kérdésekre. A zsinat összehívásának tekintetében megállapodtak egy januári időpontban. Ezután ismét Vető Lajos visszatérésének kérdése került terítékre. Itt – főképp Keken és Ordass húzódozására válaszul – Horváth leszögezte, hogy, a tárgyalás lényege arról szól, hogy vajon a jelenlegi vezetés vezetheti-e tovább az egyházat. Ha nem érti meg az állam igényeit, akkor semmiképp sem. Ők, az állam, erre az esetre is fel vannak készülve. A tárgyalás érdemi részét ezúttal Ordass zárta le. Kijelentette, hogy lehetséges, hogy hibás az ő álláspontja és ha az egyházi bizottság nem áll mellé, akkor abból levonja a konzekvenciát, de ő akkor sem fog a lelkiismerete ellen cselekedni. Magyarán, vagy engedik, hogy a lelkiismerete szerint járjon el, vagy váltsák le. Erre a bejelentésre Horváth indítványozta, hogy napolják el a tárgyalást másnap reggel 9 órára. Az este folyamán az egyházi bizottság és az Ordassékhoz húzó Szabó József fölkészült a másnapi megmérettetésre, amelyről Ordassnak az volt a véleménye, hogy „*azt hiszem, holnap megszakadnak a tárgyalások.*”³¹⁷

November 26-án reggel 9 órakor³¹⁸ vette kezdetét a tárgyalás utolsó napja.³¹⁹ Az egyházi és állami küldöttség teljes volt, az állam által meghívott egyháziak közül ezúttal csak Mekis Ádám és Pálffy Miklós volt jelen.

A tárgyalás menetéről Ordass azt jegyezte föl a naplójába, hogy „*meglehetősen nagy nyugtalanságot támasztott bennem, hogy Horváth János igen ügyes tárgyalási módszerrel belevitte bizottságunkat egynéhány olyan javaslat elfogadásába – fönntartással ugyan – melyért nehéz lett volna papságunk és az egyház közvéleménye előtt megállanunk.*”³²⁰ Pontosan nem tudhatjuk, hogy Ordass mire, milyen javaslatokra értette kijelentését, amikor

---

³¹⁷ Napló 1957. nov. 25.

³¹⁸ Napló 1957. nov. 26.

³¹⁹ Vö. MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archivum, 16. doboz: Pro memoriák. Evangélikus egyházunk képviselőinek tárgyalása az államhatalom képviselőivel, 16–19. oldal. és MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-15/1957.: Jegyzőkönyv az 1957. nov. 12-i, evangélikus egyházzal kapcsolatos értekezletről és tájékoztató az ÁEH 1958. jan. 24-i evangélikus lelkészi értekezleten elhangzottokról, 64–88. oldal.

³²⁰ Napló 1957. nov. 26.

ezt írta. A kérdést azonban valószínűleg a zsinat összehívása kapcsán lehet megragadni. Az egyházi bizottság – ellenérzései ellenére, minthogy ellenérveket nem tudtak ellene támasztani³²¹ – elfogadta, hogy összehívják a zsinatot, amelyen célul tűznék ki a harmadik egyházkerület létrehozását. Ebben az esetben pedig az addigi egyházkerületek felelős vezetői mind lemondának, hogy a három egyházkerületbe új választások során kerülhessenek a tisztviselők. Ez tulajdonképpen azt jelentette volna, hogy, ha megvan a három egyházkerület, akkor az állam által kifogásolt személyek is lemondának, tehát Túróczy Zoltán a püspökségből, Zászkaliczky Pál pedig a püspökhelyettségéből és így a helyükre meg lehetne választani Vető Lajost és Koren Emilt. Valószínű, hogy ezért is ragaszkodott az állam, hogy a kezdeti fölvetéssel ellentétben ne márciusra, hanem már január közepére hívják össze a zsinatot. A személyi ügyek „rendezése” Grünvalszky Károly kérdésén bukott meg. Az egyházi bizottság továbbra is határozottan elzárkózott attól, hogy Grünvalszky Károlyt egyetemes főtitkárnak tegyék meg. Alternatív javaslatként Horváth előállt azzal az ötlettel, hogy ha nem főtitkárnak, akkor sajtóelőadónak kell megtenni Grünvalszkyt (józsefvárosi lelkész állása mellett), Botta István helyébe, ez esetben Veöreös Imre maradhatna a főtitkár. Ez a javaslat tulajdonképpen azt jelentette volna, hogy Grünvalszkyt tenné meg az állam az evangélikus sajtóosztály vezetőjének. Ordasséknak tehát választhattak. Vagy megteszik Grünvalszkyt az egyetemes egyházi iroda vezetőjének, vagyis főtitkárnak, amely, ha formailag csak egy adminisztratív, nem annyira rangos pozíció, de stratégiai szempontból mindenképpen egy rendkívül fontos, bizalmi állás, hiszen minden információ, egyházi ügy az ő kezén fut keresztül. Vagy pedig odahelyezik a sajtóosztály élére, amely magától értődő módon jelentős pozíció, hiszen az egyház teljes sajtószolgálatának irányítása lenne a kezében. Minthogy Grünvalszky a Dezséry-érában, Dezséry László mellett, annak személyes, közeli munkatársaként az evangélikus egyházban a diktatúra megszemélyesítője volt és ezért nem egyszerűen népszerűtlenségnek vagy bizalmatlanságnak, hanem közutálatnak örvendett és mindenki a pártállam bizalmi emberének tekintette,³²² Ordassék egyik megoldást sem választhatták. A püspök még megpróbálkozott azzal érvelni Horváthnak, hogy Grünvalszky egyszerre két állást, a józsefvárosi lelkészt és a sajtóelőadóit nem tudja ellátni, mert mindkettő teljes munkaidőt és embert igényel, s helyette inkább javasolja, hogy tartsa meg a

---

³²¹ A diktatúrára és a terrorra hivatkozni pedig nemigen volt szerencsés.

³²² A nyári egyetemes közgyűlés résztvevői – amikor Grünvalszky felszólalt – elkezdtek fújolni (ld. MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-15/1957.: Jegyzőkönyv az 1957. nov. 12-i, evangélikus egyházzal kapcsolatos értekezletről és tájékoztató az ÁEH 1958. jan. 24-i evangélikus lelkészi értekezleten elhangzottakról, 73. oldal).

lelkészi állást és kapjon helyet a sajtótevékenységben. Horváth János ezt visszautasította azzal, hogy ha a két állást nem tudja Grünvalszky betölteni, tőlük még mindig lehet főtítkárr és ez esetben Groó Gyula kerülne a sajtó élére. Nekik mindegy. Ezután az egyházi delegáció megpróbálkozott megértetni Horváthékkal, hogy mekkora a bizalmatlanság az egyházban Grünvalszkyval szemben, de ezt elütötték azzal, hogy a bizalmatlanságot el kell oszlatni.

Egy idő után Horváth Jánosnak elfogyott a türelme. Kijelentette, hogy az egyházi bizottság részéről nagyfokú és alaptalan bizalmatlanság áll fenn az állam irányába, ezért a tárgyalásokat egyoldalúan lezárja. Ezek után ultimátumban kinyilvánította, hogy innentől kezdve Mihályfi Ernőt tekintik egyetemes felügyelőnek, Darvas Józsefet a déli kerület felügyelőjének, megtiltják az evangélikus egyháznak, hogy nyugati segílyt elfogadjon, fölülvizsgálják az egyház összes sajtókiadványát. Minthogy az egyházi bizottság vállalhatatlan magatartását összefüggésbe hozzák Vajta Vilmos és Carl E. Lund-Quist magyarországi látogatásával, ezért sem az országból való nyugatra történő kiutazást, sem a beutazást egyházi személyek számára nem engedélyezik. Az evangélikus egyház élére miniszteri biztosként kirendelik Grnák Károlyt, az egyházügyi hivatal főelőadóját, aki ellenőrzi a külföldi levelezést és az egyház hivatalos kormányzati intézkedéseit. Horváth azt is kijelentette, hogy a jelenlegi helyzetért egyedül az egyházi bizottság a felelős, fönti intézkedéseikkel pedig nem sértik a vallásszabadságot.³²³ Ordass naplójában sommásan így foglalta össze a történeteket: „*Ami napok óta készülődött, most bekövetkezett. Kitört a harc Evangélikus Egyházunk és az államhatalom között.*”³²⁴

Vajon milyen várakozással, elvárással tekintettek az egyes felek a tárgyalásokra? Mire számítottak az eredmény tekintetében? Mennyiben teljesültek ezek az elvárások?

Jóllehet hangfölvétel nem maradt fenn a tárgyalásokról, vagy legalábbis nem tudunk róla, arról mindenesetre a tárgyalásokról készült jegyzőkönyv és Ordass pro memoriái és naplójegyzetei is tanúskodnak, hogy a megbeszélések nem voltak indulatoktól menetesek, sőt gyakran igen heves hangvétellű megnyilatkozásokkal szóltak hozzá a felek a tárgyalási kérdésekhez.

Az is egyértelműnek tűnik, hogy mindkét fél valóban vágyott a békés megegyezésre. Az államhatalom már az elején megtehetette volna, hogy bevezeti azokat a szankciókat, amelyeket végül bevezetett. De ehelyett négy tárgyalási napon (s pontosan két héten)

---

³²³ ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-15/1957.: Jegyzőkönyv az 1957. nov. 12-i, evangélikus egyházzal kapcsolatos értekezletről és tájékoztató az ÁEH 1958. jan. 24-i evangélikus lelkészi értekezleten elhangzottakról, 87–88. oldal.

³²⁴ Napló 1957. nov. 26.

keresztül igyekeztek megtörni az egyházi delegációt, rávenni őket arra, hogy akaratukat alárendeljék az államénak. Ennek érdekében mindent igyekeztek elkövetni. Azt, hogy Ordass nem fogja egykönnyen lenyelni az állami követeléseket, az világos volt, épp ezért mindent megtettek, hogy rákényszerítsék az akaratukat.³²⁵ Az indulatok jelentős része egyébként ebből fakadt: az államhatalom gyakran élt a – burkolt vagy egészen nyílt – fenyegetés módszerével, és egy igencsak koncepciózus, indulatos, érzelmi jellegű érvelési stílussal (pl.: az állam annyira mindenben támogatja az egyházat, ők ennek csak a viszonzását várják, stb.).³²⁶

Az egyházi delegáció motivációit viszonylag könnyen megragadhatjuk. Már Ordassnak a Horváth Jánoshoz írt levele kapcsán láthattuk, hogy a püspök számára az állammal való viszony és a konfliktusok rendezésének kérdése becsületbeli ügy volt. Mindez nem jelenti azt, hogy túlságosan nagy reményeket fűzött volna a sikerhez – de persze azt sem, hogy a siker lehetőségét kizárta volna –, viszont úgy vélte, hogy egyházának felelős vezetőjeként az a hivatásából fakadó kötelessége, hogy mindent megtegyen azért, hogy az egyház békességben és szabadon tudja végezni Krisztustól kapott küldetését. Ő azon keresztény magatartást gyakorolta, miszerint mindent, amit emberileg lehetséges, meg kell tenni a cél érdekében, magát a sikert viszont az Isten kezébe kell helyezni.³²⁷ A tárgyalások során is ez a mentalitás tükröződik az Ordass által vezetett egyházi delegáció megnyilvánulásaiban (a legtöbb hozzászólás Ordassé és Kekené, tehát legmarkánsabban ők képviselték ezt a vonalat). Ennek folytán – bármennyire is az ellenkezőjét sulykolták Horváthék, illetve a tárgyalások kudarcba fulladását követően az egyházi sajtó – az egyházi delegáció sokkal – kiszolgáltatottságából adódóan is – rugalmasabb és kompromisszumkészebb tárgyalópartner volt, mint az állam. Kompromisszumkész abban az értelemben, hogy egy bizonyos elvi korlátot át nem lépve – amely korlát ez esetben az egyház szabadsága volt –, hajlandóak voltak más szempontokat is figyelembe venni, mérlegelni és alkalmazni is (ld. zsinat és a harmadik egyházkerület kérdése). Az már egy másik kérdés, hogy az állam részéről a kompromisszumkésztség azt jelentette volna, hogy az egyház egy az egyben érvényre juttatja és magáévá teszi az állam követeléseit,³²⁸ magyarán behódol. Ez azonban már hatalmi, parancsuralmi retorika.

---

³²⁵ ÁBTL 3.1.5 O-13599 /1. Evangélikus Egyházi reakció, 9. lap: „Papp István” jelentése, 1957. nov. 5..

³²⁶ Mint a Tanú című filmben Pelikán elvtársától: „Egyszer majd kérni fogunk magától valamit.”

³²⁷ Naplójában többször is találhatunk az állammal való viszony alakulása kapcsán ehhez hasonló főlsóhajtásokat: „Istenben bizakodom” (ld. Napló 1957. okt. 25.).

³²⁸ Láthattuk, hogy Horváth azzal is érvelt a tárgyalások során, hogy ők minimálisra csökkentették a követeléseiket, ezen nincs mit tárgyalni, vagy elfogadják vagy nem.

Az állam motivációinak föltérképezéséhez kiindulási pontként két fontos dokumentumot kell kiemelnünk: az egyik Horváth Jánosnak az 1957. szeptember eleji budapesti ÁEH-konferencián³²⁹ elmondott beszéde, amelyben elhangzott, hogy rövidtávú céljuk egyrészt leválasztani Ordass Lajos mellől a reakciós személyeket, másrészt pedig nemzetközi tekintélyt fölhasználni az állam érdekében.³³⁰ A másik dokumentum a „Karcsi” fedőnevű ügynök egyik, 1957. december 27-én kelt jelentése, amelynek a végén a tartótiszt megjegyzi, hogy az állambiztonság is szorgalmazta az evangélikus egyházban a változásokat, mert így néhány ügynököt visszahelyezhettek fontos kulcspozíciókba, ahonnan aztán befolyásolni tudják az egyházi politikát. Ráadásul – jegyzi meg a tartótiszt – ez sikerült is, mert két ügynök jelentős tisztségbe jutott.³³¹

Ez a kettős célja tehát biztosan megvolt az államnak: Ordass személyét és tekintélyét, amennyire csak lehet, reklámanyagként fölhasználni, egyrészt a nyugat felé való kapcsolatépítés céljából, másrészt pedig annak demonstrálására, hogy ha a Rákosi börtöneit megjárt Ordass egyházvezető lehet egy szocialista országban, akkor ott biztosan – vallás- és egyéb – szabadság van.

Az ügynökjelentés pedig az államnak a személycserékre vonatkozó követeléseire ad választ: ügynököket akartak beépíteni felelős egyházi pozíciókba.

De vajon ki lehetett az a két ügynök, akire a tartótiszt utalt?

Először is ki lehet az a „Karcsi” fedőnevű ügynök, aki az evangélikus egyházban bekövetkezett változásokról írt jelentést? A jelentés tartalma az, hogy „Karcsi” beszámol az egyház és az állam közötti tárgyalásokról, az ennek következtében beálló helyzetről és változásokról, valamint értékeli azt, az egyházi baloldal szemszögéből. Ami az azonosítás kapcsán segítségünkre lehet, az egy rövid jelenet. „*Utána néhány nappal pedig Grünvalszky Károllyal beszélgetve [ti. Szabó József beszélgetett vele], aki reménységét fejezte ki, hogy az egység és a békesség az egyházban létrejön, azt mondta, ez attól függ, hogy hogyan csináljátok a dolgokat, amire Grünvalszky megjegyezte, hogy csináljuk, mire ő semmit sem szólt.*”³³² A jelentés ezután éles kritikát fogalmaz meg Szabó Józseffel szemben, amiért nem hajlandó egyértelműen az egyházi baloldal mellé állni. A fentiekből logikus a következtetés,

---

³²⁹ 1957. szeptember 2-a és 7-e között Budapesten tartották meg a Szovjetunió, Románia, Csehszlovákia, az NDK és Magyarország egyházügyi hivatalainak részvételével a nemzetközi ÁEH-konferenciát (bővebben ld. BÖRÖCZ 2012 450–457.).

³³⁰ BÖRÖCZ 2012. 453–454.

³³¹ ÁBTL 3.1.5 O-13599/2. Evangélikus egyházi reakció, 20–21. lap: „Karcsi” jelentése, 1957. dec. 27.

³³² ÁBTL 3.1.5 O-13599/2. Evangélikus egyházi reakció, 20–21. lap: „Karcsi” jelentése, 1957. dec. 27.

hogy a „*Karcsi*” fedőnevű ügynök nem más, mint Grünvalszky Károly, hiszen egy négy szemközti beszélgetésről úgy számol be, hogy a beszélgetés egyik résztvevőjét negatív kritikával illeti. Bár nem kizárható, hogy „*Karcsi*” egy harmadik személytől (mondjuk Grünvalszkytól) hallott a beszélgetésről, de ennek kisebb a valószínűsége, mint az előbbi föltételezésnek. Ez a föltételezés pedig azt is megmagyarázná, hogy miért került hirtelen, tulajdonképpen a semmiből – hiszen 1956. októberi lemondása után teljesen eltűnt az egyházi közéletből – Grünvalszky Károly az állam érdeklődésének homlokterébe, miért akarták őt mindenáron a főtítkári vagy a sajtóelőadói pozíciók valamelyikébe helyezni.

A tartótiszt által emlegetett másik ügynök kilétére is legfeljebb következtethetünk. Tudjuk, hogy a másik jelentős egyházi pozíció, amelynek betöltése kapcsán Horváth Jánoséknak határozott és megmásíthatatlan elképzelése volt, az az északi kerület püspöki széke. Tudjuk azt is, hogy Vető Lajos püspök „*Veres*” fedőnéven jelentett az állambiztonságnak,³³³ valamint az is kiderül a forrásokból, hogy Vető – saját bevallása szerint – szívesebben maradt volna teológiai tanári pozícióban, de az állam ragaszkodott az ő „*rehabilitálásához*.” Ebből következik az a megalapozott föltételezés, hogy a másik ügynök, akit az állam beépített az egyház élére, Vető Lajos püspök lehetett.

A tárgyalásokkal és a személyi cserék követelésével az volt tehát az állam célja egyrészt, hogy a kiegyezés kirakatba illő procedúráján keresztül megtartsák maguknak a jól csengő nevet, Ordass Lajost (ez nem sikerült), másrészt, hogy behálózzák az egyházat a maguk embereivel, betagozva, betörve ezáltal az állam irányítása alá.

---

³³³ Ez konkrétan kiderül a „*Veres*” fedőnevű ügynök 1957. augusztus 3-i jelentéséből. Ebben az ügynök – heves érzelmeiktörés keretében – számol be arról, hogy Vető Lajos püspök – előzetes ígéretnek ellenére – nem kapott vízumot az Egyesült Államokba, ahol az Egyházak Világtanácsának központi bizottsági ülésén akart volna résztvenni, mint a bizottság tagja. Azt is megígérték neki, hogy ezután meghívják a minneapolis-i világyűlésre is, de ez sem valósult meg. Az ügynöki jelentésben éppen a tartótisztje, Baji László leplezi le, aki a jelentéshez fűzött megjegyzésében a következőket írja: „*A jelentésben figyelembe kell venni, hogy VETŐ LAJOS PÜSPÖK (kiemelés tőlem, i. ge.) sértődöttségének és elkeseredésének is kifejezést ad, így nyilatkozata nem egészen tárgyilagos*” (ld. ÁBTL 3.1.5 O-13599/2. Evangélikus Egyházi reakció, 14–15. lap: „*Veres*” jelentése, 1957. aug. 3.)

Szankcionálva

Ordass Lajos püspök naplófeljegyzései a tárgyalások után néhány nappal, 1957. december 6-án megszakadnak. Ordass egy fönmaradt följegyzésben saját maga magyarázza meg ennek az okát: *„Életem eseményeiről és szolgálataimról általában rendszeresen naplót vezettem. Olyankor hagytam abba, ha külső körülmények gátoltak meg benne, vagy ha házkutatással kellett számolnom. Vagy olyankor szakítottam félbe, ha valamilyen fontosnak látszó eseménysorozat indult az egyház életében. Az utóbbi esetben nem naplót vezettem, hanem – lehetőleg – nagyon részletes »pro memoriát« készítettem.*”³³⁴

Amint azt láthattuk, pro memoriáit az állammal meginduló tárgyalásoktól kezdődően vezette,³³⁵ így ezekről párhuzamosan állnak rendelkezésünkre naplóföljegyzések és pro memoriák: ezekben inkább Ordass érzelmi benyomásairól kaphattunk képet, amaazok pedig a részletes eseménytörténet rekonstruálásához nyújtottak segítséget.

A tárgyalások kudarcba fulladását követő néhány nap esetében, december 6-áig³³⁶ még fönáll számunkra ugyanez a szerencsés helyzet (ti. hogy kétféle Ordass-följegyzés áll rendelkezésünkre). Ezekből kitűnik, hogy Ordass – bár az egyház jövője miatt szorongva, de – mégis bizonyos megkönnyebbüléssel fogadta a kialakult szituációt. Jóllehet, pontosan tudta, hogy igen nehéz időszak következik – ismét – az evangélikus egyház életében, sőt, azzal is tisztában volt, hogy akár ugyanaz is megisméltődhet, ami 1948-ban (konceptiók per és börtön), mégis – minthogy sikerült erkölcsi meggyőződése szerint cselekednie, ráadásul ebből fakadóan igencsak egyértelmű helyzet alakult ki, amelyikben nem kellett többé „óvatoskodni” vagy „diplomáciázni”, lelkiismerete nyugodt maradhatott.³³⁷

---

³³⁴ EOL DOLL 8. doboz, 8. tétel.

³³⁵ Jóllehet azt is megállapíthattuk, hogy a tárgyalásokról készült részletes följegyzéseket valószínűleg csak utólag állította össze összefüggő szöveggé a tárgyalásokon készített jegyzetei alapján.

³³⁶ Ordass ezután már nem vezetett naplót, legalábbis nem tudunk róla.

³³⁷ „Valósággal fölszabadultan vettem tudomásul ezt a helyzetet. Gondolom, hogy sok nehéz helyzet alakulhat még ki egyházunkban, de ezt a lelkiismeretemre tudom venni. Jobban, mintha megalkudtunk volna – félelemből” (Napló 1957. nov. 26.).

Helyzetkezelés állami nyomásra

Személycserék

A tárgyalások megszakadása után az állam fokozott ütemben állt neki az evangélikus egyház vezetőségének lecseréléséhez, megbízható káderekkel való feltöltéséhez. 1957. december 4-én Mihályfi Ernő régi-új egyetemes felügyelő hivatalába kérette Túróczy Zoltánt és értesítette arról, hogy az Elnöki Tanács nem járul hozzá Vető Lajos 1956. november 1-jei lemondásához,³³⁸ így továbbra is őt tekinti a kerület hivatalban lévő püspökének.³³⁹ Ezután nem sokkal, december 11-én Mády Zoltán északi kerületi felügyelő lemondott,³⁴⁰ helyére Fekete Zoltán került.³⁴¹ December 6-án Veöreös Imre is az egyetemes közgyűlés rendelkezésére bocsátotta egyetemes főtitkári pozícióját. Ennek az volt az oka, hogy miután az állam többedik fölszólítására sem volt hajlandó a saját júliusi megválasztását törvénytelennek nyilvánítani, inkább ő is a lemondás mellett döntött.³⁴²

1957. december 19-ére hívták össze az északi egyházkerület közgyűlését, amelyen tudomásul vették Vető Lajos visszatérését a püspöki székbe.³⁴³

A személyi kérdések véglegesítése, „*törvényesítése*” végett – december 15-i kelettel – 1957. december 23-ára Mihályfi Ernő egyetemes felügyelő egyetemes presbitériumi ülést hívott össze³⁴⁴ Ordass tudta és beleegyezése nélkül (ilyen gyűlést csak a két vezető közösen hívhat össze). Ordass tehát körlevélben adta tudtára a presbitereknek, hogy a gyűlés összehívásáról nem tudott, ő maga pedig nem fog rá elmenni.³⁴⁵ A gyűlésen persze

---

³³⁸ Túróczy, miután megkapta a hírt, csöndben összecsomagolt hivatalában és hazautazott Győrbe. Minthogy őt az állam nem tartotta püspöknek, ezért Túróczy úgy gondolta, nem is adhatja át senkinek sem a püspöki hivatalt (ld. ÁBTL 3.1.5. O-13599/1. Evangélikus Egyházi reakció, 15–16. lap: „*Papp István*” jelentése, 1957. dec. 9.).

³³⁹ Vö. Napló 1957. dec. 4. és MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archívum, 16. doboz: Pro memoriák. Evangélikus egyházunk képviselőinek tárgyalása az államhatalom képviselőivel, 22. oldal.

³⁴⁰ MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-11/1957., Mády Zoltán egyházkerületi felügyelő lemondása, 1957. december 11.

³⁴¹ Vö. MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 11. doboz, E-9-16/1958. Dr. Fekete Zoltán egyetemi tanár az egyházkerület felügyelőjévé választása és EOL II/1. Egyetemes egyházi (irodai) iratok, 897/1957.

³⁴² Vö. Napló 1957. dec. 6. MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archívum, 16. doboz: Pro memoriák. Evangélikus egyházunk képviselőinek tárgyalása az államhatalom képviselőivel, 22. oldal.

³⁴³ ORDASS 1957. 756.

³⁴⁴ EOL II/1. Egyetemes egyházi (irodai) iratok, 899/1957.

³⁴⁵ MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 11. doboz, E-9-8/1958., Meghívás visszautasítása, 1957. december 17.

megmagyarázták, hogy miért lett a gyűlés mindennek ellenére törvényesen összehívva: azért, mert valójában Vető a hivatalára nézve idősebb és ezért az egyetemes ügyekért felelős püspök.³⁴⁶ A tanácsülésen mindenekelőtt megsemmisítették az 1956. december 11-i tanácsülés azon határozatát, amely elfogadta Mihályfi Ernő lemondását, Grünvalszky Károlyt megbízták az egyetemes főtitkári teendők ellátásával mindaddig, amíg az őt ért sérelmet (ti. azt, hogy az általa törvényesen betöltött főtitkári állást – amelyről bár lemondott, azt Mihályfi Ernő nem fogadta el, később pedig maga Grünvalszky is visszavonta – Veöreös Imre személyében törvénytelenül töltötték be) az egyetemes törvényszék ki nem vizsgálja és döntést nem hoz.³⁴⁷ Végezetül pedig Groó Gyulát is visszaállították a sajtóosztály élére.

A személyi kérdések utolsó lényeges elemének „rendezésére” csak 1958. január 17-én került sor. Ekkor rendelte be ugyanis magához Grnák Károly Zászkaliczky Pált, Ordass püspökhelyettesét, s immár sokadik alkalommal lemondásra szólította föl. Jóllehet Zászkaliczky erre mindeddig nem volt hajlandó,³⁴⁸ most – Ordass tanácsára – mégis megtette. Ordass ugyanis nem akarta őt kitenni a maradása miatt várható meghurcolásoknak, és annak,

---

³⁴⁶ Azáltal, hogy az Elnöki Tanács nem fogadta el Vető Lajos lemondását és kijelentette, hogy őt tekinti püspöknek, az állam értelmezése szerint Vető vált a hivatalára nézve idősebb püspökké, s minthogy mindig a hivatalára nézve idősebb püspök felelős az egyházegyetem ügyeiért, ezért ez a jogkör is automatikusan az ő kezébe került. A presbiteri ülés jegyzőkönyvének tanúsága szerint ő pusztán csak azért nem írta alá a meghívót, mert a meghívó kiküldésének napján (december 15-én) még nem zajlott le az északi kerületi presbiteri ülés, amely így még nem vehette tudomásul az Elnöki Tanács döntését. A meghívó kiküldése – állítja a jegyzőkönyv – ennek ellenére Vető tudtával és beleegyezésével történt. Az az álláspont, miszerint Vető lenne a hivatalára nézve idősebb püspök, ismételten egy saját, szubjektíven – koncepciózusan – értelmezett jogi érvelés. Szó szerint – Keken Andrásnak a gyűlésen fölített kérdésére – ez volt Göttche Ervin egyetemes ügyész jogi érvelése: „a püspöki tiszti gyakorlásában a tényleges megszakítás jogi megszakításnak is számít” (ld. MNL OL ÁEH XIX-A-21-c, 16. doboz, 030 Ezerkilencszázötvenhat, 30.). Tény ugyan, hogy Ordass csak 1956-ban vette át ismét a püspöki széket, amikor Vető már évek óta aktív püspök volt, de pont azáltal, hogy Ordasst rehabilitálták, elismerték püspökségének jogfolytonosságát egészen 1945-ös megválasztásától kezdve, s így jogilag – függetlenül a tényleges megszakítottságtól – egyértelműen ő a hivatalára nézve idősebb püspök. A jog ilyenén kicsavarása – amely önmagának is ellent mond, hiszen a főnti érvelés esetén is Ordass lenne az idősebb püspök, hiszen Vető 1956 óta ténylegesen nem gyakorolta a püspöki tiszteket, míg Ordass igen – egyértelműen azt a célt szolgálta, hogy Ordasst kikapcsolják az egyetemes egyház éléből és működését pusztán a déli kerületre szorítsák be.

³⁴⁷ A döntést Grünvalszky javára a törvényszék természetesen meghozta 1958. január 4-én (ld. II/1. Egyetemes egyházi (irodai) iratok, 6–7/1958.).

³⁴⁸ Még négy nappal korábban, január 13-án sem, amikor is Zászkaliczky írásba adta, hogy nem mond le (ld. MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 11. doboz, E-9-2/1958.: Zászkayliczky Pál ev. lelkész felmondásra való felszólítása, 1958. január 13.).

hogy így Zászkaliczky családjával együtt létbizonytalanságba kerüljön (az állam ugyanis Zászkaliczkyt ezzel zsarolta). Zászkaliczky lemondásával mintegy automatikusan – az egyház törvényeinek egyébként megfelelően – a pesti egyházmegye esperese, Koren Emil tekintette magát a déli kerület püspökhelyettesének.³⁴⁹

Ezáltal tehát az államnak sikerült az összes fontos személyi kérdést, amelyet a novemberi tárgyalások során Ordasséktól követelt – noha erőszakos, illetve törvénytelen módszerekkel, de – számára megnyugtatóan kiviteleznie.³⁵⁰ Az összeset, Ordass püspök pozícióját leszámítva.

Fejtágítás

Az állam fontosnak tartotta azt is, hogy a főnálló egyházi helyzetről és a tárgyalások végeredményéről mihamarabb tájékoztassa az egyház esperesi és lelkesi karát. Annál is inkább, mert Ordass már a tárgyalások kudarcba fulladásának másnapján tájékoztatót nyújtott az egyházi helyzetről – Túróczy Zoltán püspök kérésére – az északi egyházkerület nyílt napján.³⁵¹

Horváth János november 29-ére berendelte magához az összes esperest, hogy Mihályfi Ernővel közösen ismertesse velük az állami szemszögöt.³⁵² Tulajdonképpen az eddigiek során már megismert retorikán kívül (miszerint mennyire helytelen, sőt álszent az egyházi vezetők részéről az apolitikus hozzáállás; hogy az állam nem kér mást, csak bizalmat; az állam teljes jószándékkal járt el, csak Ordassék kötik reakciós módon az ebet a karóhoz; stb.) Horváth újat nem mondott, legfeljebb még erőteljesebben fenyegetőzött azzal, hogy Ordassnak és körének

---

³⁴⁹ Az egyházi törvények értelmében a püspökhelyettesi szék üresedése esetén az új választásig a püspöki székhelyen illetékes esperes végzi el a püspökhelyettesi teendőket (ld. EOL III/2. Déli Evangélikus Egyházkerület 1952-től, Déli Kerületi Tanácsulések 1958., 1958. május 27.).

³⁵⁰ Ügynöki jelentésekből kiderül, hogy a beálló helyzet, a személycserék miatt a lelkesek közül igen sokan tartottak egyházzsakadástól, attól, hogy az egyház lelkesi kara táborokra oszlik. Az állam valószínűleg nemigen tarthatott ennek veszélyétől, legalábbis az egyik ügynöki jelentés végén található tartótszti megjegyzés erre enged következtetni: „Az egyes egyházi személyeknek az a félelme, hogy egyházzsakadás következik be, nem valószínű, hogy indokolt, mert ez sok lelkeszt meggondolásra készítet, főként anyagi szempontok miatt” (ld. ÁBTL 3.1.5. O-13599/1. Evangélikus Egyházi reakció, 15–16. lap: „Papp István” jelentése, 1957. dec. 9.)

³⁵¹ Vö. Napló 1957. nov. 29. és MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archivum, 16. doboz: Pro memoriák. Evangélikus egyházunk képviselőinek tárgyalása az államhatalom képviselőivel, 21. oldal.

³⁵² ORDASS 1987. 737–739.

viselkedése, illetve a püspök november 27-i tájékoztatójának már-már lázadás jellege miatt komolyan föl fognak lépni az egyház ellen. Az egyetlen újszerű megszólalás Mihályfi szájából hangzott el, aki azzal vádolta Ordasst, hogy a szabadságharc napjaiban fölkereste Mindszenty hercegprímást és több órán keresztül konspiráltak egymással.³⁵³

Miután az állam szempontjából megtörténtek a megfelelő változások az északi kerület és az egyetemes egyház vezetőségében, Vető Lajos és Mihályfi Ernő január 7-én közösen kezdeményezte Grnák Károly visszahívását, amit Kállai Gyula Művelődésügyi Miniszter 1958. január 13-án meg is tett.³⁵⁴ A második nagybbszabású állami fejtágításra ezután került sor. Január 23-ára Vető és Mihályfi összehívták az országos esperesi értekezletet – ismételtlen szabálytalanul, mert ilyen gyűlést csak a két püspök közösen hívhat össze³⁵⁵ –, amelyen Horváth János maga is részt vett és személyesen föl is szólalt. Az ülést Vető Lajos beszéde nyitotta. Ebben összefoglalta az államnak az aktuális helyzetről alkotott álláspontját, olyanokat állítva, hogy „*Ordass nyomában terror következett*”,³⁵⁶ utalva arra, hogy a „*haladó*” lelkészek Ordass működése alatt háttérbe szorultak. Ezután – egyetlen nem állampárti hangként – Danhauser László budai esperes szólalt föl. Kifogásolta, hogy Túróczyt, aki az egyház közbizalmát élvezi, félreállították, továbbá, hogy erről megfelelő tájékoztatást sem kaptak. Kritizálta a visszatért egyházi vezetést, mert Túróczyval ellentétben nincs meg feléjük a bizalom, hiszen az 1956 előtti időkben asszisztáltak a személyi kultusz építéséhez, s vezetőként, nem védtek meg a lelkészeket, híveket a meghurcoltatásoktól. Kifejtette azt is, hogy jogilag sem érti, hogyan lehetséges Túróczy eltávolítása, hiszen az 1957. évi 22. törvényerejű rendelet végrehajtására még nem érkezett rendelkezés. Megállapíthatjuk, hogy Danhauser hozzászólása az adott légkörben és körülmények között igencsak bátor lépés volt. Horváth János és Mihályfi Ernő rögtön meg is támadta ezért. Horváth demagógnak nyilvánította Danhausert az egyházi közvéleményről mondott szavai miatt, s itt is kifejtette, hogy szabad véleménynyilvánítás nem létezik, mert mindig történik rá valamilyen befolyásolás. Kifogásolta Danhauser jogi érveit is, kijelentve, hogy a „*törvény nem fétis az állam számára*”,³⁵⁷ az állam a jogot a maga érdekei szerint értelmezi és alkalmazza. Továbbá megtámadta Ordasst, aki szerinte „*ideológiailag kulturálatlan*”.

---

³⁵³ Hogy ez valójában hogyan történt ld. 27. o.

³⁵⁴ EOL II/1. Egyetemes egyházi (irodai) iratok, 10/1958.

³⁵⁵ Ebből az okból kifolyólag Válint János, a Pest megyei egyházmegye esperese például – az esperesek közül egyedülként – nem jelent meg az értekezleten (ld. EOL DOLL 2. doboz, 7. tétel).

³⁵⁶ EOL DOLL 2. doboz, 7. tétel.

³⁵⁷ EOL DOLL 2. doboz, 7. tétel.

Mihályfi fölszólalásában még csak ennyire sem köntörfalazott, Danhauser fölszólalását egyenesen reakciónak minősítette. Fölszólalt még Káldy Zoltán tolna-baranyai esperes is. Fölszólalását a jövőbeni események függvényében – ti. ő váltotta Ordasst a püspöki székben – már akár egyfajta helyezkedésnek is értelmezhetjük. Elmondta, hogy szerinte „*az egyházon belül a szeretet szüntézésében kellene minden lelkészt testvérnek tekinteni.*”³⁵⁸ Kritikával illette az állam 1956. évi viselkedését, amikor több esetben elhamarkodottan cselekedett (pl. nem mondta meg idejében, hogy nem felel meg neki Túróczy személye püspökként), de főképp az Ordass-féle egyházvezetést kritizálta, amiért nem hallgat az idők szavára és nem próbál az állammal kölcsönösen jó viszonyt fönntartani.³⁵⁹

A harmadik, legszélesebbkörű fejtágításra másnap, január 24-én került sor. Ezt Horváth János szervezte meg, meghívva rá a déli egyházkerület összes lelkészét (útiköltségük megtérítése mellett).³⁶⁰ A gyűlésen maga Ordass is részt vett, sőt, őt is fölültették – Ordass a lelkészek unszolására volt csak hajlandó erre – a Horváth Jánosból, Grnák Károlyból, Mihályfi Ernőből, Darvas Józsefből, Vető Lajosból, Fekete Zoltánból és Grünvalszky Károlyból álló elnöki emelvényre. Az alkalmon egyedül Horváth János beszélt, nem azért, mintha más ne akart volna hozzászólni, hanem mert Horváth megtiltotta, hogy bárki véleményt nyilvánítson az ő tájékoztatójával kapcsolatban. Az egyházügyi hivatal elnöke lényegében ugyanazt fejtette ki, amit már az első, 1957. november 29-i tájékoztatón is elmondott. Dicsérte az 1956 előtti egyházvezetést, elismerve persze, hogy akadtak azért „*hibák*”, és támadta Ordasst, amiért a reakció élére állt és ezáltal az evangélikus egyházban is érvényre juttatta az ellenforradalmat, továbbá amiért püspökségét az „*Amerika-imádat*” jellemzi. Természetesen ezúttal is előkerült Ordass politikamentességre való törekvésének kritikája is. Amiben új volt Horváth fölszólalása, hogy beszédében átvette a Mihályfi Ernő által a november 29-i tájékoztatón már alkalmazott „*mindszentyzmus*” vádját. A tájékoztatót követően, miután Horváthék elvonultak,³⁶¹ a lelkészek még együtt maradtak, s megfogalmaztak egy nyilatkozatot, amelyben kinyilvánították hűségüket az Ordass Lajos-féle vezetés mellett, de kifejezték abbéli igényüket is, hogy Ordass keresse meg az állammal való

---

³⁵⁸ EOL DOLL 2. doboz, 7. tétel.

³⁵⁹ A jegyzőkönyvet ld. EOL DOLL 2. doboz, 7. tétel.

³⁶⁰ Az ülésen elhangzottakhoz vö. MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archivum, 16. doboz: Pro memoriák. Evangélikus egyházunk képviselőinek tárgyalása az államhatalom képviselőivel, 34. oldal. és EOL II/1. Egyetemes egyházi (irodai) iratok, 71/1958.

³⁶¹ Ordass Lajos is elment, mert nem akarta, hogy azzal vádolják meg őt, hogy az együtt maradó lelkészeket cselekedetükben befolyásolja.

megegyezés lehetőségét.³⁶² Ezt a nyilatkozatot a lelkészek nem csak Ordasshoz, hanem az egyházügyi hivatalhoz is eljuttatták. A hivatalnak annyira megtetszett ez a nyilatkozat, hogy az elkövetkező hónapokban, állami vezényszóra mind a nyolc déli egyházmegyével hasonló nyilatkozatot bocsátattatott ki, amelyet persze az Evangélikus Élet szorgalmasan minden alkalommal közölt is.³⁶³

Egyházi csatornák

A szóbeli tájékoztatás mellett az írott propaganda terepén is nagy volt az igyekezet arra, hogy az egyházi helyzetről minél több eszköz révén az állami nézőpont jusson el a magyarországi evangélikussághoz. Ehhez az állam elsősorban az egyháznak erre rendelkezésre álló csatornáit használta föl. Különösen is az Evangélikus Élet című hetilap hasábjait.

1957. december 11-ére a miniszteri biztos összehívatta az Evangélikus Élet szerkesztőségét. Ezen Ordass Lajos, mint főszerkesztő és Keken András, mint felelős szerkesztő is részt vett. Grnák itt bemutatott egy cikket „*Útegyengetés*”³⁶⁴ címmel, s követelte, hogy tegyék be az újság következő, advent harmadik vasárnapján megjelenő számába. A cikk lényege, hogy teológiai párhuzamot von – bibliai igehelyek fölhasználásával – Jézus Krisztus karácsonyi eljövetele és az egyházi vérkeringésbe visszatérő Mihályfi Ernő, Vető Lajos és Grünvalszky Károly között,³⁶⁵ szeretetlenséggel vádolva az állammal kiegyezni nem hajlandó egyházi vezetést.³⁶⁶ A cikkhez ugyan senki nem adta a nevét, de a tárgyalás

---

³⁶² MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archívum, 16. doboz: Pro memoriák. Evangélikus egyházunk képviselőinek tárgyalása az államhatalom képviselőivel, 34. oldal.

³⁶³ ORDASS 1987. 789.

³⁶⁴ Evangélikus Élet 1957. dec. 15.

³⁶⁵ Jóllehet Grünvalszky ekkor még hivatalosan nem kapta vissza az egyetemes főtítkári állását, majd csak december 23-án.

³⁶⁶ „*Isten azonban lehetőséget adott számunkra, hogy ebben az adventi időszakban adventi lélekkel rendezzük dolgainkat. Felül kell hát vizsgálnunk mindent és ami idegen hatásra, szeretetlenségből, igazságtalanul történt, azt jóvátenni, ahol rendbontás történt, ott rendet teremteni, ahol sebet ütöttünk, gyógyítani. [...] Minden jó feltétel megvolt arra, hogy az idej karácsony az egymásra talált testvérek szeretet és békeünnepe legyen. Annál szomorúbb azt, hogy a tárgyalások az egyházi bizottság néhány tagjának meg nem értése miatt megszakadtak*” (ld. Evangélikus Élet 1957. dec. 15.).

során Grnák elszólta magát, s kiderült, hogy legalábbis Grünvalszky Károly³⁶⁷ és Pálfy Miklós részt vett a megírásában. Minthogy Grnák és Horváth föltétlenül ragaszkodott ahhoz, hogy a cikk megjelenjen, Ordass és Keken lemondott a lapnál betöltött minden pozíciójáról. A cikk persze megjelent. Ordass Lajos nevét ugyan kivették a lap impresszumából, Keken András azonban még március végéig – minden tiltakozása ellenére – felelős szerkesztőként tüntették föl.

Innentől kezdve az Evangélikus Élet a kormány melletti politikai nyilatkozatok és az egyház–állam „megbékélését” szorgalmazó cikkek színterévé vált. 1958-tól kezdődően szinte heti rendszerességgel jelentek meg benne a szocializmusnak és a kormánynak köszönetet mondó és az 1957. évi egyházvezetést kritizáló írások.³⁶⁸ Az újság természetesen közölte a fent részletesen bemutatott értekezletek tartalmát is,³⁶⁹ továbbá minden olyan ügyet, levélváltást, amely Ordassra rossz fényt vethet.³⁷⁰ Ebbe a sorba természetesen a másik jelentős evangélikus sajtóorgánum, a lelkészek szakmai folyóirata, a Lelkipásztor is beállt. A legjelentősebb Ordasst-kritika a folyóirat 1958. február–márciusi számában jelent meg. Ez Vető Lajosnak az „Egyházunkról van szó” című írása.³⁷¹ Erről még a későbbiekben (96. o.) lesz szó.

Az északi kerület és az egyetemes egyház élére visszatért egyházi vezetők is – Vető Lajos és Mihályfi Ernő – nagy gondot fordítottak arra, hogy a „haladó” retorikát visszahozzák az egyházi közélet mindennapjaiba. Püspökségében az 1957. december 23-i egyetemes presbitériumi ülésen megerősítve Vető Lajos 1958. január 11-én kibocsátotta első püspöki körlevelét.³⁷² Vezérmotívuma egy bibliai ige volt:³⁷³ „*elszenvedvén egymást*

---

³⁶⁷ Ennek ellenére az 1958. január 23-i országos esperesi értekezleten (ld. 86–87. o.), amelyen Danhauser László kritikával illette a cikk hangvételét, Grünvalszky egyszerűen letagadta a szerzőséget (ld. EOL DOLL 2. doboz, 7. tétel.). Pedig Grünvalszky szerzőségét Gálik budapesti egyházügyi előadó is elismerte, amikor erről Danhauser Lászlóval beszélgetett 1957. december 23-án (ld. EOL DOLL 2. doboz, 7. tétel.).

³⁶⁸ Pl. Evangélikus Élet 1958. jan. 5., 12., 26., febr. 2., 16., 23., márc. 2., 9., 16., 23., 30., ápr. 6., 27., máj. 4., 11., 18., 25., jún. 1., 8., 15., 22., 29., júl. 6.

³⁶⁹ Evangélikus Élet 1958. jan. 2.

³⁷⁰ Az Evangélikus Élet 1958. január 26-i száma például szó szerint közli Vető Lajos és Horváth János levélváltását, amelyben Horváth megadja a kért 25% államsegélyt, kongruát az északi kerület részére, míg a déli kerülettől visszatartja azt.

³⁷¹ VETŐ 1958.

³⁷² A körlevél érvelése nagy mértékben hasonlított Bereczky Albert református püspök 1957. novemberi püspöki jelentéséhez (BÖRÖCZ 2012. 521)

szerepetben.”³⁷⁴ Ebben lényegében ő is az „ellenforradalomban” érvényre jutó egyházi politikát kritizálja, míg saját magának prófétai látást tulajdonít.³⁷⁵

Január 18-i kelettel az egyházegyetem elnökségének nevében Mihályfi és Vető egy újabb közös körlevelet bocsátott ki. Ezt az egyház teljes lelkészi karának szánták. Ennek apropója az volt, hogy Kállai Gyula művelődésügyi miniszter Vetőék kérésére január 13-án (ld. 86. o.) visszahívta Grnák Károly miniszteri biztost az egyetemes egyház (és az északi kerület) éléről. A körlevél címe: „Hivatalos tájékoztatás egyházunk törvényes rendjének helyreállítása érdekében hozott határozatokról és intézkedésekről.”³⁷⁶ Ez a levél sem mutatott föl semmi újat a nap alatt: Vető és Mihályfi itt is kinyilatkoztatja az állam iránti föltétlen hűségét.³⁷⁷

Az északi egyházkerület és az egyházegyetem ügye rendezésének utolsó mozzanataként az egyházügyi hivatal és az egyházegyetem oktrojált vezetősége 1958. január 21-én nyilatkozatot bocsátott ki,³⁷⁸ amely híven tükrözi a novemberi tárgyalások első napirendi pontjában az állam által az egyház iránt támasztott igényeket. Kinyilvánították, hogy a közös alap az 1948. évi egyezmény,³⁷⁹ hogy az evangélikus egyház Isten akaratának vallja a szocialista rendszert, a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányt pedig Istentől rendelt felsőbbségének tekinti, támogatja a népköztársaság törekvéseit a béke és az egység terén, és kifejezi köszönetét az állam támogatása iránt. A nyilatkozatot persze az Evangélikus Élet³⁸⁰ vezércikkben hozta.³⁸¹

---

³⁷³ A „haladó” lelkészek jellegzetes módon a diktatúra melletti kiállításukat rendszeresen bibliai idézetek és igehelyek fölhasználásával támasztották alá.

³⁷⁴ Ef 4,2

³⁷⁵ A körlevelet ld. EOL II/1. Egyetemes egyházi (irodai) iratok, 24/1958.

³⁷⁶ EOL DOLL 2. doboz, 6. tétel. és EOL II/1. Egyetemes egyházi (irodai) iratok, 48/1958.

³⁷⁷ Néhány idézet: „Mi egyházunk egységét és széles bázisra helyezését, egymás felé és államunk felé a bizalmat és jó viszonyt, egyházunk felé egyházunk szolgálata feltételeinek biztosítását igyekszünk munkálni.” Vagy: „Legyünk résen, nehogy egyházunk szolgálatának és életének ezt a szabadságát reakciós politikai manőverek könnyelműen és felelőtlenül eljuttassák, mert amikor az egyház szabadságát államunk biztosítja és védi, semmiképpen sem tűrheti, hogy egyházunk a politikai reakció eszközévé legyen” (ld. EOL DOLL 2. doboz, 6. tétel. és EOL II/1. Egyetemes egyházi (irodai) iratok, 48/1958.)

³⁷⁸ EOL II/1. Egyetemes egyházi (irodai) iratok, 62/1958.

³⁷⁹ ÁBTL 3.1.5. O-13599/2. Evangélikus Egyházi reakció, 8–9. lap.

³⁸⁰ Evangélikus Élet 1958. jan. 26.

³⁸¹ Nem sokkal később, ennek alapján – február 24-én – a teológia tanári kara is kinyilatkoztatta hűségét az állam iránt (ld. Evangélikus Élet 1958. márc. 2.).

Ordass utolsó tárgyalásai Horváth Jánossal

Bármennyire vádolták is Ordasst makacssággal, rugalmatlansággal, szeretetlenséggel, illetve azzal, hogy nem hallgat az idők szavára, és ezzel árt az egyháznak, az a tény, hogy a rengeteg vádaskodás és rágalom ellenére 1958 januárjában a püspök két alkalommal is hajlandó volt leülni tárgyalni az egyházügyi hivatal elnökével – sőt mindkét tárgyalást ő kezdeményezte –, épp az ellenkezőjét mutatja. Persze tény az is – pro memoriáinak tanúsága szerint –, hogy e tárgyalások egyikétől sem várt különösebb pozitív eredményt, inkább lelkészei rábeszélésének engedett mindkét alkalommal.³⁸²

Az első találkozóra január 3-án került sor, tehát még a korábban ismertetett január 24-i tájékoztató előtt (ld. 87–88. o.). Nem hangzottak el rajta különösebben új érvek vagy álláspontok a novemberi tárgyalásokhoz képest. Horváth ismét kifogásolta Ordass apolitikus hozzáállását, kritizálta, amiért Minneapolisban nem nyilatkozott a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány mellett, valamint kifejtette, hogy az egyháznak az az érdeke, hogy olyan emberek álljanak az élén, akikre az állam bizalommal tud tekinteni. Ez utóbbit akár Ordass burkolt megfenyegetésének is tekinthetjük, amely előre vetíteti lehetséges leváltását. Ordass ellenben aláhúzta, hogy nem tudja elfogadni az egyházban történt állami intézkedéseket. A találkozó így – előre látható módon – eredménytelenül zárult.

A következő és egyben utolsó találkozóra e korábban szinte baráti kapcsolatban, s egymással tegező viszonyban lévő két ember között azután került sor, hogy a január 24-i lelkészértekezlet végén együtt maradt lelkészek fölkerítették Ordasst, hogy keresse a megegyezést az állammal. Több napos vívódás után Ordass végül úgy döntött, teljesíti kérésüket.³⁸³ Január 30-án a püspök betelefonált az egyházügyi hivatalba, s másnap délelőtt 10 órára megállapodott Horváth Jánossal egy találkozóban. Ordass eddigre már megírt egy Horváthnak szóló levelet, amelyet viszont a találkozó közeli időpontjára tekintettel mégsem küldött el, hanem magával vitte.³⁸⁴ Beszélgetésük ennek alapján indult meg. A levél tulajdonképpen arra a kérdésre kér választ Horváthtól, hogy vajon őt, Ordasst tekinti-e az állam a törvényes déli kerületi püspöknek.

---

³⁸² „Nem voltam meggyőződve, hogy egy ilyen találkozás valamilyen kedvező eredményt hozhat. De nem akartam magamat kitenni annak a vádnak, hogy minden elől nyakasan elzárkózom” (ORDASS 1987. 762.).

³⁸³ ORDASS 1987. 795.

³⁸⁴ MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 11. doboz, E-9-6/1958., D. Ordass Lajos püspök államhatalomhoz való viszonya, 1958. január 30.

Horváth válaszában kifejtette, hogy a „kérdést nem erről az oldalról kell megközelíteni.”³⁸⁵ Ordass törvényessége ugyanis attól függ, hogy a többi, rendezetlen ügy megfelelően rendeződik-e. Ordass erre rákérdezett: „Lehet azt mondani, hogy most a helyzet ez: ha Ordass papírozik, akkor püspök, ha pedig nem papírozik, akkor nem püspök?”³⁸⁶ Horváth erre ezt válaszolta: „Így is ki lehet fejezni a dolgot.”³⁸⁷ Ezután Horváth újra elismételte teljesen ugyanazokat a kifogásokat, amelyekkel korábban több ízben is találkozhattunk már. A beszélgetés végén Horváth megkérdezte Ordasstól, hogy mire számít, mi következik most. Ordass őszintén megvallotta, hogy ő akár még egy új, ellene szóló per megindításától sem lepődne meg. Horváthnak Ordass ezen megjegyzésére adott válasza kulcsfontosságú abban, hogy megértsük az állam taktikus viselkedését. Horváth elmagyarázta, hogy 1948-ban Rákosiék hibát követtek el, amikor dollárpert indítottak Ordass püspök ellen, mert ezáltal nemzetközi botrányt kavartak. Ehelyett meghagyhatták volna őt állásában, mert minden eszközük meglett volna ahhoz, hogy „erkölcsi hullát” csináljanak Ordassból.³⁸⁸ Ordass ezután értelmetlennek tartotta folytatni a beszélgetést. Véggkövetkeztetésként csak ennyit ír pro memoriájában: „Megint azzal az érzéssel jöttem el, hogy most már igazán alkalmazni fogják rám is ugyanazt az eljárást, mint Túróczyra és elnöki tanácsi végzéssel elküldenek szolgálatomból.”³⁸⁹

Nyomásgyakorlás megyei szinten

Ahogy azt már a „Fejtágítás” című alfejezetnél láthattuk, miután az állam belátta, hogy fölülről jövő nyomással nem tudja Ordast jobb belátásra bírni, alulról jövő nyomásgyakorlással próbálkozott, s a déli egyházmegyéket olyan nyilatkozatok kibocsátására készítette (nem föltétlenül közvetlenül, az egyházmegyei közgyűlések elé a nyilatkozattételre való indítványokat az esperesek terjesztették be), amelyekben az egyházmegyék

---

³⁸⁵ MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archívum, 16. doboz: Pro memoriák. Evangélikus egyházunk képviselőinek tárgyalása az államhatalom képviselőivel, 35. oldal.

³⁸⁶ ORDASS 1987. 797.

³⁸⁷ ORDASS 1987. 798

³⁸⁸ ORDASS 1987. 799.

³⁸⁹ MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archívum, 16. doboz: Pro memoriák. Evangélikus egyházunk képviselőinek tárgyalása az államhatalom képviselőivel, 37. oldal.

kifejezik – hűségük mellett – igényüket arra, hogy Ordass egyezzen ki az állammal.³⁹⁰ Ezek közül a nyilatkozatok közül a bács-kiskuni egyházmegyéé volt a legradikálisabb április közepén, amely azzal egészítette ki a nyilatkozatát, hogy ha Ordass mégsem hajlandó kiegyezni, nem tudják őt tovább követni.³⁹¹ Mint azt majd látni fogjuk ekkor Ordass leváltásának módja már eldöntött tény volt.

A Horváthtal lezajló utolsó beszélgetés után – miközben a fent részletezett nyilatkozatok megtételére is folyamatosan presszionálták a megyéket – az állam megpróbálkozott ezeknek az egyházmegyei nyilatkozatoknak egy új fajtájával is: bizalmatlansági indítványokkal.³⁹² Minthogy az állam lassan belátta, hogy Ordass nem fog megtörni, s a püspökre való nyomásgyakorlás végett bevezetett szankciók – miniszteri biztos, kongruacsökkenés (ld. 108–109. o.), stb. – nem érik el a kívánt eredményt: Ordass kapitulációját, ezért egyre szívesebben vette volna, ha Ordass megszűnik püspök lenni. Azt azonban minden módon megpróbálták elkerülni, hogy ez közvetlen állami beavatkozásra történjen, és sokkal szívesebben vették volna, ha mindez egyházi belügyként intéződne el. Valószínűleg abban reménykedtek, hogy Ordasst talán rábírhatják arra, hogy önként lemondjon, ha sikerülne az egyházmegyei lelkészi munkaközösségek által Ordass-ellenes bizalmatlansági indítványokat kibocsátani. Ez azonban egyik esetben sem járt sikerrel.

Jóllehet mindegyik déli egyházmegyében tartottak olyan lelkészi munkaközösségi ülést, amelyen az állam szemszögéből mutatták be az egyházi helyzetet, ezáltal is presszionálva a lelkészeket a bizalmatlansági indítványra, két ilyen gyűlést mégis ki kell emelnünk a többi közül. Ezeken ugyanis Ordass maga is részt vett.

Már február 11-én, kedden Ordass arról értesült, hogy Koren Emil, a pesti egyházmegye esperese a következő héten bizalmatlansági indítványt tervez előterjeszteni ellene a lelkészek körében.³⁹³ Az ezt a célt szolgáló gyűlés összehívását azonban érdekes

---

³⁹⁰ Ezzel párhuzamosan pedig az északi egyházkerület egyházmegyéinek lelkészi munkaközösségeit Vető és a régi-új egyházi vezetés iránti hűségnyilatkozatok kibocsátására presszionálták. E presszió nem föltétlenül az államtól származott közvetlenül. A borsod-hevesi esperest, Balikó Zoltánt például maga Vető Lajos utasította egy ilyen nyilatkozat meghozatalára (ld. ORDASS 1987. 803.)

³⁹¹ Evangélikus Élet 1958. ápr. 27.

³⁹² A bizalmatlansági indítványok ötletének lehetséges eredetéről ld. 461. o.

³⁹³ Gádor András angyalföldi lelkész kereste föl Ordasst azzal, hogy berendelte őt magához Gálik, a fővárosi egyházügyi előadó és ő közölte azt vele, hogy ez a bizalmatlansági indítvány tervbe van véve. Amikor Gádor megkérdezte, hogy vajon mi lesz, ha a lelkészek mégsem szavazzák meg, Gálik azt felelte, hogy „*mi ezzel a lehetőséggel egyáltalán nem számolunk*” (ld. ³⁹³ MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass

módon folyamatosan húzták, halasztották. Talán mégsem voltak annyira biztosak a dolgukban? Vagy az előkészítési munkák húzódtak el? Vagy abban reménykedtek, hogy hátha erre mégsem lesz szükség? Vagy csak megzavarta őket az, hogy február 18-án Ordass fegyelmi vizsgálatot kért maga ellen (részleteket ld. 106–108. o.)? A források alapján nem tudjuk megállapítani a választ. Mindenesetre a tervezett pesti egyházmegyei lelkeszi munkaközösségi ülést csak március 7-én tartották meg. Előtte szépen sorban a gyűlés tagjainak egy részét az egyházügyi hivatal is behívatta magához. Ordass pedig úgy döntött, hogy maga is részt vesz rajta.³⁹⁴

A gyűlést az esperes, Koren Emil nyitotta meg. Miután röviden, az állam szemszögét teljes egészében magáévá téve, összefoglalta a helyzetet, átadta a szót a szintén jelen lévő Grünvalszky Károly egyetemes főtitkárnak. Grünvalszky az Ordass-ügy megoldásához három különböző forgatókönyvet vázolt föl. Az első kettőt ezek közül elvetette, mint nem járhatatlan utat. Ezek egyike, hogy az állam úgy dönt, nem ismeri el Ordassnak a püspöki székbe való visszatérését. Ezt azonban Grünvalszky érvelése szerint az állam nem fogja megtenni, mert eddig is akárhányszor beavatkozott az Ordass-ügybe, a helyzet mindig bonyolódott. A másik nem működő megoldási lehetőség az, amit Ordass püspök kezdeményezett maga ellen: a fegyelmi eljárás. Grünvalszky nehezen követhető jogi érveléssel indokolta, hogy ez miért kivitelezhetetlen. Az egyetlen járható út – Grünvalszky szerint – az, hogy a lelkeszi munkaközösségeknek meg kellene vizsgálnia, alkalmas-e szellemi és adminisztrációs képességeit tekintve Ordass alkalmas-e arra a tisztségre, amelyet betölt, és ha nem, azt nyilatkozatban nyilvánítsák ki.

Grünvalszky vádbeszédszerű fölszólalása után Scholz László, az Országos Lelkeszi Munkaközösség elnöke, Keken András, és Wiczian Dezső egyöntetűen kinyilvánították igényüket arra, hogy Ordassnak legyen módja védekezni. Ordass tehát megkapta a szót. Elmondta, hogy 1956 októbere óta hogyan történtek valójában az események, fölszólalásának végén pedig kijelentette, hogy bár nem ragaszkodik minden áron püspöki székéhez, és ha tényleges bizalmatlanság merülne föl, lemondana, de a terrorral, megfélemlítéssel, börtönnel való fenyegetéssel kicsikart nyilatkozatokat nem áll módjában bizalmatlanságnak tekinteni. Erre Grünvalszky egészen magából kikelve reagált, ami azonban épp az ellenkező hatást

---

Archívum, 16. doboz: Pro memoriák. Evangélikus egyházunk képviselőinek tárgyalása az államhatalom képviselőivel, 38. oldal).

³⁹⁴ MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archívum, 16. doboz: Pro memoriák. Evangélikus egyházunk képviselőinek tárgyalása az államhatalom képviselőivel, 41–43. oldal.

váltotta ki a lelkészekből, mint azt az egyetemes főtitkár akarta. Bizalmatlanság kinyilvánítása helyett a lelkészekben a bizalom erősödött meg Ordass iránt.³⁹⁵

A második hasonló gyűlésre Szekszárdon, a tolna-baranyai egyházmegyében került sor március 28-án. Arról ugyan közvetlen információ nem maradt fenn, vajon itt is próbálkoznak-e majd bizalmatlansági indítvánnyal, de azt mindenesetre előre láthatólag tervezték, hogy vagy az esperes, Káldy Zoltán, vagy maga Horváth János, vagy esetleg Grnák Károly tájékoztatást fog nyújtani az Ordass-ügyről – nyilvánvalóan nem Ordass pártján. A püspök itt is úgy döntött, elmegy a gyűlésre, jóllehet az esperes neki elmulasztott meghívót küldeni. Nagy volt a meglepetés és az ijedtség, amikor Ordass szolgálati autóján begördült a lelkészi munkaközösség színhelyére. Az eseményen valóban megjelent Grnák Károly miniszteri biztos is. Káldy Zoltán nyitóbeszéde után, amelyben az 1957. évi 22. törvényerejű rendelet jogszerűségét hangoztatta, Grnák is felszólalt, s előadta a szokásos, Ordasst támadó állami nézőpontot. Ha volt is arra terv – és minden bizonnyal volt, különben mi másért jött volna el Grnák is –, hogy a lelkészeket bizalmatlansági nyilatkozat megtételére vegyék rá, ez itt sem sikerült.³⁹⁶ Az ülés végén az egyik lelkész spontán javasolta, hogy Ordass áhítatával zárják be az összejövetelt. Káldy a fogát csikorgatva, de hagyta, hogy ez megtörténjen. Miután Ordass távozott, Káldy elővette a lelkészeit, és fenyegetőzve összeszidta őket azért, amiért ilyen kendőzetlenül Ordass mellé álltak a gyűlésen.³⁹⁷

Az állam által az egyes egyházmegyékre gyakorolt nyomás másik példajaként még egy esetet érdemes kiemelnünk. Ekkor nem arról volt szó, hogy bizalmatlansági nyilatkozatot

---

³⁹⁵ Vö. EOL DOLL 2. doboz, 6. tétel és MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archívum, 16. doboz: Pro memoriák. Evangélikus egyházunk képviselőinek tárgyalása az államhatalom képviselőivel, 41–43. oldal.

³⁹⁶ Vö. MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archívum, 16. doboz: Pro memoriák. Evangélikus egyházunk képviselőinek tárgyalása az államhatalom képviselőivel, 46–47. és EOL DOLL 2. doboz, 7. tétel.

³⁹⁷ A gyűlés után Ordass levelet írt Káldynak, amelyben számon kérte, hogy egyrészt neki miért nem küldött meghívót, másrészt miért gyanúsít bárkit is rosszindulatúan azzal, hogy őt Ordasst értesítette a lelkészi munkaközösségi ülés idejéről, hiszen ez egy nyilvános rendezvény, Ordass pedig a püspökük és a kerület lelkészi munkaközösség elnöke, joga van bármikor megjelenni egy ilyen alkalmon. Káldy Zoltán válaszában igen korrekt hangnemben. Nem visszakozott és nem beszélt félre, elmondta, hogy nem Ordass jelenlétét nem vette jó néven az ülésen, hanem, hogy az ő háta mögött hívták őt meg oda. Leírta azt is, hogy nem akarta, hogy Ordass a Pest megyei egyházmegye januárban lezajlott lelkészi munkaközösségi üléséhez hasonlóan (ld. 104–105. o.) itt is esetleg zavart okozzon (ld. EOL DOLL 2. doboz, 10. tétel). Az állambiztonság ekkor már igen esélyes jövőbeni püspökjelöltként kezelte Káldy Zoltánt. Arról, hogy Káldy erről tudott volna, nincsenek információk (ld. KERTÉSZ 2014. 221–223.).

akartak volna kicsikarni a lelkészekről, itt a lelkészek egy spontán nyilatkozatának visszavonását kényszerítette ki az állam.

Amint már korábban esett róla szó (ld. 89. o.), a Lelkipásztor című folyóirat 1958. évi február–márciusi számában³⁹⁸ megjelent Vető Lajos püspöknek az „Egyházunkról van szó” című provokatív tartalmú cikke.³⁹⁹ A cikk igen erősen támadja Ordass és az ő nevével fémjelzett 1957. évet. A cikk ellenforradalomnak bélyegezte mindazt, ami az egyházban történt, a külföldi világszervezeteket (Lutheránus Világszövetség és Egyházak Világtanácsa) pedig azzal vádolta, hogy ők oltották be az evangélikus egyházat a reakcióval, és az egyházon belül az ő segítségével tervelték ki gondosan az ellenforradalmat.

Április 9-ére hívta össze Válint János esperes a Pest megyei egyházmegye⁴⁰⁰ lelkészeinek gyűlését. Az alkalmon Ordass is részt vett, de nem szólalt föl. Az összejövetel legjelentősebb eseménye az volt, hogy Nagybocksai Vilmos pilisi lelkész Vető cikke kapcsán indítványt terjesztett elő, amely egyrészt hibaigazításra szólítja föl a szerzőt számos tárgyi „tévedése” miatt, másrészt pedig javasolja, hogy az egyes egyházmegyék titkos szavazáson nyilvánítsák ki minden egyes hivatalban lévő egyházi vezető iránt, hogy kívánják-e őket a pozíciójukban látni vagy sem, majd az eredmény alapján az egyházmegyék kiküldöttei kezdjenek tárgyalásokat az egyházi vezetőkkel és az állammal. A javaslatot a lelkészek szinte egyhangúlag – egy kivétellel⁴⁰¹ – megszavazták, s megállapodtak, hogy az erről készült jegyzőkönyvet megküldik a többi egyházmegyének is, hogy követhessék a példájukat. Ezáltal tulajdonképpen visszajára fordították az állam mesterkedését, a bizalmi-bizalmatlansági nyilatkozatok jellegét egy teljesen új, és szabad formára akarva átalakítani.⁴⁰²

Mindezt persze az állam nem nézhette tétlenül. Válint János esperest, Nagybocksai Vilmost, valamint Erős Sándor gödöllői lelkészt még aznap táviratban berendelték másnap délutánra az egyházügyi hivatalba. Horváth János azzal fenyegette meg őket, hogy ha nem változtatják meg az egyházmegye nyilatkozatát, úgy az egész egyházmegye lelkészi karától

---

³⁹⁸ VETŐ 1958.

³⁹⁹ A folyóirat főszerkesztője, Veöreös Imre nem tudta egyedül vállalni a megjelentetésért a felelősséget, ezért egybehívta a szerkesztőbizottságot. A szerkesztőbizottság háromnegyedes többségben (3–9 arányban) leszavazta a cikk megjelentetését, az azonban mégis megjelent (vö. MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archívum, 16. doboz: Pro memoriák. Evangélikus egyházunk képviselőinek tárgyalása az államhatalom képviselőivel, 47. oldal és ORDASS 1987. 842.)

⁴⁰⁰ Nem összekeverendő a pesti egyházmegyével.

⁴⁰¹ A kivétel Harkányi László dunaharaszti lelkész volt.

⁴⁰² Vö. MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archívum, 16. doboz: Pro memoriák. Evangélikus egyházunk képviselőinek tárgyalása az államhatalom képviselőivel, 49–50. és EOL DOLL 2. doboz, 9. tétel.

megvonják a kongrua (lelkészi fizetés)-támogatás 100 %-át, valamint a három behívott lelkész állását vesztí, közülük Nagybocksait pedig, mint az indítvány betérjesztőjét, Horváth állásából helyben fölfüggesztette.⁴⁰³

Április 11-én pedig Válint János és Erős Sándor Koren Emillel, mint püspökhelyettessel találkozott, aki a kezükbe nyomott egy „*ellennyilatkozatot*”, amelyet Válint esperesnek a következő hét szerdájára, 16-ára összehívandó újabb gyűlésen a lelkészekkel el kellett fogadtatnia. A három lelkész – Nagybocksai, Erős és Válint – az ügy kapcsán folyamatosan egyeztetett Ordassal is. A püspök úgy döntött, maga is meg fog jelenni a 16-ai gyűlésen a lelkészek megnyugtatása, biztatása végett. Ordass kifejtette a lelkészeknek, hogy „*ha a mostani feszültségek árát meg kell fizetni, azt hiszem elég, ha ezért én fizetek és nem szükséges olyan nehéz helyzetet teremteni, melyből kifolyólag gyülekezetek egész serege elvesztheti lelképásztórait.*”⁴⁰⁴ Ordass tehát a lelkészei iránti féltésből fölszabadította a lelkiismeretüket arra, hogy elfogadják az elmúlt heti indítványukat visszavonó nyilatkozatot. A megfélemlítések ellenére sem sikerült azonban az oktrojált ellennyilatkozatot egyhangúlag elfogadtatni. A monori lelkész, Muntag Andor nyíltan kijelentette, hogy ő erre nem hajlandó, Detre László mendei lelkész pedig fölszólalásában kifogásolta, hogy a lelkészek jobb meggyőződésük ellenére való kényszerítés hatása alatt állnak.⁴⁰⁵ Az ellennyilatkozatot persze ennek ellenére elfogadták. Emellett azonban a lelkészek szót emeltek Nagybocksai Vilmos lelkésztársuk mellett is, kijelentve, hogy pontosan ugyanazt az elbánást kérik saját magukkal szemben is, mint amilyenben Nagybocksai részesült, mert az elmúlt heti gyűlésen mindannyian teljesen azonosították magukat Nagybocksai javaslatával. Sőt, háromtagú küldöttséget is menesztettek az egyházügyi hivatalhoz Nagybocksai érdekében, Horváth János azonban nem volt hajlandó fogadni őket.

Miközben zajlott Nagybocksaiék és az egyházmegye megfélemlítése, Ordass püspök is aktivizálta magát lelkészei védelmében: úgy döntött, megkeresi Dobi Istvánt, a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnökét. Április 14-én – két nappal a második lelkészgyűlés előtt – fölhívta az államfői hivatalt, hogy kihallgatást kérjen az elnöktől. Akkor

---

⁴⁰³ ORDASS 1987. 846.

⁴⁰⁴ MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archívum, 16. doboz: Pro memoriák. Evangélikus egyházunk képviselőinek tárgyalása az államhatalom képviselőivel, 58. oldal.

⁴⁰⁵ ORDASS 1987. 849.

erre nem kapott lehetőséget,⁴⁰⁶ ezért Ordass beadványt fogalmazott meg Dobi István részére, amelyet az egyházügyi hivatalnak is megküldött, s amelyben részletesen elmagyarázza Nagybocksai Vilmos esetét, méltatlan meghurcolását.⁴⁰⁷ Az április 16-i második lelkészgyűlés előtt tehát nem sikerült az államfővel találkoznia. Április 22-én azonban fölhívták a püspököt az elnöki tanácsi hivatalból, hogy Dobi aznap fogadni tudja. Ordass személyesen, élőszóban is előadta az eseményeket. Az ennek kapcsán kialakult beszélgetés során pedig az általános egyházi helyzetre terelődött a szó.⁴⁰⁸ Dobi megígérte ugyan, hogy utánajár az ügynek, de Ordass pontosan tudta: nem fog tenni semmit.⁴⁰⁹

Az egyházmegyékre gyakorolt közvetett vagy közvetlen állami nyomás alapján láthatjuk, hogy – még ebben az utóbbi, Nagybocksai-féle esetben is csak – igen felemásan sikerült az állam megfélemlítési akciója: a lelkészek nem hagyták magukat olyan egyszerűen megtörni. A fenti három példa pedig azt is bizonyítja, hogy az államnak és a vele együttműködő haladóknak az az állítása, miszerint a lelkészek 90 %-a támogatja a november óta bekövetkező változásokat és szemben áll Ordass Lajossal,⁴¹⁰ egyszerűen nem igaz.⁴¹¹ Sőt, ahogy az Baji László tartótisztnek egy ügynöki jelentés végére írt megjegyzéséből kitűnik, az állam valójában tisztában volt azzal, hogy a „haladó” papok többsége elvesztette tekintélyét mind a lelkészek, mind pedig a hívek körében. A fenti 90 %-os érv tehát tudatosan alkalmazott hazug retorika volt.⁴¹²

---

⁴⁰⁶ Épp akkor kezdődött az országgyűlés ülészsaka, így Dobinak tele volt a napirendje (ld. MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archívum, 16. doboz: Pro memoriák. Evangélikus egyházunk képviselőinek tárgyalása az államhatalom képviselőivel, 51. oldal).

⁴⁰⁷ MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 11. doboz, E-9-19/1958. A pestmegyei evangélikus egyházmegye lelkészi munkaközösségének ülése után az ÁEH intézkedései. 1958. április 14.

⁴⁰⁸ „1956 nyaratól egy teljes évig olyan nyílt, őszinte viszony állott fenn Horváth János és én között, amelyet csaknem páratlanul lehet nevezni és soha semmiféle szemrehányást nem kaptam politikai izgatás miatt, 1957 ősze óta pedig szóval és írásban lépten-nyomon az a vád ér, hogy egyedül én tartom meg az evangélikus egyházban az ellenforradalmi fészket és a reakciók zászlóhordozója vagyok” (ld. MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archívum, 16. doboz: Pro memoriák. Evangélikus egyházunk képviselőinek tárgyalása az államhatalom képviselőivel, 53. oldal).

⁴⁰⁹ „Tudtam, hogy nem tesz semmit, mert egyszerűen nem is tehetett semmit. Magam csak azért fordultam hozzá, hogy ne érhesen az a szemrehányás, hogy nem tettem utolsó kísérletet” (ld. ORDASS 1987. 856.).

⁴¹⁰ Példának ld. ORDASS 1987. 846.

⁴¹¹ A „90 %-os érv eredetéről ld. 461. lábjegyzet.

⁴¹² ÁBTL 3.1.5. O-13599/1. Evangélikus Egyházi reakció, 34. lap: „Papp István” jelentése, 1958. márc. 9.

Egy kompromisszumkész megoldási kísérlet – állami inspirációra

Grünvalszky minden bizonnyal az igazságot mondta a pesti egyházmegye gyűlésén, amikor azt állította, hogy az állam nem akar közvetlenül beleszólni az Ordass-ügybe, oldják azt meg az egyházon belül (ezt a mentalitást már az egyházmegyékre gyakorolt nyomás esetében is láthattuk). Március 11-ére Horváth János megbeszélést hívott össze az egyházügyi hivatalba. A gyűlésen jelen volt Koren Emil pesti egyházmegyei esperes, Káldy Zoltán tolna-baranyai esperes, Sikter András bács-kiskuni esperes, Nagy Gyula teológiai dékán, Veöreös Imre egykori egyetemes főtitkár, valamint Keken András és Kósa Pál rákoskeresztúri lelkész.⁴¹³ Az egyházügyi hivatal elnöke kifejtette a résztvevőknek, hogy az állam türelme egyre jobban elfogy az Ordass-ügy kapcsán és sürgette őket, hogy az egyház mihamarabb rukkoljon elő valami megoldási kísérlettel. Horváth János – Kósa és Keken beszámolója szerint ekkor még csak egy lehetséges ötletként – azt is fölvetette, hogy az Ordass-ügyet akár akképp is lehetne rendezni, hogy egyszerűen megállapítják, hogy püspökségét az Elnöki Tanács nem hagyta jóvá, s hogy mivel Ordass nem tett esküt az alkotmányra, nem is hivatalos püspök.⁴¹⁴

A megbeszélés után Keken és Kósa fölkeresték Ordasst, s följánlották neki, hogy ők ketten – Ordassal konzultálva – szívesen elkészítenek egy megoldási tervezetet,⁴¹⁵ amelyet a püspök is tudna vállalni, de az állam számára is engedményeket tesz. Ordass ugyan nem sok sikert remélt ettől, de belement a dologba,⁴¹⁶ s miután elkészült, hajlandó lett volna a tervezet alapján az állammal kiegyezni.⁴¹⁷

A tervezet szerint az egyházi helyzet rendezésének első lépése az, hogy föloldják az egyházi autonómia kérdésében támadt feszültséget (ti. hogy mennyiben független az állam az egyháztól). Ennek kapcsán ki kell jelenteni, hogy bár az egyház az ügyeit a maga belső

---

⁴¹³ E lista összeállításának logikáját a rendelkezésre álló források alapján nem sikerült megfejtenem.

⁴¹⁴ A megbeszélés részleteihez vö. ORDASS 1987. 815. és KÁLDY 1958. 238–239.

⁴¹⁵ Keken már régóta törte a fejét, hogy hogyan lehetne úgy megoldani a helyzetet, hogy Ordass is püspök maradhasson és az állam is megkapja, amit akar. Egy korábbi ötletét – amelyet a március 11-i megbeszélésen is javasolt –, miszerint a Lutheránus Világszövetség egyik alelnökét kellene fölkeríteni a közvetítésre, az állam elvetette. Ehelyett alkották meg Kósával ezt az újabb kibontakozási tervezetet (ld. ÁBTL 3.1.5. O-13599/1. Evangélikus Egyházi reakció, 23–24. lap: „Papp István” jelentése, 1957. jan. 28.).

⁴¹⁶ MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archívum, 16. doboz: Pro memoriák. Evangélikus egyházunk képviselőinek tárgyalása az államhatalom képviselőivel, 43–46. oldal.

⁴¹⁷ A tervezet szövegét ld. MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 11. doboz, E-9-15/1958., Tervezet a magyar evangélikus egyház további békés szolgálatának biztosítására, d. n.

törvényei szerint intézi, e törvényeket az állam hagyja jóvá. Továbbá el kell ismerni az államnak a vétójogát egyházkormányzati kérdésekben – főleg személyi ügyekben – amennyiben ezt politikai szempontból indokoltnak tartja. Bármely ellentét esetén tárgyalásokat kell kezdeményezni az állam és az egyház között egyik és másik illetékes képviselőjével.

Az autonómia kapcsán felmerült feszültség tisztázása után lehetne – a tervezet szerint – sort keríteni egy egyetemes lelkesértekezlet összehívására, amelyen egyrészt ismertetnék a tervezetet, továbbá Keken András tartana egy Ordass személyét tisztázó beszédet,⁴¹⁸ másrészt pedig Ordass is nyilvánosan nyilatkozatot tenne arról a lelkesek előtt, hogy a tervezettel egy az egyben egyetért.⁴¹⁹ Ezután lehetne a konkrét kérdéseket rendezni. Az egyház ezután kérvényezné a miniszteri biztos visszahívását és a további korlátozó intézkedések megszüntetését, valamint Ordass Lajos püspökségének jóváhagyását az 1957. évi 22. számú törvényerejű rendelet értelmében,⁴²⁰ hogy ezáltal helyreálljon az egyház önrendelkezési joga. Miután az egyházat korlátozó intézkedések megszűntek, egyetemes közgyűlést kell összehívni, amely Egyeztető Bizottságot választ. Ennek az lett volna a célja, hogy az állammal minden fölmerülő kérdésben egyeztessen. Miután mindez megtörtént, az egyetemes elnökség összehívna a zsinatot, amelyen az egyetlen napirendi pont az egyetemes püspöki tiszt létrehozása – vagyis egy harmadik, kerületi püspökök fölött álló püspöki szék megalkotása –, hogy a paritás elve, amely a protestáns egyházakra alapvetően jellemző, teljes mértékben, országos szinten is érvényesüljön (hiszen egyetemes felügyelői tiszt volt, csak egyetemes püspöki nem). Ezt követően Darvas József és Mihályfi Ernő – a novemberi tárgyalásokon történt megállapodásoknak megfelelően – lemondának tisztségükből. Ezek után lehetne javaslatot tenni Szalatnay Rezső és Vető Lajos személyére, mint egyetemes felügyelőre és egyetemes püspökre, akiket aztán meg is választanának a gyülekezetek. Miután ez is megtörtént, mind Vető, mind Túróczy Zoltán lemondának az északi egyházkerületi püspökségükről, amely tisztre ezután Szabó Józsefet választanak meg. Ezzel egyszerre pedig a déli kerület élére megválasztanak Fasang Árpádot felügyelőnek. Az Elnöki Tanács pedig mindegyik választáshoz és lemondáshoz megadná a hozzájárulását.

Ez volt a terv. Amint láthatjuk Kekenék tervezete híven követi a novemberi tárgyalások eredményeit, követi mindazt, amiben akkor sikerült megegyezésre jutni, sőt egy-

---

⁴¹⁸ Keken még ezt a beszédet is megfogalmazta és a tervezethez csatolta (ld. MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 11. doboz, E-9-15/1958., Tervezet a magyar evangélikus egyház további békés szolgálatának biztosítására, d. n.).

⁴¹⁹ Ordass is megfogalmazta ezt a fõlszólalását. EOL DOLL 2. doboz, 6. tétel.

⁴²⁰ Ld. 41. o.

két kérdésben kicsit tovább is megy. Az egyik ilyen Vető Lajos püspökségének kérdése. A tervezet Vetőt a frissen létrehozandó egyetemes püspöki tisztségre emelné, amelyről végleges megállapodásra novemberben nem tudtak jutni, csak az volt világos, hogy az állam püspöki székben akarja őt látni. Keken és Kósa ezzel a javaslatával valójában az aktuális helyzethez képest Vetőt fölfelé buktatta volna, hiszen ekkor, március közepén Vető egyszerre vezette az egyetemes egyházat és az északi kerületet, a tervezet pedig az északi kerületet elvenné tőle.

A tervezet valószínűleg tudatosan nem tért ki tételesen a novemberi tárgyalások másik neuralgikus pontjára: Grünvalszky Károly kérdésére. Kekenék pusztán általánosságban utalnak a tervezetben arra, hogy jónak tartanák, ha az egyetemes egyházi tisztségek viselői lemondanának, hogy választás útján lehessen a pozíciókat végleg és megnyugtatóan betölteni. Ezt a részt bizonyára Grünvalszky miatt rejtették el a tervezet végén. Látszik tehát, hogy fontosnak tartották, hogy ha Grünvalszky ügyét tételesen nem hozzák is elő, azért kifejezzék igényüket a probléma törvényes rendezésére, de egyáltalán nem zárkoznak el a személyétől. Összességében tehát a tervezet a novemberi tárgyalások alapján állt, az ott megfogalmazott állami kívánalmaknak teljes egészében eleget tett, az 1958. márciusi egyházi helyzethez képest pedig – (az Ordass-féle) egyházi szempontból – előrelépést és törvényes rendezést jelentett volna, amely Ordass elveivel sem ellenkezett. Ami azonban előrelépés lett volna Ordass körének szempontjából, visszalépést jelentett volna az állam számára. Sok minden megváltozott november óta. Az állam a „békés” megegyezés hiányában erőszakkal kényszerítette az evangélikus egyházat az irányítása alá, szorosabbra vonta a gyeplőt, mint novemberben tervezte, és e szorításból már nem akart engedni. Ezért tehát a tervezet természetesen kudarca volt ítéelve.

Horváth János március 28-án adott válasza Keken és Kósa munkájára mindössze ennyi volt: *„Igen tisztelt Lelkés Úr! Az írásban beadott tervezet, valamint a mellékelt beszédvázlat az Ordass-ügy rendezésére vonatkozóan nem elfogadható, sőt még tárgyalási alapnak sem. Tisztelettel: Horváth János.”*⁴²¹

---

⁴²¹ MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 11. doboz, E-9-15/1958., Tervezet a magyar evangélikus egyház további békés szolgálatának biztosítására, 1958. március 28.

Ordass Lajos válasza a kialakult helyzetre

Passzív rezisztencia

Az állami szankciókra válaszul Ordass a passzív ellenállás módszerét választotta.⁴²² November 28-án, csütörtökön reggel Grnák Károly, a frissen kinevezett miniszteri biztos megjelent az egyház Üllői úti székházában.⁴²³ Itt Grnák kijelentette a jelenlévő Túróczy és Ordass püspököknek, hogy inentől kezdve csak az ő jelenlétében lehet külföldi levelet fölbontatni, mielőtt választ küldenének, azt vele kell előzetesen egyeztetni, az elmúlt egy év levelezését átvizsgálja, az eddigi segélyezési intézkedéseket is átnézi, továbbá püspöki körlevelet csak az ő jóváhagyásával lehet kiküldeni, bármiféle kerületi vagy egyetemes gyűlést csak az ő engedélyével lehet összehívni.⁴²⁴ Ezáltal az állam teljesen gúzsba kötötte a püspökök kezét az egyházkormányzás terén (is). Ordass és – azon rövid ideig, amíg még tehetett – Túróczy ezekre az ultimátumokra jelentette ki passzivitását. Ennek fényében Ordass

---

⁴²² Böröcz Enikő monográfiájában (BÖRÖCZ 2012.) azt a megállapítást teszi, hogy Ordass „*a maga részéről – az 1948-ban történt magatartásától eltérően, amikor is aktív rezisztenciában gondolkodott – ezúttal a passzív rezisztenciát választotta*” (BÖRÖCZ 2012. 484.). Böröcznek ez a megállapítása a források vizsgálatának fényében, véleményem szerint nem állja meg a helyét. A két szituáció – az 1948. és az 1957. évi – között valóban óriási a különbség, de nem Ordass magatartásában, hanem sokkal inkább az államban. Ordass sem 1948-ban, sem 1957-ben nem „*támadta*” az államot. Ehelyett mindkét esetben, 1948-ban az egyházi iskolák államosításának kérdésében, ezúttal pedig az egyházi személyi változások ügyében, Ordass határozottan kimondta a nemet az állam felé. 1948-ban az állam reakciója erre az volt, hogy Ordasst börtönbe zárta, 1957-ben pedig az, hogy ellehetlenítette őt az egyház szabad vezetésétől, lehetővé téve ezáltal Ordass számára a passzív ellenállást, amelyre 1948-ban valóban nem volt módja (ebből azonban nem következik, hogy – Mindszentyhez hasonló – aktív ellenállást tanúsított volna).

⁴²³ Napló 1957. nov. 29.

⁴²⁴ Ordass írásos listát arról, hogy mi is a miniszteri biztos hatásköre, csak 1958. január közepén kapott (ekkor Grnák már csak a déli kerületben volt miniszteri biztos, az északi kerület, valamint az egyetemes egyház ügyének rendeződése miatt onnan fölmentették szolgálatai alól), amely a szóbeli közléshez képest még általánosabbá és szélesebbé tette a miniszteri biztos hatáskörét. Eszerint Grnák feladata az egyházkormányzás ellenőrzése, felülvizsgálása (minden egyházkormányzati kérdésben Grnák előzetes hozzájárulása után lehet intézkedni), bel- és külföldi levelezés ellenőrzése, pénztárkönyvek áttekintése, pénzkültetés ellenőrzése (ld. MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 11. doboz, E-9-10/1958.: Miniszteri biztos hatásköre, 1958. január 13.).

tájékoztatta Grnákot, hogy inentől kezdve nem áll módjában külföldi leveleket fölbontani, hanem azonnal visszaküldi azokat a föladónak.⁴²⁵

Ahogy az állam ütemes gyorsasággal félreállította Ordass püspök legszorosabb munkatársait, az egyház addigi vezetőit, lecserélve őket a „*haladókra*” (ld. 83–85. o.), a passzív ellenállás taktikája is megváltozott. Először ez pusztán arra szolgált, hogy a püspök jelezze az államnak, nem hajlandó asszisztálni az egyház agresszív állami irányítás alá vonásában. Ahogy azonban vezetőtársai kicserélődtek, és az oktrojált állami felügyelet és a szankciók leszűkültek a déli kerület területére, Ordass a passzivitás gyakorlásában is egyre inkább elszigetelődött, magára maradt, a passzivitás maga pedig kibővült az Ordass által törvénytelennek tartott egyházi vezetők felé – tehát az északi püspök, Vető Lajos és az egyetemes főtitkár, Grünvalszky Károly⁴²⁶ felé (és persze kezdettől fogva Darvas Józsefé és Mihályfi Ernő felé) – is. Minthogy illegitimnek tartotta őket, nem volt hajlandó velük – pontosabban hivatalukkal – kommunikálni.

Ordassnak ez a hozzáállása az északi kerület és az egyházegyetem számára is sok nehézséget okozott, hiszen így gyakorlatilag megbénult a két kerület közötti kapcsolattartás, ügyintézés.⁴²⁷ Vető Lajos nagyon sokáig próbálkozott, hogy Ordasst kizökkentse ebből a magatartásából, megpróbált vele levelezni, együttműködésre sarkallni őt, eredménytelenül.⁴²⁸ Nem csoda hát, hogy állami és egyházi részről – ahogyan azt az előző alfejezetben láthattuk –

---

⁴²⁵ Vö. Napló 1957. nov. 29. és MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archívum, 16. doboz: Pro memoria. Evangélikus egyházunk képviselőinek tárgyalása az államhatalom képviselőivel, 22. oldal. Az Ordass-napló tanúsága szerint Grnák látogatása november 28-ára esett, míg a pro memoria ezt az eseményt 29-ére datálja. Minthogy a pro memoria később készült, ezért a főszövegben a naplóban szereplő dátumot tüntettem föl.

⁴²⁶ Miután Grünvalszky visszatért az egyetemes főtitkári tisztségbe, az északi kerületből és az egyházegyetemtől pedig visszahívták a miniszteri biztost, január 16-án fölkereste Ordasst a hivatalában, s győzelemittasan – minthogy erőiket összemérték és ebben a püspök alul maradt – megpróbálta Ordasst rávenni az együttműködésre (magyarán a kapitulációra). Miután ezt kifejtette, megkérdezte Ordasstól, hogy mi a válasza minderre. „*Erre nincs mit válaszolnom*» – volt a feleletem. *»Hát mire van feleleted?»* – kérdezte ő (ti. Grünvalszky). *Én* (ti. Ordass): *»Ha Grünvalszky Károly józsefvárosi lelkész gyülekezete kérdéseivel fordul püspökéhez, akkor mindegyik kérdésére lesz válaszom.*» *Indulatosan fölugrott helyéről* (ti. Grünvalszky) *és ezekkel a szavakkal ment ki hivatalomból: »Akkor Grünvalszky Károly keres magának egy olyan püspököt, akit püspökének kész el is ismerni!«*” (ld. ORDASS 1987. 777.).

⁴²⁷ Az egyik legkellemetlenebb következménye Ordass következetességének – amelyet ellenfelei „*nyakasság*”-nak neveztek – hogy szinte lehetetlenné vált a lelkészek számára az egyik kerületből a másikba való átkerülés. Példákat ld. BÖRÖCZ 2012. 513–514.

⁴²⁸ BÖRÖCZ 2012. 512.

egyre türelmetlenebbül próbáltak kiutat találni ebből a helyzetből. Jóllehet az állam a szankcióktól eredetileg azt remélte, hogy Ordass általuk majd megtörik, szándékuk – Ordass következetes magatartása miatt – visszafelé sült el, s nekik volt egyre kínosabb.

Mindez persze nem jelentette azt, hogy Ordass teljesen elzárkózott volna a helyzet megoldásától, épp ellenkezőleg, ő maga is kereste a kiutat, hiszen egyházának érdeke is azt diktálta, hogy visszaálljon minden a békés kerékvágásba.⁴²⁹ Ezért is kereste föl Horváth Jánost kétszer is január folyamán, és ezért is támogatta a Kósa-Keken-féle megoldási kísérletet, s ezért is kezdeményezett találkozót Dobi István államfővel. A kiutat viszont nem tudta másképp elképzelni, mint hogy az állam hagyja visszaállítani az egyházban a törvényes rendet, megszünteti a szankciókat, erre pedig – ezt Ordass is jól tudta – nem sok remény volt.

Tájékoztatók és következményük

Ordass püspök a novemberi tárgyalások megrekedése után két ízben is megpróbálta tájékoztatni a lelkészeket a kialakult helyzetről. E téren – ahogyan azt láthattuk (ld. 85. o.) – még az államot is megelőzte azáltal, hogy 1957. november 27-én az északi egyházkerület nyílt napján fölvázolta a szituációt (Ordassnak erre a lépésére az állam válasza a november 29-i, Horváth János és Mihályfi Ernő általi tájékoztató volt, ld. 85–86. o.).

Ordass második nyilvános tájékoztatója még nagyobb botrányt kavart. 1957. január 15-én tartotta a Pest megyei egyházmegye a lelkészi munkaközösségi ülését. A megye esperese, Válint János fölkérte püspökét, hogy ismertesse a lelkészek előtt a novemberi tárgyalások végeredményét. A gyűlés előtti napon Grnák Károly miniszteri biztos telefonon

---

⁴²⁹ Erre barátai, bizalmasai és – ahogyan a június 24-i Horváth-féle tájékoztató után láthattuk (ld. 87. 88. o.) – lelkészei is biztatták elejétől fogva. Szabó József és Keken András például már 1957. december 9-én arról próbálta Ordasst meggyőzni, hogy az egyházi vezetőség juttassa kifejezésre tárgyalókészségét az állam felé, másnap, december 10-én pedig egy szélesebb körű megbeszélésen Ordassnak ugyanezt a mentalitást kellett megtapasztalnia. Résztvevők: Szabó József, Keken András, Veöreös Imre, Danhauser László budai esperes, Nagy Gyula teológiai dékán, Kendeh György kelenföldi lelkész és Ordass Lajos. Ordass ekkor még kissé rossznéven vette, hogy a tárgyalások lezárulta után közösen megbeszélte passzív ellenállás módszerét társai ilyen hamar föladnák, később azonban valószínűleg maga is belátta, hogy teljesen nem lehet elzárkózni a helyzet megoldása elől, és ha reményt az Ordassék részéről megnyugtató rendezés iránt nem érdemes is táplálni, becsületből, az egyház érdekében mégis meg kell próbálni. (ld. MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archivum, 16. doboz: Pro memoriák. Evangélikus egyházunk képviselőinek tárgyalása az államhatalom képviselőivel, 23. oldal).

fölhívta Ordass Lajost és közölte vele, hogy az ülésnek el kell maradnia. Ordass válaszában elmondta, hogy mindeddig nem volt szó arról, hogy a miniszteri biztos egyházmegyei ügyekben is rendelkezhet, s a következőt javasolta: „*Adok egy tanácsot. Vagy tiltsák meg minden egyházmegyében, hogy nem szabad lelkesi munkaközösségi ülést tartani, vagy ne emeljenek gátat ez elé a munkaösszejövetel elé sem.*”⁴³⁰ Grnák – elvtársaival is egyeztetve – végül megengedte, hogy a gyűlést megtartsák, de kérte Ordasst, hogy a gyűlésen gondoskodjon gyorsíróról, hogy az elhangzó fölszólalásokról ők is értesülhessenek. Ordass azt válaszolta, hogy ez nem az ő dolga, keressék ez ügyben az esperest.

Másnap tehát a püspök megtartotta beszámolóját a jelenlévő lelkesek közkívánatára,⁴³¹ s fölolvasta a tárgyalásokról készített pro memoria jegyzeteit. Minthogy Válint esperes ezt követően nem bocsátotta a hivatal kérése ellenére sem az egyházügyi hivatal rendelkezésére a gyűlés szó szerinti jegyzőkönyvét (a gyűlésről készült szokásos jegyzőkönyvet – a szokásokkal ellentétben – április 17-én azonban bemutatta Grnák Károly miniszteri biztosnak), ezért január 22-én Horváth János fegyelmi eljárást és azonnali felfüggesztést kezdeményezett Ordass Lajosnál Válint ellen. Ordass másnapi levelében azt válaszolta, hogy a fegyelmit megindítania nem áll módjában, a szó szerinti jegyzőkönyvet azért nem tudta Válint bemutatni, mert a püspök a saját hozzászólását nem bocsátotta az esperes rendelkezésére. A felelősség tehát őt, Ordasst terheli, ha az egyházügyi hivatal elnöke eljárást akar indíttatni valaki ellen, az ő maga legyen. Horváth ezután január 28-án egy újabb levélben ismételte meg a kérését. Ordass február 4-én megismételte a válaszát. Az elnök ezután Mihályfi Ernőn keresztül szólíttatta föl Ordasst ugyanarra. Ordass erre már nem is válaszolt, az ügy pedig elült⁴³² (egészen április 9-éig, amikor Nagybocksai Vilmos pilisi lelkes indítványa kapcsán az állam ismét megpróbálta Válintot – és ezúttal az egyházmegye

---

⁴³⁰ MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archívum, 16. doboz: Pro memoriák. Evangélikus egyházunk képviselőinek tárgyalása az államhatalom képviselőivel, 29. oldal.

⁴³¹ „*Úgy érzem, hogy a lelkeseknek joguk van megkérdezni tőlem, hogy mi történt az egyházban és azt is érzem, hogy nekem kötelességem a tájékoztatást megadnom. De a jelzett intézkedés miatt (ti. Ordass ismertette a lelkesekkel a Grnákkal váltott telefon) fölvetem a kérdést, hogy nem kívánnak-e a testvérek elállni ettől a tárgysorozati ponttól? Kérdésemhez azt is hozzáfűzöm, hogy a legkisebb mértékben sem érzem magamat megbántva, ha a tájékoztató fölolvadás elmaradása mellett foglalnak állást a testvérek. Kívánták annak megtartását*” (ld. MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archívum, 16. doboz: Pro memoriák. Evangélikus egyházunk képviselőinek tárgyalása az államhatalom képviselőivel, 29–30. oldal).

⁴³² A levelezést ld. MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 11. doboz, E-9-4/1958., Válint János esperes elleni fegyelmi eljárás kérése.

lelkészi karát is – megfélemlíteni, ld. 96–97. o.).⁴³³ Ordass ezután többet nem próbálkozott azzal, hogy nyilvános tájékoztatót tartson az egyházi helyzetről, nehogy további lelkészek is bajba kerüljenek emiatt.⁴³⁴

Láthatjuk tehát, hogy az állam mindent megtett annak érdekében, hogy Ordasst ellehetetlenítsék attól, hogy a saját nézőpontját adja elő az egyházban a kialakult szituációról. Illetve abban a két esetben, amikor Ordass ezen lépését nem tudták megakadályozni, sietve igyekeztek az elhangzottakról minden információt begyűjteni, és a legdurvább támadást intézni mind Ordass ellen (ld. a püspök november 27-i tájékoztatója utáni állami reakciót), mind azok ellen, akik felelősek voltak abban, hogy Ordass szóhoz jutott (ld. a Válint-ügy). Ebben a szituációban különösen is érdekes, hogy bár az államnak minden fórum és lehetőség rendelkezésére állt ahhoz, hogy a saját szája íze szerint ismertesse a helyzetet, Ordassnak pedig gyakorlatilag semmi, mégsem sikerült Ordassal szemben sem a lelkészek zömében, sem a gyülekezetekben bizalmatlanságot kialakítani.⁴³⁵

Fegyelmi kérelem

Amikor a püspök híret vette, hogy a Horváth Jánossal való utolsó tárgyalás kudarcba fulladása után az állam azzal szándékozik kísérletezni, hogy bizalmatlansági nyilatkozatok elfogadására sarkallja – megfélemlítéssel, börtönnel való fenyegetéssel, stb. – a lelkészeket (ld. 93. o.), Ordass úgy döntött, megadja a lehetőséget arra, hogy ha akarják, elmozdítsák a

---

⁴³³ A Pest megyei egyházmegye renitens Ordass-pártiságát egy harmadik incidens is megerősíti. Az államnak ugyanis harmadszor is be kellett avatkoznia a megye működésébe. 1958. április végén lejárt az egyházmegye tisztikarának, Válint János esperesnek és Rékasy Pál felügyelőnek a mandátuma. Az új esperesjelöltek: Nagybocksai Vilmos, akit az állam az április 9-i felszólalása miatt meghurcolt, Detre László, aki az április 16-i lelkészgyűlésen főszólt az oktrojált nyilatkozat ellen (ld. 97. o.), és Jávor Pál ceglédi lelkész, Ordass közeli barátja. Az állam Válintot zsarolta meg, hogy e három személy egyike sem lehet esperes, ha mégis, azért őt teszik felelőssé (Vö. BÖRÖCZ 2012. 509. és EOL DOLL 2. doboz, 6. tétel).

⁴³⁴ Ez alól egyetlen kivételt jelentett, amikor március 7-én a pesti egyházmegye gyűlésén, ahol Koren Emil a bizalmatlansági indítványt próbálta Ordass ellen betervezni, Ordass válaszolt az őt ért vádakra (ld. 93–96. o.).

⁴³⁵ Ebben talán szerepet játszott az is, hogy az utóbbi években Magyarországon mindenki megszokhatta, hogy ami a sajtóban szerepel, azt erős forráskritikával kell kezelni.

püspöki székből. Épp ezért 1958. február 18-án fegyelmi eljárást kért maga ellen az egyház különfegyelmi bíróságától.⁴³⁶

A beadványban a püspök megállapítja, hogy a novemberben megrekedt tárgyalások óta az állam bizalma megrendült iránta. Megállapítja azt is, hogy az állami bizalmatlanság miatt erőszakkal a lelkészeket is arra akarják rávenni, hogy bizalmatlanságot szavazzanak Ordassnak, annak érdekében, hátha ezáltal ő lemondásra készíthető. Ordass ennek kapcsán kijelenti, hogy: „*Elhatároztam, hogy ezt a lépést (ti. a lemondást) nem fogom megtenni.*”⁴³⁷ Minthogy azonban nem akarja, hogy a lelkészeket terrornak tegyék ki, illetve láthatólag az állami bizalom megingott irányába – amelynek az egyházi törvények⁴³⁸ szerint fegyelmi következményei vannak – fegyelmi eljárást kér saját maga ellen. Beadványa végén fölhozta a Válint Jánossal kapcsolatos ügyet is (ld. 105–106. o.), kérve, hogy e kérdésben is állapítsák meg, van-e benne Ordassnak fegyelmi felelőssége.⁴³⁹

Ordass beadványára semmilyen hivatalos választ nem kapott, az illetékes szervek úgy tettek, mintha mi sem történt volna. Egyedül Göttche Ervin egyetemes ügyész kereste őt föl február 24-én,⁴⁴⁰ hogy elmondja, Ordass milyen nehéz helyzetbe hozta őket ezzel.

Nem hivatalos módon Ordass Grünvalszky Károlytól értesült a pesti egyházmegye március 7-i gyűlésén (ld. 94. o.) arról, hogy a fegyelmi ügy nem megoldás az egyházi problémákra. Ekkor vált a püspök számára is világossá, hogy beadványára nem fognak felelni.

Ordass ellenfelei tehát nem pusztán egy esetleges állami elmozdítást nem tartottak kívánatosnak, hanem egyáltalában Ordassnak bárminemű kényszerű elmozdítását. Hogy a végén mégis az állami közbeavatkozást választották a fegyelmi eljárás helyett, annak több oka is van. Egyrészt, fegyelmi úton egyáltalán nem biztos, hogy az állam számára kedvező ítélet született volna meg a fegyelmi bíróság előtt. Minthogy a bíróság titkosan szavaz, nehezen

---

⁴³⁶ „Azzal a meggondolással, hogy az egyházkerület papjainak (és talán gyülekezeteinek is) annyi védelmet adjak a fölösleges zaklatástól, amennyit csak meg tudok adni, az egyház különfegyelmi bírósága részéről kértem az ellenem való fegyelmi eljárás indítását” (ld. MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archívum, 16. doboz: Pro memoriák. Evangélikus egyházunk képviselőinek tárgyalása az államhatalom képviselőivel, 39. oldal).

⁴³⁷ EOL DOLL 25. doboz, 4. tétel.

⁴³⁸ Itt is megfigyelhetjük Ordass következetességét az egyházi törvényekhez és az egyház autonómiájához való ragaszkodása iránt.

⁴³⁹ EOL DOLL 25. doboz, 4. tétel.

⁴⁴⁰ ORDASS 1987. 810.

ellenőrizhető, hogy ki mire adta le a voksát.⁴⁴¹ Másrészt pedig, ha fegyelmi úton távolították volna el Ordass, az kísértetiesen hasonlított volna arra, amikor 1952-ben szintén fegyelmi úton fosztották meg püspöki tisztétől. Ennek ódiúmat valószínűleg nehezebben tudták vállalni, mint azt, amit végülis megtettek. Hiszen Ordass második félreállítása – ahogyan azt majd látni fogjuk – jogi csúrés-csavarás segítségével valójában nem is volt szó szerint félreállítás.

Élet a Déli Egyházkerületben⁴⁴²

Az állam által bevezetett szankciók közül a legnagyobb problémát a lelkészek 25 %-os kongruacsökkenése okozta. Az 1948-ban létrejött egyház–állam közötti egyezmény értelmében az állam 1954-ig után csökkentette volna az államsegély formájában érkező kongruát 25 %-al, ezt megállapodást azonban meghosszabbították 1957 végéig, így a csökkentés ideje épp 1958-ban jött el.⁴⁴³ Az északi egyházkerületben mihelyt helyreállt a „rend”, Vető Lajos rögtön kezdeményezte, hogy ezt az összeget – a többi egyház mintájára – az állam rendkívüli államsegély formájában kipótolja. Az állam az északi egyházkerület részére jóváhagyta a kérelmet, a déli egyházkerületben azonban – minthogy a „*Déli Evangélikus Egyházkerület püspöke elzárkózott a meglévő tényleges problémák rendezésétől*” – nem volt hajlandó az összeget folyósítani.⁴⁴⁴ Egyértelműen arra ment ki a játék, hogy a lelkészeket – anyagi nehézségeik révén – Ordass ellen fordítsák.⁴⁴⁵ Még azzal is megpróbálták a lelkészeket megvesztegetni, hogy közölték, hogy ha a kerület helyzete rendeződne, az állam hajlandó lenne a kiesést visszamenőlegesen kifizetni. Ahelyett azonban, hogy ez a lelkészeket Ordass ellen hangolta volna, a kerületben spontán módon szerveződött meg az anyagi nehézségek megoldása a hívek aktív közreműködésének köszönhetően. Azok a gyülekezetek, amelyek megengedhették maguknak, saját maguk pótolták ki lelkészük részére a kieső

---

⁴⁴¹ ÁBTL 3.1.5. O-13599/1. Evangélikus Egyházi reakció, 33. lap: „*Papp István*” jelentése, 1958. márc. 4.

⁴⁴² A Déli Egyházkerület mindennapjairól részletesen ld. BÖRÖCZ 2012. 521–531.

⁴⁴³ ÁBTL 3.1.5. O-13599/2. Evangélikus Egyházi reakció, 8–9. lap.

⁴⁴⁴ MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 11. doboz, E-9-3/1958., Államsegély kérése, 1958. január 18. Az államnak ezen nyilatkozatát az Evangélikus Élet is sietett mihamarabb a köz tudomására adni (ld. Evangélikus Élet 1958. jan. 26.)

⁴⁴⁵ Ezt bizonyítja a 350. lábjegyzetben már hivatkozott tartótiszti megjegyzés is.

összeget. Rengeteg egyéni adakozó volt.⁴⁴⁶ Egyes gyülekezetek vállalták, hogy saját lelkészükhöz kívül egy másik lelkész kongruáját is fizetik. Az északi kerületi lelkészek közül is többen voltak, akik megfelezték a 25 %-os összeget valamelyik déli lelkésztársukkal. Ennek köszönhetően tulajdonképpen egyetlen lelkésznek a megélhetése sem került veszélybe, a kérdést helyileg tudták orvosolni.⁴⁴⁷

Egyes hívek, egyházközségek Ordassal való szolidaritásukat Ordasst biztató, mellette való kiállásukról biztosító levelekben is kifejezték,⁴⁴⁸ Ordass február 6-i születésnapja pedig egyfajta rokonszenvtüntetés volt: olyan emberek is fölköszöntötték, akik korábban sohasem.⁴⁴⁹ Egy esetben pedig beadvány⁴⁵⁰ érkezett 1958 januárjában Grünvalszky Károly „nyugalmozott főtitkár” részére egy magát meg nem nevező egyháztagtól, presbitertől, aki éles hangon kritizálja a törvénytelenül visszatért egyházi vezetőket.⁴⁵¹

Ordass a csatározások mellett továbbra is ellátta püspökségéből adódó szolgálatait. Rendszeresen hirdetett igét a Deák téri gyülekezetben (a déli kerületi püspökeként, hivatalból ennek az egyházközségnek volt a parókus lelkésze).

---

⁴⁴⁶ „Két asszonytól kaptam e célra (ti. a kongrua pótlására) 1000–1000 forintot. Egy igen szegény asszony 50 forintot adott át nekem ugyanezzel a rendeltetéssel. Egyes emberek jelentkeztek címekért, ahova segítséget küldhetnek. Sok fölemelő áldozatosság nyilvánult meg annak érdekében, hogy ez a kérdés ne váljék égető kérdéssé.” (ld. MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archívum, 16. doboz: Pro memoriák. Evangélikus egyházunk képviselőinek tárgyalása az államhatalom képviselőivel, 40–41. oldal)

⁴⁴⁷ Egyetlen lelkész reklamált csak az államnál, Tátrai Károly csorvási lelkész (ld. MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 11. doboz, E-9-12/1958., Kongrua további folyósításának kérése. 1958. február 5.).

⁴⁴⁸ Február 2-i kelettel például egy névtelen levél érkezett Ordasshoz, amelyben Ordass iránti szeretetét és ragaszkodását fejezik ki a levél írói: a „ragszkodó hívek sokasága” (ld. EOL DOLL 2. doboz, 7. tétel). A zalaegerszegi gyülekezet pedig táviratban fejezte ki kérését, hogy Ordass tartson ki (ld. EOL DOLL 2. doboz, 7. tétel).

⁴⁴⁹ ORDASS 1987. 802.

⁴⁵⁰ ÁEH XIX-A-21-a, 11. doboz, E-9-5/1958., Kérelem: 1. Törvényesség helyreállítása az evangélikus egyház viszonyában. 2. Kormánybiztos visszahívása. 3. Ordass Lajos püspök és Turóczy Zoltán püspöknek hivatalában való megerősítése, d. n.

⁴⁵¹ Ordasst külföldi barátai sem hagyták magára, jóllehet túl sokat nem tehettek a Lutheránus Világszövetség alelnökének érdekében. Négy skandináv egyházi vezető aláírásával, 1958. január 14-i keltezéssel levelet küldtek Horváth Jánosnak az egyházügyi hivatalba, amelyben kifogást emeltek az evangélikus egyházban alkalmazott eljárással szemben. A levélváltás március 25-éig tartott, és összesen négy levélből állt: kettő a skandináv vezetők levele, kettő pedig Horváthnak az ezekre adott válasza (ld. ÁEH XIX-A-21-a, 12. doboz, K-3-5/1958., A magyarországi evangélikus egyház nyugtalanító helyzete).

Zászkaliczky Pál fóti lelkésszel közösen szervezték 1958. márciusában az az évi, Fóton megrendezendő konferenciákat.⁴⁵² A listát április 1-jén betérjesztették Horváth Jánosnak is tudomásulvétel végett. Ezután, minthogy válasz nem érkezett, meg is tartották április elején az első, ifjúsági konferenciát. Miután az állam erről tudomást szerzett, április 12-ére Grnák berendelte magához Zászkaliczkyt, és az összes többi konferenciát megtiltotta. Még aznap Horváth elnök is küldött erről Ordassnak egy levelet.⁴⁵³

Az állammal a húsvéti ünnepek kapcsán is bonyodalom támadt. Nagypéntek napja éppen a „felszabadulás” ünnepére, április 4-ére, tehát munkaszüneti napra esett. Ordass előre megörült neki, hiszen így legalább a munkahelyi kötelezettségek senkit sem hátráltattak volna abban, hogy templomba menjen. Április 1-jén azonban az egyházügyi hivatal tájékoztatta a budapesti espereseket, hogy délután kettő óráig nem tarthatnak sehol sem istentiszteletet, mert elvonná a lakosságot a fölszabadulási ünnepélytől. A püspök ezen végtelenül fölháborodott, levélben Dobi Istvánhoz, az Elnöki Tanács elnökéhez fordult engedélyért,⁴⁵⁴ továbbá bejelentette Grnák Károlynak, hogy nagypénteken délelőtt 11-kor akkor is istentisztelet fog tartani a Deák téri templomban, s ezt csak akkor akadályozhatják meg, ha erőszakot alkalmaznak. Az egyházügyi hivatal ezután úgy döntött, hogy mindenütt engedélyezi az istentisztelettartást.⁴⁵⁵

Ordass a vidéki gyülekezetek meghívásainak is törekedett eleget tenni, mindazonáltal ahogyan az egyházi helyzet egyre súlyosbodott, egyre több vidéki szolgálatát mondta le: félt attól, hogy a gyülekezet tagjai vagy a lelkészek esetleg bajba kerülnek az ő jelenléte miatt.⁴⁵⁶ Akadt olyan eset is, amikor a meghívó gyülekezet lelkésze mondta le a meghívást, mert az állam megtiltotta neki, hogy Ordass odamenjen.⁴⁵⁷ Szolgálatában azonban nem csak az állammal fennálló helyzet tudta hátráltatni. Május 16-án – talán az állandó stressz, feszültség

---

⁴⁵² ORDASS 1987. 821.

⁴⁵³ MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 11. doboz, E-9-17/1958., Konferenciák tervezete.

⁴⁵⁴ Valószínűleg Ordass innen merítette az ötletet arra, hogy a hónap folyamán személyes találkozót kezdeményezzen Dobival (ld. 97–98. o.).

⁴⁵⁵ A fasori templom kivételével, mert arra ment a fölvonulás (ld. ORDASS 1987. 838.).

⁴⁵⁶ Németh István szekszárdi lelkész érdekében, akit azzal gyanúsítottak, hogy ő szervezte meg azt, hogy Ordass ellátogasson a tolna-baranyai egyházmegye lelkészgyűlésére (ld. 95. o.), Ordass például lemondta az oda tervezett április 19-i szolgálatát (ld. MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archivum, 16. doboz: Pro memoriák. Evangélikus egyházunk képviselőinek tárgyalása az államhatalom képviselőivel, 52. oldal).

⁴⁵⁷ Például Benkóczy Dániel szegedi lelkész állami nyomásra mondta le az Ordass Lajosnak szóló március 23-i meghívást (ld. ORDASS 1987. 820.).

és az embertpróbáló csatározások miatt – Ordass több órán keresztül tartó, súlyos szívkoszorúér görcsöt kapott. Ennek köszönhetően több napra ágynak esett.⁴⁵⁸

Ordass Lajos élete utolsó igehirdetői szolgálatát június 15-én végezte Pesterzsébeten a helyi énekkar fennállásának 10 éves jubileumi ünnepségén.

Helyzetértékelés

Ordass Lajos pro memoriájának április 20-i bejegyzésében rövid summázatot fogalmazott meg a saját várható félreállítása kapcsán.⁴⁵⁹ Megállapította, hogy eredetileg az államnak nem állt szándékában őt Túróczyhoz hasonlóan félreállítani, sem pedig fegyelmi úton letenni püspöki székéből. Ehelyett a lelkészek részéről kibocsátott bizalmatlansági nyilatkozatok kicsikarásával próbálták meg őt lemondásra készíteni. Most, hogy világossá vált, hogy ez az út sikertelen, Ordass az államiak közelmúltbeli, az ő ügyének közeli lezárására vonatkozó nyilatkozataiból arra következtetett, hogy mégiscsak állami beavatkozásra fogják őt az egyházi életből kikapcsolni.

Ordass diagnózisa fölöttébb pontos volt. Valóban, az állam részéről nem számítottak arra, hogy ilyen mértékű patthelyzet alakuljon ki, nem gondolták volna, hogy Ordass az ellene bevezetett szankciók ellenére sem lesz hajlandó megtörni. A végsőkig reménykedtek abban, hogy Ordass vagy kapitulál és beáll a sorba a „*haladók*” közé, vagy rákényszeríthetik arra, hogy – miután „*erkölcsi hullát*”⁴⁶⁰ csináltak belőle – önként lemond.⁴⁶¹ Ehhez képest egyik

---

⁴⁵⁸ ORDASS 1987. 862.

⁴⁵⁹ „Egy kis summázást kell végeznem a szolgálati helyemről való eltávolításom ügyében. Eredetileg úgy festett a dolog, hogy állami részről nem kívánnak elküldeni (Túróczy mintájára) és ismételten is tudomásul adták, hogy az egyház fegyelmi bírósága sem hajlandó – kérésem ellenére – a vizsgálatot megindítani. Az út az akart lenni, hogy szembefordítsák velem a kerület lelkészeit és ha lehet, gyülekezeteit, hogy így valósággá váljak, amit Horváth János még januárban jelentett a külföldnek: Ordasst a saját papjai fogják lemondásra kényszeríteni. Úgy látszik, hogy ez az út nehezen járhatónak bizonyult. Most több jel arra mutat, hogy végül mégis csak az állam fog belenyúlni a kérdésbe. [...] A kérdés most csak ez: Elküldenek-e egyszerűen, vagy – mint bizonyos jelekből következtetni lehet erre is – összeesküvésű pert indítanak-e meg. Ez esetben nyilván azok lennének az összeesküvésben bűntársaim, akik az utóbbi időben támadásoknak voltak kitéve” (ld. MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archivum, 16. doboz: Pro memoriák. Evangélikus egyházunk képviselőinek tárgyalása az államhatalom képviselőivel, 52–53. oldal).

⁴⁶⁰ Ld. 92. o.

sem történt meg. Így tehát – bármennyire nem akarta is ezt – az állam rákényszerült arra, eltávolítsa a püspököt a helyéről. Ordass tisztában volt azzal, hogy az állam „*nagyon fázik*” ettől a megoldástól, s erre ő tudatosan rájátszott.⁴⁶² Bizonyos szempontból nézve végig Ordass volt az, aki passzivitásával is irányította az eseményeket. Azáltal, hogy nem volt hajlandó elveit földadni, végig nyeregben maradt, tudatos viselkedésével pedig ő kényszerítette rá az államot arra, hogy olyan módon oldja meg a helyzetet, ami legkevésbé sem állt szándékában. Morális értelemben tehát Ordass győzelmet aratott: ő nem a püspöki pozíciójáért küzdött, hanem egyházáért és az egyház érdekében vallott elveit. Ezek mellett az elvek mellett mindvégig kitartott, azokból egy fikarcnyit sem engedett. Így tehát a másik fél, az állam és az ezt kiszolgáló egyházi vezetés kényszerült rá, hogy viselkedését, reakcióját Ordasshoz szabja. Groteszk módon tehát a hatalom alkalmazkodott a püspök által teremtett helyzethez és nem fordítva. Ennek köszönhető, hogy az államnak több lépésben⁴⁶³ föl kellett adnia azt az imázst, amelyet eredetileg láttatni akart magáról: azt, hogy Magyarországon béke és (vallás)szabadság van.

---

⁴⁶¹ 1958. január 30-án, Horváth január 24-i tájékoztatója után, Zalán Pál csanádalberti lelkész beadványban fordult az egyházügyi hivatalhoz. Ebben kifejti, hogy Ordass Lajos olyan irányt képvisel az evangélikus egyházban, amelyet csak ő és az ő szűk baráti köre tud követni, ugyanis Ordass viselkedése sem a Szentírással, sem a hitvallási iratokkal nem egyeztethető össze. Ezért minden egyes lelkészt fegyelmi vétség terhe mellett föl kell szólítani, hogy nyilvánítson véleményt, hogy azonosítja-e magát Ordass egyházpolitikájával, vagy inkább lemondásra szólítaná föl. Zalán állítása szerint a lelkészek 90 %-a övele ért egyet és ezért a siker garantált. Valószínű, hogy amikor az egyházügyi hivatal elnöke több fórumon is azzal érvelt, hogy a lelkészek 90 %-a Ordass ellen van, azt erre a levélre alapozta. Talán a bizalmatlansági indítványok ötlete is nagy eséllyel innen indult ki az állam részéről. A levelet ld. MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 11. doboz, E-9-7/1958. D. Ordass Lajos püspök ügye, 1958. január 30.

⁴⁶² Az állambiztonság már 1958 februárjában megállapította, hogy „*Ordass Lajos püspök azt szeretné, ha az állam részéről történne olyan intézkedés, amely az ő püspökségét nem fogadja el. Ennek a háttere az, hogy Ordass külföldön úgy tűnne fel, mint aki szilárdan kitartott álláspontja mellett, de a kommunista kormányzat félreállította. Ez lehetőséget nyújt számára ahhoz, hogy mint mártírt kezeljék, s elvileg őt tartsák az ev. egyház püspökének.*” Baji László tartótszti fenti értékelése mutatja, hogy az állam teljesen tisztában volt Ordass ismételt félreállításának várható következményeivel, épp ezért az előbbiekhöz azt is hozzáfűzi, hogy a félreállítást át kell gondolni, mert ha félreállítják, az Ordass „*akarátának érvényesülését jelentené az állammal szemben*” (ld. ÁBTL 3.1.5. O-13599/1. Evangélikus Egyházi reakció, 25. lap: „*Papp István*” jelentése, 1958. febr. 10.)

⁴⁶³ Első lépésben akkor, amikor a szankciókat bevezették az egyházban, második lépésben pedig akkor, amikor Ordasst félreállították.

A koncepció végleges

A nem is félreállítás

Ordass pro memoriája április 20-i helyzetértékelő bejegyzésének megírásakor már készen állt az állami forgatókönyv a püspököknek az egyházi életből való végleges kikapcsolásához. Ezt az öt A/4-es gépelt oldalból álló tervezetet Grnák Károly miniszteri biztos állította össze 1958. április 14-i keltezéssel.⁴⁶⁴

A bevezetésben megállapítja, hogy mivel az egyház minden „*haladó*” lelkészének javaslata kudarcba fulladt, a Kósa-Keken tervezet zavart keltett, Ordass pedig ellentámadásba lendült át az április 9-i pest megyei egyházmegyei lelkészgyűlés⁴⁶⁵ óta, megérett az idő arra, hogy az állam maga nyúljon bele az ügybe.

Grnák első pontban azt javasolja, hogy „*össze kell hívni a déli egyházkerület tanácsát (azaz presbitériumát) úgy, hogy Darvas József egyházkerületi felügyelő levelet ír Ordassnak, melyben a déli kerület tanácsának összehívását kéri.*”⁴⁶⁶ Grnák még a levelet is megfogalmazta. „*Ha Ordass erre nem válaszol a kijelölt határidőig, vagy elutasító értelemben válaszol, akkor az egyházi törvények értelmében a kerületi felügyelő egyedül is összehívhatja a tanácsot. Vagy pedig a 23 tagú kerületi tanács tagjainak többsége hívja össze a déli kerület tanácsát.*”⁴⁶⁷ A forgatókönyvnek ezt a pontját óraműpontossággal végrehajtották. 1958. május 6-án érkezett meg Ordasshoz Darvas József felügyelő levele,⁴⁶⁸ amelyben fölkeri, hogy hívja össze a kerületi presbitérium ülését. Ordass válaszolt,⁴⁶⁹ és

---

⁴⁶⁴ MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 11. doboz, E-9-18/1958. Az ifjúsági munka felmérése az ev. egyház területén, 1958. április 14. A dokumentum első része az evangélikus egyházban folyó ifjúsági munkáról szól és az ezzel kapcsolatosan kialakítandó állami koncepcióról, ezért ezt a címet kapta az irat a levéltári jegyzékben.

⁴⁶⁵ A lelkészgyűlésen maga Ordass meg sem szólalt, az államot zavaró indítványt Nagybocksai Vilmos terjesztette be (ld. 96. o.). Grnák tehát vagy azt föltételezte, hogy a háttérből Ordass irányította a szálakat, vagy azt értékelte ellentámadásnak, hogy az ügyben Ordass Dobi Istvánhoz, az Elnöki Tanács elnökéhez fordult.

⁴⁶⁶ MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 11. doboz, E-9-18/1958. Az ifjúsági munka felmérése az ev. egyház területén, 1958. április 14.

⁴⁶⁷ MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 11. doboz, E-9-18/1958. Az ifjúsági munka felmérése az ev. egyház területén, 1958. április 14.

⁴⁶⁸ EOL DOLL 2. doboz, 9. tétel.

⁴⁶⁹ EOL DOLL 2. doboz, 9. tétel.

közölte, hogy ez nem áll módjában a kerület ellen bevezetett, szabadságot korlátozó szankciók miatt. Ezután az egyházkerület tanácsának (presbitériumának) tagjai közül kilencen⁴⁷⁰ (kevesebb mint a testület fele) kérvényezte az egyházkerületi elnökségtől a tanácsülés összehívását. Erre válaszul Darvas József felügyelő május 17-én összehívta a Grnák-féle forgatókönyvben előírt presbitériumi ülést május 27-ére.⁴⁷¹

A forgatókönyv második pontjának a.) alpontja szerint Göttche Ervinnek, mint egyetemes ügyésznek és Sólyom Jenőnek, mint a teológia egyházjogi tanárának jogi szakvéleményt kellene adniuk. Ebben kifejtették, hogy a déli egyházkerületi püspöki szék 1956. október 30-án, Dezséry László lemondásával megüresedett. A tisztség betöltetlen maradt, mert az egyházi törvények előírják, hogy betölteni csak választás útján lehetséges, Ordass Lajost pedig senki nem választotta meg déli kerületi püspöknek, 1945-ös megválasztása pusztán az azóta megszűnt Bányai Egyházkerületre szólt. Emellett Ordass Lajosnak a lelkészi szolgálatához sincsenek meg a kellő feltételek, mert nem tette le az esküt a népköztársaságra és annak alkotmányára. Továbbá Ordass nem rendelkezik az Elnöki Tanácsnak a püspöki működéshez szükséges hozzájárulásával sem (1957. évi 22. tvr. alapján). Épp ezért a déli kerületi püspöki szék üres, Ordassnak nincs honnan lemondania, mert valójában nem is püspök. Grnák a tervezetében április 18-áig adott határidőt Göttchének és Sólyomnak a fenti szakvélemény elkészítésére. A forgatókönyvnek ezt a pontját is precízen végrehajtották: Sólyomnak és Göttchének erről szóló állásfoglalása az Evangélikus Élet május 11-i számában jelent meg.⁴⁷²

A második pont b.) alpontjában a forgatókönyv szükségesnek tartja, hogy a teológia tanári kara nyilatkozzon az Ordass-üggyel kapcsolatban még az előtt, hogy a déli kerület presbitériuma összeülne. Ki kellett volna nyilvánítaniuk, hogy az országban vallásszabadság van, a jelen helyzetért pedig egyedül Ordass Lajos felel, aki egyébként nem legitim püspök. A tervezet ezen kitételének végrehajtására nem került sor – legalábbis én nem találtam nyomát. Ennek oka talán az, hogy ekképp az ügy tovább húzódott volna, az államiak pedig nagyon siettek.

---

⁴⁷⁰ Göttche Ervin, Sólyom Jenő, Szalatnai Rezső, Káldy Zoltán, Koren Emil, Detre László, Ruttkay Miklián Géza, Dubovay Géza, Virányi Lajos.

⁴⁷¹ EOL III/2. Déli Evangélikus Egyházkerület 1952-től, Déli Kerületi Tanácsülések 1958., 1958. május 27.

⁴⁷² Ordass pro memoriájában erről ezt jegyzi meg: „*Kényszer hatása alatt írott cikk ez, főként, ami dr. Sólyom Jenőt illeti. Ő csak a nevét adta hozzá. A cikket Göttche írta*” (ld. MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archívum, 16. doboz: Pro memoriák. Evangélikus egyházunk képviselőinek tárgyalása az államhatalom képviselőivel, 36. oldal)

Az előzőhöz hasonlóan csak részben valósult meg a c.) alpont is, talán szintén a sietség okán. Eszerint azokban az egyházmegyékben, ahol az esperes „*haladó*” vagy legalábbis befolyásolható – továbbá a Pest megyei egyházmegyében, amelyet eddigi renitens viselkedéséért meg kellett büntetni –, szintén hozni kellett volna Ordass ellen nyilatkozatokat a fenti tartalommal. Ezek közül csak a Pest megyei egyházmegye nyilatkozata valamint a Sikter András esperes által vezetett bács-kiskuni egyházmegye nyilatkozata⁴⁷³ valósult meg, az is felemásan. Egyik sem jelenti ki Ordassról, hogy nem legitim püspök, pusztán az állammal való viszony rendezésének fontosságát hangsúlyozza. Az Evangélikus Élet mind a kettőt közölte.⁴⁷⁴ Érdekesség, hogy a Grnák által felsorolt egyházmegyék listájában nem szerepel Káldy Zoltán egyházmegyéje. Talán nem akarták, hogy ebben az ügyben – mint leendő püspök – exponálja magát?⁴⁷⁵

A d.) alpont koncepciója ellenben teljes mértékben érvényesült: „*Sajtótámogatást kell adni az Ordass-ügy elintézéséhez.*”⁴⁷⁶ Minden, az ügy elintézésével kapcsolatos dokumentumot – ahogyan láthattuk – az Evangélikus Élet szorgalmasan leközölte.

Minden bizonnyal – bár erre közvetlen adat nem maradt fenn – az e.) alpontot is módszeresen végrehajtották. Eszerint a déli egyházkerület presbitériumának tagjai körében nagy hangsúlyt kell helyezni az eufemisztikusan „*meggyőzés*”-nek nevezett feladatra. Grnák fölosztotta a presbitérium tagjait önmaga, Horváth János és a megyei egyházügyi előadók között: akkurátusan beosztotta tehát, hogy melyik presbitert kinek kellene megdolgoznia. Hogy végülis az egyes megdolgozások hogyan sikerültek, nem tudni, a munka eredményességét azonban jelzi, hogy a tanácsból öten is lemondtak tisztjükről.⁴⁷⁷

---

⁴⁷³ Ld. 93. o.

⁴⁷⁴ Evangélikus Élet 1958. április 27.

⁴⁷⁵ Ha ez a szempont közre is játszott abban, hogy Káldy egyházmegyéjétől nem kértek ilyen típusú nyilatkozatot, az is biztos, hogy ekkor még az állam még nem döntötte el, hogy hogyan is oldja meg Ordass leváltása után a püspökség kérdését. Komolyan fontolgatták azt is, hogy az egyházkerületek számát lecsökkentik egyre, élére pedig Vető Lajost helyezik. 1958 júniusára vált eldöntött tényé Káldy püspökké emelése, amint az egy másik állambiztonsági jelentésből is kiderül (ld. vö. ÁBTL 3.1.5 O-13599/1. Evangélikus egyházi reakció, 45. lap: „*Papp István*” jelentése, 1958. jún. 18. és ÁBTL 3.1.5 O-13599/2. Evangélikus egyházi reakció, 47. lap: „*Papp István*” jelentése, 1958. jún. 25.).

⁴⁷⁶ MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 11. doboz, E-9-18/1958. Az ifjúsági munka felmérése az ev. egyház területén, 1958. április 14.

⁴⁷⁷ Dedinszky Gyula (Ordass jövődöbéli vejének az apja), Hafenscher Károly (Ordass munkatársa, Deák téri lelkész), Boleratzky Loránd kerületi ügyész (ő volt Ordass ügyvédje 1948-as koncepció perében), Karner Károly teológiai tanár (ő is jelen volt az 1956. november 3-i tanácskozáson), valamint Nagy József és Jugovits

Az f.) alpontot is kifogástalanul teljesítették, miszerint „*megkülönböztetett gonddal kell foglalkozni Ordass főtamogatóival.*”⁴⁷⁸ Ennek lényege az volt, hogy Ordass legközelebbi munkatársait és barátait⁴⁷⁹ teljesen el kell zárni attól, hogy „*agitációs tevékenységet*” fejtsenek ki.

A forгатókönyv harmadik és egyben utolsó pontja tartalmazza a – második pont a.) alpontjában összehívandó – presbitériumi ülésen meghozandó határozatokat. Először is meg kell állapítania, hogy Dezséry László lemondása óta nincs törvényesen megválasztott püspöke a kerületnek. Majd azt kell kimondania, hogy Ordass Lajos nem tekinthető püspöknek (a főt már kifejtett okok miatt). Végül pedig a presbitérium vegye föl az érintkezést az illetékes állami hatóságokkal – vagyis az Elnöki Tanáccsal – a püspöki tiszt betöltésének kérdésére nézve. A május 27-i presbitériumi ülésen minden szóról szóra így történt.⁴⁸⁰ A presbitériumi ülés Dezséry László lemondásának ügyét fölterjesztette az Elnöki Tanácsnak

Az Elnöki Tanács határozata három héttel később, június 17-én – Nagy Imre miniszterelnök kivégzésének másnapján – született meg. A határozat meghozatalának belső iratváltását az Elnöki Tanács és a Művelődésügyi Minisztérium Egyházügyi Hivatala között az ÁEH titkos ügykezelt iratainál találjuk meg.⁴⁸¹ Ebből kiderül, hogy az Elnöki Tanács határozatának még a szövegezését is az egyházügyi hivatal fogalmazta meg.

Ordass június 19-én kapta kézhez Horváth János levelét, amelyben közli, hogy a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa nem járult hozzá Dezséry László 1956. október 30-i lemondásához.⁴⁸² Ordass pro memoriájának utolsó bejegyzésében ezt így kommentálja: „*Egyénileg fölszabadulást érzek. Az egyház sorsa rám nehezedik.*”⁴⁸³

Lajos tanácstagok (ld. EOL III/2. Déli Evangélikus Egyházkerület 1952-től, Déli Kerületi Tanácsülések 1958., 1958. május 27.).

⁴⁷⁸ MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 11. doboz, E-9-18/1958. Az ifjúsági munka felmérése az ev. egyház területén, 1958. április 14.

⁴⁷⁹ Grnák név szerint sorolja: Keken András, Szabó József, Scholz László, Zászkaliczky Pál, Kósa Pál, Botta István.

⁴⁸⁰ EOL III/2. Déli Evangélikus Egyházkerület 1952-től, Déli Kerületi Tanácsülések 1958., 1958. május 27.

⁴⁸¹ MNL OL ÁEH XIX-A-21-d, 009-4/1958.

⁴⁸² MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 11. doboz, E-9-28/1958., Határozat Dezséry László püspök lemondásával kapcsolatban.

⁴⁸³ MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archívum, 16. doboz: Pro memoriák. Evangélikus egyházunk képviselőinek tárgyalása az államhatalom képviselőivel, 58. oldal.

Darvas József felügyelő június 14-én ismét összehívta a déli kerület presbitériumát június 24-ére, hogy tárgyaljanak az Elnöki Tanács határozatáról.⁴⁸⁴ Külön érdekesség, hogy a mindeddig oly precíz következetességgel végrehajtott intézkedéssorozatban arra az apróságra nem figyeltek oda, hogy a presbitériumi ülés összehívásának napján hivatalosan még nem hozta meg az Elnöki Tanács a határozatát, hanem majd csak három nappal később.

A presbitériumi ülésen fölolvasták az Elnöki Tanács határozatát, majd a gyűlés megállapította, hogy a déli egyházkerület püspöke 1952 óta folyamatosan Dezséry László. Ordass a testület fölkerlte, hogy adja át Dezsérynek a püspöki hivatalt, további életére pedig Isten áldását kérte.

Ezután az ülésen szintén jelen lévő Horváth János szólalt föl. Kifejezte, hogy üdvözli, hogy a déli egyházkerület egy újabb lépést tett előre az állammal való viszony rendezésében azáltal, hogy az ellenforradalmi erőktől irányított reakciós vezetés után ismét a helyes útra lépett. Dezséry Lászlónak, akit annyiszor elszidott 1956 őszén Ordass előtt, kifejezte köszönetét azért az áldozatos munkájáért, amelyet püspökként annak érdekében fejtett ki, hogy a szocializmust építő állam és az egyház közötti viszony mindig harmonikus legyen. Bejelentette, hogy Grnák Károly miniszteri biztost visszahívják, a 25 %-os kongruát pedig visszamenőleges jelleggel kifizetik az egyházkerületnek.

Ezután maga Dezséry László püspök szólalt föl. Több órás beszédében Ordass Lajost és püspökségét illetve rágalmak végelethetetlen sorával.⁴⁸⁵ Gyalázkodó beszédének végére pedig azzal tett pontot, hogy bejelentette: „*ezennel lemondok.*”⁴⁸⁶ A színjátékban rá kiosztott szerepet ezzel eljátszotta. Soha többé az egyház életében nem vett részt. A Magyar Rádiónál helyezkedett el, ahol számtalanszor hangot adott – Ordass szerint – ateista nézeteinek.⁴⁸⁷

Dezséry újbóli lemondását a presbitérium elfogadta, és elfogadásra fölterjesztette az Elnöki Tanácsnak. Ordass Lajost pedig nyugdíjazták.⁴⁸⁸

Az Elnöki Tanács Dezsérynek ehhez a második lemondásához 1958. augusztus 21-én járult hozzá,⁴⁸⁹ lehetővé téve ezáltal, hogy a püspöki székbe az a Káldy Zoltán kerüljön, aki

---

⁴⁸⁴ EOL III/2. Déli Evangélikus Egyházkerület 1952-től, Déli Kerületi Tanácsülések 1958., 1958. június 24.

⁴⁸⁵ A beszédet az Evangélikus Élet 1958. július 6-i száma is leközli enyhített változatban. Annak érdekében, hogy a szinte kizárólag Dezséry beszédéből álló számba a beszéd szövege beleférjen, az újságot a szokásos négy oldal helyett hat oldalra nyomtatták.

⁴⁸⁶ EOL III/2. Déli Evangélikus Egyházkerület 1952-től, Déli Kerületi Tanácsülések 1958., 1958. június 24.

⁴⁸⁷ Ld. ORDASS 1987. 873. és 973

⁴⁸⁸ EOL III/2. Déli Evangélikus Egyházkerület 1952-től, Déli Kerületi Tanácsülések 1958., 1958. június 24.

aztán majdnem a teljes Kádár-koron keresztül meghatározta az evangélikus egyház életét. Káldy Zoltán beiktatására 1958. november 4-én, a szabadságharc vérbe fojtásának második évfordulóján került sor, jelezve a szocialista „*forradalmi*” erők győzelmét az evangélikus egyházban.⁴⁹⁰

A „*reakció*sok” eltakarítása az egyházi közéletből

Ordass Lajos ismételt félreállításával nem ért véget az „*egyházi reakció*” ellen folytatott harc. Sőt, most kezdődött csak el igazán. Részben állami nyomásra, részben Káldy Zoltán és Vető Lajos ügybuzgósága folytán Ordassnak minden addigi munkatársát, aki 1956 óta az egyházban valamilyen felelős pozíciót töltött be, vagy részt vett az 1956. november 3-i megbeszélésen, vagy csak egyszerűen Ordass barátja, támogatója volt, félreállították, száműzték vagy pedig megtörték.

Karner Károly, Wiczián Dezső és Sólyom Jenő teológiai tanárokat az 1957/58-as tanév végén kényszernyugdíjazták.⁴⁹¹ Nagybocskai Vilmost, akit az április 9-ei Pest megyei lelkészgyűlésen való szereplése miatt⁴⁹² azonnali hatállyal állásából fölfüggesztettek, októberben az ország másik felében lévő Békés megyei Gerendás községbe helyezték lelkésznek.⁴⁹³ Közölték, hogy valójában kegyet gyakorolnak vele,⁴⁹⁴ hiszen Horváth

---

⁴⁸⁹ MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 11. doboz, E-9-34/1958., Kivonat megküldése a Déli Evangélikus Egyházkerület Tanácsa Budapesten 1958. évi június 24-én megtartott ülésének jegyzőkönyvéből.

⁴⁹⁰ Ordass leváltását a külföldi sajtó is kommentálta. A New York Times például úgy tudta, hogy Ordasst ismét börtönbe csukták (ld New York Times jún. 27. és júl. 1.).

⁴⁹¹ Miután Sólyom Jenővel eljátszották szerepét Ordass leváltásában (ld. 114. o.), fölszólították őt, Karnert és Wicziánt (aki 1956-os szabadságharc napjaiban aktívan részt vett a teológusotthon és a teológusok ellátásának és védelmének biztosításában), hogy mondjon le „*önként*” oktatói állásáról (ld. Isó 2014. 53.).

⁴⁹² Ld. 96. o.

⁴⁹³ Minthogy a kezdeti fenyegetőzések ellenére sem tudtak volna ellene fegyelmi eljárást indítani, mert semmi olyan vád nem merült föl vele szemben, aminek fegyelmi következménye lehet, az állam Koren Emil püspökhelyettesen keresztül 1958 nyarán elkezdett Nagybocskaival alkudozni lelkészi szolgálatába való visszatéréséről. Természetesen Pilisből távoznia kellett, de azzal a föltétellel, hogy őszinte megbánást tanúsít (írásos nyilatkozatban), hajlandóak voltak vidéken elhelyezni. Nagybocskai, családja élethelyzetére való tekintettel, aláírta a kikényszerített nyilatkozatot és kérte, hogy egy hegyvidéki gyülekezetbe tegyék felesége egészsége érdekében, minthogy az orvosok szerint nem használt volna neki az alföldi levegő. Ezért hát elhelyezték őt a dél-alföldi Gerendáson (ld. *Nem voltam egyedül* 1995. 201–214.).

⁴⁹⁴ ORDASS 1987. 885.

áprilisban még azzal fenyegetőzött, hogy többé nemhogy lelkészként, de még harangozóként sem szolgálhat az egyházban.⁴⁹⁵ Dóka Zoltánt, a Deák téri gyülekezet segédlelkészét, Ordass egyik közeli munkatársát, aki a helyettesítést is végezte amíg Ordassék Minneapolisban jártak, büntetésből Pécsre, Káldy Zoltán mellé helyezték át 1958 nyarán. Miután Káldyból püspök lett, a gyülekezet Dókát akarta megválasztani lelkészének, ezt azonban az újdonsült püspök megakadályozta. Ehelyett került Dóka a Pest megyei Hévízgyörk községbe, ahol aztán nyugdíjazásáig szolgált. Botta István kelenföldi másodlelkészt⁴⁹⁶ 1958 végén Vető Lajos elmozdította állásából és a Fejér megyei Tordas településre számúzta. A család megélhetése érdekében felesége nem hagyhatta el budapesti állását, így közel két évtizedre a család egymástól elszakítva élt.⁴⁹⁷ 1961-ben a kelenföldi gyülekezet másik lelkészét, az Ordassal együtt rehabilitált Kendeh Györgyöt is menesztették. Ezután a kistarcsai szociális otthonban kapott gondnoki állást.⁴⁹⁸ Danhauser László budai egyházmegyei esperest Ordass és Túróczy melletti kiállása miatt 1959-ben a Veszprém megyei Bakonycsernye gyülekezetébe számúzták, Botta Istvánhoz hasonlóan, családjától is elszakítva.⁴⁹⁹ Káldy Scholz László zuglói lelkészt, az Országos Lelkeszi Munkaközösség elnökét⁵⁰⁰ is kitérta Budapestről. 1959 őszén Hatvan gyülekezetébe került. Budapesten, Ordass közeli munkatársai közül egyedül Keken András maradhatott meg lelkészi állásában a Deák téri gyülekezetben. Ővele másképp bántak el. Valószínűleg megszarolva őt az Evangélikus Élet 1956. november 4-i számában megjelent cikkével⁵⁰¹ valamint az Andrassy út 60-ban és a kistarcsai internálótáborban szerzett „élményei” megisméltődésének lehetőségével, ügynökként beszervezte őt az állambiztonság. Jóllehet jelentései soha semmilyen operatív információt nem tartalmaztak, soha senkiről semmi terhelőt nem írt le, ez a tevékenység lelkileg és fizikailag is nagyon megviselte. Minden bizonnyal ez is hozzájárult korai, 1974-ben bekövetkezett halálához.⁵⁰²

---

⁴⁹⁵ ORDASS 1987. 846. Nagybockait később, 1974-ben Káldy Kiskörösre helyezte át.

⁴⁹⁶ 1956-ban Ordass őt bízta meg a Sajtóosztály vezetésével (ld. 31. o.).

⁴⁹⁷ *Nem voltam egyedül* 1995. 67–90.

⁴⁹⁸ *Nem voltam egyedül* 1995.147–172.

⁴⁹⁹ KERTÉSZ 2014. 228–230.

⁵⁰⁰ Ld. 36. o.

⁵⁰¹ Ld. 135. lábjegyzet és 60. o.

⁵⁰² Prédikáció közben összeesett és pár napra rá meghalt (ld. Isó 2014. 50–51.).

Összegzés

Ordass Lajos 1956. évi rehabilitációjától egészen második félreállításáig eltelt közel két év roppant különleges és egyedülálló időszakot fémjelez mind a kommunista pártállam politikájában, mind pedig az evangélikus egyház életében.

Nyomon követhettük, hogy a Szovjetunió utasítására megváltozott állami koncepció hatására miként fordulhatott az állam egyházpolitikáját képviselő Állami Egyházügyi Hivatalnak és elnökének figyelme Ordass Lajos felé.

Láthattuk azt is, hogy hogyan alakult át ez a figyelem egyre jelentőségtejtjesebb, s a többi egyházhoz viszonyítva példátlan jóindulattá, amely túl azon, hogy a püspököt rehabilitálta, a „*saját emberének*” kezdte el tekinteni és az evangélikus egyház legfontosabb pozíciójába helyezve komoly belpolitikai és főképp diplomáciai jelentőségű terveket kezdett el szövögetni vele kapcsolatban. Az is világos, hogy az állam Ordassal kapcsolatos terveinek kialakulásában kulcsfontosságú szerepe volt az Ordass Lajos és Horváth János között kialakult bizarr, abszurdnak tűnő és – Ordass részéről legalábbis – baráti kapcsolatnak. Úgy tűnik, Horváth János hozzáállása valószínűleg igen nagy befolyással volt arra, hogy Ordasst kezdetben nem akadályozták abban, hogy többé-kevésbé a maga belátása szerint szervezhesse újjá az evangélikus egyházat. Ordass pedig ebben a szabadabb légkörben vállalni tudta egyháza vezetését. Ahogyan azonban ez az állam részéről tanúsított engedékenység 1957 őszén megszűnt – minden bizonnyal többek között belügyminisztériumi szorgalmazásra⁵⁰³ –, hamar kiderült, hogy a hosszú távú együttműködés teljesen reménytelen. Mindkét fél számára világossá vált, hogy az egyház-állam harmonikus viszonyáról alkotott elképzelésük gyökeresen különbözik egymástól.⁵⁰⁴

Rácsodálkozhattunk arra is, hogy miután az 1957. novemberi tárgyalások kudarcba fulladtak, mert Ordass Lajos nem volt hajlandó végrehajtani az egyházzal szemben támasztott követeléseket, az állam nem döntött rögtön Ordass félreállítására mellett. Sőt, azt láthattuk, hogy mindent megpróbált annak érdekében, hogy ezt a drasztikus lépést elkerülje. Egy darabig abban reménykedett, hogy a bevezetett szankciók hatására sikerülhet Ordasst az állam

---

⁵⁰³ 1957 nyarán a Belügyminisztérium elhatározta magát a „*klerikális reakció*” elleni harc újraindítására, az egyházakból való „*reakciós*”, „*ellenforradalmi*” elemek eltávolítására (ld. Soós 2010. 225.)

⁵⁰⁴ Ld. 48–49. o.

akarátának megtörni, ennek sikertelensége után pedig azt próbálta elérni, hogy Ordass magától távozzon az egyház éléről.

A Kádári terrornak és az 1956-os szabadságharc megtorlásának ebben a legintenzívebb és legsötétebb időszakában az Ordással szemben tanúsított viselkedéséből fölsejlik a klasszikus Kádár-kor tipikus, ekkor azonban még egyáltalán nem jellemző hatalmi mechanizmusa és egyházpolitikája. E hatalmi mechanizmusnak – legalábbis az evangélikus egyházban – az volt a lényege, hogy az állam konfliktusok esetén igyekszik kerülni a közvetlen, agresszív beavatkozást, s ehelyett inkább arra törekszik, hogy az általa kézivezérelt vezetői rétegen, a kiterjedt ügynökhálózaton és a zárt körben elhangzó fenyegetéseken keresztül a háttérben meghúzódva mozgassa a szálakat, az állami koncepciót tehát közvetett módon, nem állami szerveken keresztül érvényesítve.

Azáltal tehát, hogy a diktatúra – okulva az 1956-os tapasztalatokból – a Rákosi-rendszerrel ellentétben nem közvetlenül,⁵⁰⁵ hanem a felszín alatt fejt ki hatását és érvényesül, a nyílt konfrontációt pedig az általa irányított, de vele nyilvánosan közvetlen kapcsolatban nem lévő szervekre, vezetőkre, megszaroltakra terheli,⁵⁰⁶ elkerülhetővé válik a pártállammal szembeni aktív ellenállás veszélye. Mindezt pedig a külföldi sajtó felé is lehet akképpen kommunikálni, hogy Magyarországon szabadság van. E külföld felé közvetíteni kívánt kép megvalósításában az evangélikus egyháznak valószínűleg különlegesen is fontos szerepet szánt az állam az 1956-os szabadságharcot közvetlenül megelőző, illetve a közvetlenül azt követő időkben. A kommunisták „antiklerikalizmusa” közismert volt külföldön is, Ordass személyével épp ezért – ahogyan ezt a minneapolis-i út kapcsán,⁵⁰⁷ valamint Horváth Jánosnak az ÁEH-konferencián elmondott beszédéből⁵⁰⁸ láthattuk, épp azt akarták demonstrálni, hogy Magyarországon vallásszabadság van. Azáltal, hogy az 1957. novemberi tárgyalásokon kiderült, hogy Ordass nem lesz hajlandó kirakati bábuként – idehaza a kezét és egyházát gúzsba kötve, de pozíciójával nemzetközi szinten a vallásszabadságot demonstrálva – kielégíteni az állam akarátát, az államnak komoly presztízsveszteséget kellett elszenvednie: több lépésben föl kellett adnia a fent részletezett, kifelé közvetíteni kívánt képet. Első lépésben akkor, amikor az egyházban bevezette a szankciókat és kinevezte a miniszteri

---

⁵⁰⁵ Ld. a Horváth János és Ordass között lezajlott utolsó beszélgetést, 91–92. o.

⁵⁰⁶ Káldy Zoltán és Vető Lajos püspökök esetében ez a típusú hatalmi mechanizmus különlegesen jól működött. Láthattuk, ahogyan Ordass munkatársi és baráti körének többségét közvetlenül nem az állam, hanem az egyházi vezetőség kapcsolta ki az egyházi közéletből.

⁵⁰⁷ Ld. 46–48. o.

⁵⁰⁸ Ld. 79. o.

biztost, a második lépésben pedig akkor, amikor rászánta magát, hogy az általa rehabilitált és a püspöki székbe általa visszaengedett Ordass Lajost, a Lutheránus Világszövetség alelnökét és esélyes következő elnökét ismét, véglegesen kikapcsolja az egyházi közéletből.

Ordass Lajos második püspökségének hatása – a püspök félreállítása ellenére is – az egész Káldy-korban jelentős és meghatározó maradt. Ordass öröksége ugyanis az egész egyházat – Káldy Zoltánnal az élen – folyamatosan nyomasztotta. A Káldy-féle egyházvezetés tudatosan szembehelyezkedett Ordassal, magát a püspököt pedig egyfajta mumusként kezelte, akinek a személyét tabuvá tették: nem volt illendő szóbahozni, beszélni róla, s legfeljebb csak virágnyelven lehetett utalni rá. Azonban épp ezért a hozzá való viszony – az Ordass-komplexus – búvópatakként alapvetően meghatározta az egyház és vezetőinek működését.⁵⁰⁹

Ordass Lajos félreállítottságában sem tétlenkedett: számtalan teológiai és irodalmi írása mellett (pl. *A keresztfa tövében* című böjti elmélkedéseket tartalmazó kötete, a *Vádirat* című kisregénye, a *Jó hír a szenvedőknek* című igehirdetésgyűjteménye, stb.) összeállította a *Nagy idők kis tükre* című önéletrajzi munkájának utolsó, második püspökségéről szóló fejezetét is. Ezt az írását ezekkel a sorokkal zárta 1963 karácsonyán:

„E sorokban nincsen semmi zúgolódás Isten végzése ellen. Sok mindent megérték abból, amit Isten végez. És ha nagyon sok olyan van is az ő végzéseiben, amit most még képtelen vagyok megérteni, ez nem változtatja meg meggyőződésemet: Isten jól tudja – és csak Ő tudja – mit tesz! És minden tettén áldás nyugszik, még akkor is, ha ezt az áldást ma súlyos keresztnek érezzük. És karácsony ünnepe mondja nekem most újra: Isten azért küldte el a világba egyszülött Szent Fiát, hogy megkeresse és megtartsa, ami elveszett!”⁵¹⁰

---

⁵⁰⁹ Jelen dolgozat épp ezért alapul szolgálhat a Kádár-kori egyház belső szerkezetének fölvázolásához – ehhez első lépés lehet egy teljes körű prozopográfia összeállítása az evangélikus egyház lelkészi és világi tisztviselőiről –, s ezáltal hozzájárulhat a Kádár-kor tágabb értelemben vett társadalmáról alkotott kép árnyalásához is. Az Ordass-komplexus létezését támasztják alá Mirák Katalin, Ittész Ádám és Kertész Botond tanulmányai is (MIRÁK 2014., ITTÉSZ 2014 és KERTÉSZ 2014.).

⁵¹⁰ ORDASS 1987. 891–892.

Fölhasznált irodalom

FORRÁSOK:

Levéltári források:

- ÁBTL: Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára
  - Evangélikus Egyházi reakció (3.1.5. O-13599/1–2.)
- EOL: Evangélikus Országos Levéltár
  - DOLL: D. Ordass Lajos levéltára
  - Egyetemes presbitérium 1861–1995 (II/2.)
    - Egyetemes Tanácsülések 1956
  - Egyetemes közgyűlés 1861–1973 (II/2.)
  - Déli Evangélikus Egyházkerület 1952-től (III/2.)
    - Déli Kerületi Tanácsülések 1956
    - Déli Kerületi Közgyűlések
    - A Déli Egyházkerület püspöki körlevelei 1952–1957
  - Északi Evangélikus Egyházkerület 1952-től (III/2.)
    - Északi Kerületi Tanácsülések 1952–1963
    - Északi Kerületi Közgyűlések 1955–1958
  - Ordass-dokumentumgyűjtemény
- MNL OL: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
  - ÁEH: Állami Egyházügyi Hivatal anyaga
    - Elnöki iratok (XIX-A-21-a)
    - Adattár (XIX-A-21-c)
    - TŰK-iratok (XIX-A-21-d)
  - Ordass Alapítvány Levéltára (P 2173, magánlevéltár)
    - Ordass Archívum

Forráskiadások:

ORDASS 1982	ORDASS Lajos: <i>Válogatott Írások</i> . Válogatta: SZÉPFALUSI István. Bern, 1982.
ORDASS 1985	ORDASS Lajos: <i>Önéletrajzi írások</i> . Válogatta: SZÉPFALUSI István. Bern, 1985.

- ORDASS 1987   ORDASS Lajos: *Önéletrajzi írások. Folytatás.* Válogatta: SZÉPFALUSI István. Bern, 1987
- ORDASS 1998   ORDASS Lajos: *Válogatott írások. Folytatás.* Válogatta: SZÉPFALUSI István. Bp. 1998.
- Ordass-levél* 2014   *Ordass Lajos levele.* Közreadja: ISÓ Gergely. In: *Keresztyén Igazság*, 103. szám. (2014) 48–52.
- RAVASZ 1992   RAVASZ László: *Visszaemlékezéseim.* Bp. 1992.

Egyéb források:

- Dedinszky Gyula beszámolója az Ordass-napló sorsáról
- Napló   Ordass Lajos naplója 1956–1957.
- Biblia

SAJTÓTERMÉKEK:

Evangélikus Élet:

- 1956. okt. 21.
- 1956. nov. 4.
- 1958. jan. 5.
- 1958. jan. 12.
- 1958. jan. 26.
- 1958. febr. 2.
- 1958. febr. 16.
- 1958. febr. 23.
- 1958. márc. 2.
- 1958. márc. 9.
- 1958. márc. 16.
- 1958. márc. 23.
- 1958. márc. 30.
- 1958. ápr. 6.
- 1958. ápr. 27.
- 1958. máj. 4.
- 1958. máj. 11.
- 1958. máj. 18.
- 1958. máj. 25.

- 1958. jún. 1.
- 1958. jún. 8.
- 1958. jún. 15.
- 1958. jún. 22.
- 1958. jún. 29.
- 1958. júl. 16.

New York Times:

- 1956. aug. 5.
- 1956. szept.28.
- 1958. jún. 27
- 1958. júl. 1.

SZAKIRODALOM:

- Aranydiploma* 2005 *Hívására indultunk. Aranydiplomás evangélikus lelkészek vallomásai. 1950–1955, 1951–1956.* Szerk. KEVEHÁZI László – MISSURA Tibor. Piliscsaba 2005.
- BALOGH 2015 BALOGH Margit: *Mindszenty József (1892–1975). I–II.* Bp. 2015.
- BÖRÖCZ 2012 BÖRÖCZ Enikő: *Egyházfő viharban és árnyékban. Ordass Lajos evangélikus hitvalló püspöki szolgálata (1945–1958).* Bp., 2012. I. kötet.
- Federation* 1997 *From Federation to Communion. The History of the Lutheran World Federation.* Szerk. SCHJØRRING, Jens Holger – KUMARI, Prasanna – HJELM, Norman A. Minneapolis, 1997.
- ISÓ 2014 ISÓ Gergely: *Ordass Lajos az 1957-es minneapolis-i világgyűlésen I.* In: *Keresztyén Igazság* 104. szám (2014) 46–60.
- ISÓ 2015a ISÓ Gergely: *Ordass Lajos az 1957-es minneapolis-i világgyűlésen II.* In: *Keresztyén Igazság* 105. szám (2015) 6–14.
- ISÓ 2015b ISÓ Gergely: *Ordass Lajos az 1957-es minneapolis-i világgyűlésen III.* In: *Keresztyén Igazság* 106. szám (2015) 16–38.
- Háló* 2. *Egyházvezetők 1. Káldy Zoltán, Ottlyk Ernő.* Szerk. MIRÁK Katalin. (Háló 2. Dokumentumok és tanulmányok a

- Magyarországi evangélikus Egyház és az állambiztonság kapcsolatáról, 1945–1990.). Bp., 2014.
- ITTZÉS 2014 ITTZÉS Ádám: *Ottlyk Ernő állambiztonsági tevékenysége*. In: *Egyházvezetők 1. Káldy Zoltán, Ottlyk Ernő*. Szerk. MIRÁK Katalin. (Háló 2. Dokumentumok és tanulmányok a Magyarországi evangélikus Egyház és az állambiztonság kapcsolatáról, 1945–1990.). Bp., 2014. 436–519.
- KÁLDY 1958 KÁLDY Zoltán: *Beszámoló az országos egyházi helyzetről*. In: *Lelkipásztor* 33. (1958:4.) 229–241.
- KERTÉSZ 2014. KERTÉSZ Botond: *Káldy Zoltán állambiztonsági tevékenysége*. In: *Egyházvezetők 1. Káldy Zoltán, Ottlyk Ernő*. Szerk. MIRÁK Katalin. (Háló 2. Dokumentumok és tanulmányok a Magyarországi evangélikus Egyház és az állambiztonság kapcsolatáról, 1945–1990.). Bp., 2014. 218–268.
- KÓSA 2012 KÓSA László: *Polgári élet Gyulán a XX. század elején. Kisvárosi kapcsolatrendszer, társas alkalmak, baráti körök egy napló alapján*. In: Uő.: *Gyulai dolgozatok*. Debrecen 2012. 102–162.
- KÖPECZI BÓCZ 2004 KÖPECZI BÓCZ Edit: *Az Állami Egyházügyi Hivatal tevékenysége (Haszonélvezők és kárvallottak)*. Bp., 2004.
- Magyar Életrajzi Lexikon* <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/>
(Elérés dátuma: 2015. jan. 6.)
- Magyar Katolikus Lexikon* <http://lexikon.katolikus.hu>
(Elérés dátuma: 2015. jan. 6.)
- MIRÁK 2014 MIRÁK Katalin: *Színe és visszája*. In: *Egyházvezetők 1. Káldy Zoltán, Ottlyk Ernő*. Szerk. MIRÁK Katalin. (Háló 2. Dokumentumok és tanulmányok a Magyarországi evangélikus Egyház és az állambiztonság kapcsolatáról, 1945–1990.). Bp., 2014. 61–205.
- Nem voltam egyedül* 1995 *Nem voltam egyedül. Beszélgetések az evangélikus közelmúltról. I. kötet* Szerk. MIRÁK Katalin. Bp., 1995.
- RAINER 2001 RAINER M. János: „*Helyezkedés*” a csúcson, avagy Kádár János néhány boldog éve, 1958–1962. In: *Rubicon* (2001:3.) 36–42.

<http://web.archive.org/web/20080414202454/http://www.rev.hu/html/hu/tanulmanyok/kadarrendszer/helyezkedes.html>

- REUSS 2010 REUSS András: *Vajta Vilmos. Emigráció és haza a teológus életében.* In: *Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem Évkönyv 2009/2010.* Szerk. BALLA Bálint – DEÁK Péter – KOLCZONAY Katalin [et al.]. Budapest–Zürich, 2010. 45-59.
- SOÓS 2010 SOÓS Viktor Attila: *Az állami Egyházügyi Hivatal és a Belügyminisztérium kapcsolatrendszer 1956 után, a hatvanas évek végéig.* In: *Egyházüldözés és egyházüldözők a Kádár-korszakban. Tanulmánykötet.* Szerk. SOÓS Viktor Attila – SZABÓ Csaba – SZIGETI László. Budapest 2010. 220–241.
- SZABÓ 2006 SZABÓ Csaba: *Az Állami Egyházügyi Hivatal értékelése az 1956 után kialakult egyházpolitikai helyzetről.* In: *Archivnet* 6. (2006:5.)
http://www.archivnet.hu/politika/az_allami_egyhazugyi_hivatal_ertekelese_az_1956_utan_kialakult_egyhazpolitikai_helyeztetrol.html?oldal=1
(Elérés dátuma: 2015. jan. 6.)
- SZÉPFALUSI 1984 SZÉPFALUSI István: *Pótszigorlat.* 1955., 1983. Bécs 1984.
- SZÉPFALUSI 1996 SZÉPFALUSI István: *Ahogy Bécsben megindultam. I–II.* Budapest 1996.
- TERRAY 1990 TERRAY László: *Nem tehetett mást.* Bp., 1990.
- VAJTA 1990 VAJTA Vilmos: *Hit és élet összecsengése. Kierkegaard – Ordass Lajos tolmácsolásában.* Keszthely, 1990.
- VETŐ 1958 VETŐ Lajos: *Egyházunkról van szó.* In: *Lelkipásztor* 33. (1958:2–3.) 145–158.
- VEÖREÖS 1990 VEÖREÖS Imre: *A harmadik egyházi út.* 1948–1950. Győr 1990.

EGYÉB FÖLHASZNÁLT IRODALOM:

Zákeus Média Centrum interjúja Ordass Lajosnéval. Riporter: GYŐRI János Sámuel, 1989.